

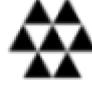
YEDİTEPE

Osmanlı'nın Hayaleti

Erhan Afyoncu

OSMANLI’NIN HAYALETİ

Erhan Afyoncu

YEDİTEPE
YAYINEVİ

Osmanlı'nın Hayaleti
Erhan Afyoncu

Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu, tarih sahnesinden çekilmesine rağmen hâlâ izleri duruyor. Ancak hayatımızın hemen hemen her safhasında izleriyle karşılaşmamıza rağmen Osmanlı tarihi özellikle akademik dünyanın dışındaki okurlar için karanlıklar içerisinde.

2001 ile 2005 arasında yayınlanan 5 ciltlik Sorularla Osmanlı İmparatorluğu isimli eserimiz oldukça ilgi uyandırmış ve arka arkaya birçok baskı yapmıştı. Ancak bu kitaplarda çok dikkat çeken kısımlar, ana konunun içinde kayboluyordu. Okuyuculardan ilgi çeken konuların müstakil bir kitap olarak yayınlanması talebi geldi. Yayınevinin de desteğiyle bu kitap meydana geldi.

Bu kitapta, akademik araştırmaların sonucunda ortaya çıkan bilgilerden hareket edilmiş, ancak konular anlaşılır bir dille verilmiştir.

Bu kitabı hazırlarken yardımlarını gördüğüm değerli dost ve meslektaşlarım Uğur Demir, Ahmet Önal ve Mustafa Karagüllüoğlu’na yardımları için teşekkür ederim.

Erhan AFYONCU

Kozyatağı-Eylül 2005

OSMANLI'NIN HAYALETİ

Osmanlı İmparatorluğu, tarihin gördüğü üç büyük imparatorluktan birisiydi. Roma ve İngiltere imparatorlukları gibi Osmanlı İmparatorluğu da, tarih sahnesinden kalkmasına rağmen tesirleri devam ediyor.

Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yüzyılda dünya siyasetine yön vererek, bugünkü dünyanın siyasi ve dini yapısının oluşmasına büyük katkıda bulundu. Asırlarca Osmanlı idaresi altında bulunmuş ülkelerin pek çok karakteristiği de bu dönemde şekillendi. Budin'den Basra'ya kadar uzanan bölgedeki dini ve etnik gruplar Osmanlı idaresi altında oluştu. Osmanlı mimarisi ve şehircilik anlayışı, hakimiyeti altındaki birçok yerde şehirlerin şekillenmesinde önemli tesirlerde bulundu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hakim olduğu sahada Arnavutluk, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Cezayir, Etiyopya, Filistin, Hırvatistan, Irak, İsrail, Karadağ, Katar, Kıbrıs, Lübnan, Libya, Macaristan, Makedonya, Mısır, Moldavya, Romanya, Sırbistan, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Umman, Ürdün, Yemen ve Yunanistan kurulmuştur. Ayrıca bugünkü Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Sudan ve Ukrayna'nın da bazı kısımları Osmanlı toprağı olmuşlardı. Bütün bu bölgelerde asırlarca süren Osmanlı hakimiyeti günümüz dünya politikasına da etki eden derin izler bıraktı.

Nitekim günümüzde, özellikle son 15 yılda Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Ortadoğu'da kaldırılan her taşın altından Osmanlı İmparatorluğu'nun izleri çıkıyor. David Fromkin'in, New York Times'teki 9 Mart 2003 tarihli yazısı da bu gerçeği ifade etmekteydi: "Bir hayalet ABD'yi pençelerine almış, rahat bırakmıyor. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun hayaleti. Irak'ta, Sırbistan'da, Bosna'da, Kosova'da, Körfez Savaşı'nda, 11 Eylül saldırılarında bu hayalet bizimleydi. Osmanlı hayaletleri asla uzaklaşmadı".

OSMANLI ÜSTÜNLÜĞÜNÜN SIRLARI

Osmanlı İmparatorluğu, Roma ve İngiliz imparatorlukları ile birlikte dünyanın gördüğü en büyük üç imparatorluktan biridir. Osmanlılar'ın,

tesirleri günümüze kadar süren imparatorluğu kurmaları ve devam ettirmelerinin sebepleri incelendiğinde ortaya üç ana sebep çıkar.

Bunlardan birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlak padişah otoritesine dayanan bir devlet olması, hükümdarın iktidarını ülkedeki beylerin sınırlayamamasıdır.

Hükümdarların tahttaki yerlerinin sağlam olmaması yüzünden Türk tarihi boyunca sürekli taht kavgaları olmuş ve bunun sonucunda birçok devlet yıkılmıştır. Bu iki uygulama Osmanlıları, diğer Türk devletlerinden de ayırır.

XVI. yüzyılda Avrupa'da mutlakiyetçiliğin teorisyenlerinden Jean Bodin ve benzeri düşünürler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ideal bir siyasi sistemin örneği olduğunu söylüyorlardı.

Avrupa'ya karşı ikinci üstünlük sebebi de Osmanlılar'ın çok erken tarihlerde düzenli ordu tesis etmeleridir.

Osmanlılar'ın Avrupa'ya karşı üstünlüğünün üçüncü ana sebebi de, teşkilatlanma becerileri ve vergi toplanmayı iyi organize etmeleridir. Zannedildiği gibi Osmanlı Hazinesi'nin gelirleri savaşlarda elde edilen ganimetlerden değil, imparatorlukta toplanan vergiden sağlanıyordu. En fazla dikkat edilen hususlardan birisi vergi kayıtlarının düzenli tutulması ve vergilerin tahsilinin sağlanmasıydı.

Osmanlılar'la, Avrupalılar arasındaki bu farklar yüzünden XVII. yüzyıl sonlarına kadar üstünlük Türkler'deydi. Türk ilerleyişinin bir türlü durdurulamaması ve savaşlarda ardı ardına başarısız olunması Avrupa'da "Türkler'in yenilmez" olduğu anlayışını doğurdu.

Altı asır süren Osmanlı İmparatorluğu, son dünya düzeniydi ve yenisi de kurulamadı.

SÖMÜRGE VE VATAN FARKI

Dünyanın en problemli coğrafyasında 6 asır sürecek bir devlet kuran Osmanlılar, fethettikleri yerleri birer vatan parçası olarak görmüşlerdi. Bu yüzden de Osmanlı İmparatorluğu her karış toprağını binlerce şehidin kanı ile sulamadan terketmedi. Yemen'de, Trablusgarp'ta, Sırbistan'da toprakları

kaybetmesi kesinleşmişken bile son kurşununa kadar savaştı. Çünkü o topraklar birer vatan parçası idi. Aslında bu davranış reel politik açısından hatalıydı. Çünkü o bölgelerin kaybedilmesi bir tarafa, kalan toprakları savunmak için gerekli olacak mevcut gücünü de harcamıştı. Halbuki İngilizler işgal ettikleri yerleri vatan olarak görmedikleri için, gider geliri aştığında bütün sömürgelerinden çekilmişlerdi. 1917 İhtilali sırasında Lenin de komünizmi oturtuncaya kadar Rus Çarlığı'nın bir kısım topraklarını bırakmıştı. Sloganı ise şuydu: "Zaman kazanmak için toprak satıyoruz".

Lenin, ihtilalin başarıya ulaşmasının ardından geçici olarak bağımsızlığı kazanmış toprakları tekrar işgal etti. 1980'li yılların sonlarında Rusya, uzun süre sömürdüğü ülkelerden gelen gelir azalıp, oralara yapılan harcamalar artınca hakimiyeti altındaki ülkeleri serbest bıraktı. Gerek İngiltere, gerekse Rusya sömürdükleri ülkeleri, elde edecekleri bir şey kalmayınca bırakmakta tereddüt etmemişlerdi. Ancak Osmanlı bunu yapmamıştı. Çünkü kaybettiği bütün ülkeler Osmanlı İmparatorluğu'nun gözünde birer vatan parçasıydı.

Osmanlı fetihleri sadece kılıçla olmamıştı. Halil İnalcık, Osmanlı fetihlerinin kılıçtan ziyade istimalet (gönül çekme) ismi verilen uzlaştırıcı bir politika ile gerçekleştirildiğini belirtir. İstimalet, Müslüman olmayan ahalinin çeşitli vaatlerle kazanılması sayesinde Osmanlı hakimiyet sahasının genişletilmesidir. Osmanlı idaresi yaptığı propagandayla İslâm'ın ananevi müsamaha politikası çerçevesinde gayri müslimlere can ve mal güvenliği ile dinlerinde serbestlik tanıyor ve onları eski feodal bağlılıklarından kurtarıyordu. Örneğin, Duşanov Zakonik kanunlarına göre, köylünün haftada iki gün angarya suretiyle prensin toprağında çalışması gerekiyorken, Osmanlı yönetiminde yılda sadece üç gün timar sahibi olan sipahinin toprağında çalışma zorunluluğu vardı[1]. Osmanlı idaresini kabul eden gayri müslimler askerlik hizmeti yerine "cizye" vergisini ödedikleri taktirde hayatları, malları ve dinleri devletin teminatı altına alınırdı. Bu yüzden Osmanlılar'ın, Balkanlarda kılıç ve ateşle yerleştikleri iddiası artık bilimsel yayınlarda yer almamaktadır.

Osmanlılar gayri müslim halkın yanı sıra, Ortodoks kilisesini ve manastırlarını da himaye ederek, vergilerden muaf tuttular ve dini vakıflarına dokunmadılar. Osmanlılar feodal yerli askeri sınıfın imtiyazlarını ve feodal haklarını kaldırmakla beraber, onları kendi askeri sistemleri içine almışlardı. Böylece köylüyü, kiliseyi, şehirli halkı ve

askerleri kendi saflarına çektiler. Bu yüzden Osmanlı idaresine direnen mahalli hanedanlar ortadan kaldırıldıktan sonra fethedilen yerlerde hakimiyet kolay kurulmuştur.

Yapılan araştırmalar, Osmanlılar'ın bu idare tarzlarını açıkça ortaya koymaktadır. Bruce W. McGowan, Osmanlı idaresinde Sırbistan üzerine yaptığı araştırmalarda, Sırbistan'da nüfus başına (per capita) düşen gıda mahsulünün, Avrupalı devletlerin sömürgelerindeki köylülerin elinde kalan gıda mahsulünden çok daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır[2]. Balkanlar'ın tek bir devlet çatısı altında uzun süre savaşsız bir ortama kavuşması, buralarda ticareti canlandırıp, şehirleri geliştirmiştir. Michael Palariet, XIX. yüzyıl Balkan ekonomileri üzerine yaptığı araştırmada Sırbistan'ın bağımsız olmadan önceki dönemde, müstakil devlet olduğu döneme göre daha hızlı büyüdüğü ve kalkındığı sonucuna varır[3].

1558-1560 yılları arasında Osmanlı hakimiyetindeki Macaristan üzerine bir araştırma yapan Macar tarihçi Kaldy Nagy, bu yıllara ait bütçeleri incelediğinde ilginç sonuçlarla karşılaşmıştır. 1558-1560 yılları arasında Macaristan'dan 6 milyon akçe vergi toplayan Osmanlılar aynı dönemde bu ülkeye 23 milyon akçe harcamışlardı. Osmanlılar, sömürmek maksadıyla Macaristan'da olsalardı, herhalde Macaristan'a 17 milyon akçe fazladan harcama yapmazlardı[4].

Marksist dönemde, Osmanlı hakimiyetindeki Bulgaristan üzerine araştırma yapan Bulgar tarihçilerin eserlerinde "Osmanlı, Bulgaristan'ı sömürdü" ifadeleri sıkça kullanılmıştır. Ancak Bulgar tarihçiler eserlerinde kendileriyle tenakuza düşerler. Bulgar şehirlerinin tarihi anlatılırken de Osmanlı döneminde nasıl gelişim sağlandığını övgü ifadesi kullanmadan itiraf ederler[5]. Sömürüldüğü iddia edilen ülkede şehir hayatı, ticaret, imalat sektörleri gelişmiştir. Bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun fethettiği her yeri birer vatan parçası olarak görüp, sömürme niyeti olmadığına dair sayısız örnekten birkaç tanesidir. Zaten Rumeli'deki Rusçuk, Selanik, Belgrad vs. gibi şehirlerle ilgili tarihi kayıtlara bakıldığında buralarda bugün çoğu var olmayan onlarca cami, han, hamam, tekke ve medreseye rastlanılması da, o toprakların vatan olarak görüldüğünün açık bir delilidir.

Dikkat edilirse bu örnekler Hristiyan ülkelerden verilmiştir, Irak veya Suudi Arabistan gibi Müslüman ülkelerle ilgili de değildir. Hristiyan

ülkelerinde bu uygulamayı yapan Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslümanlar'ın bulunduğu yerlerde sömürgeci bir siyaset izlemeyeceği de aşikârdır. Arap ülkelerinde bulunan halka, özellikle de bedevilere Osmanlı hükümeti sık sık para yardımında bulunurdu. Mekke ve Medine gibi yerler ise hem devletten yardım alıyorlardı, hem de vergiden de muaftılar. Bu yüzden ABD'li Bremer'in Irak'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir sömürgesi olduğu yolundaki sözleri tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır.

Osmanlılar, fethettikleri bütün bölgelerin dini ve milli kimliklerini korumalarını sağladılar. Gerek Balkanlarda, gerekse Ortadoğu'da olsun Osmanlılar çekildikten sonra buralardaki halkın dillerinde ve dinlerinde büyük bir değişim olmadı. Bazı ülkeler, Osmanlı fetihlerinden önceki durumlarından daha ileri bir duruma geldiler. Örneğin Osmanlı fethi sırasında Katolik olma tehlikesi ile karşı karşıya olan Sırbistan'da Ortodoksluk devam ettiği gibi, ayrıca Sırp milli kilisesi de kuruldu. Böylelikle Rum Patrikhanesi'nin nüfuzundan çıkan Sırplar, Helen kültürünün tesirinden kurtulup, milli kimliklerini yaşatabildiler. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nun asırlarca kaldığı yerlerde 50-100 sene kalan İngilizler ve Fransızlar kendi dilleriyle birlikte dinlerini de dayatmışlardı. Bu iki ülkenin sömürgelerinin çoğunda resmi dil hâlâ İngilizce veya Fransızca'dır. Bu ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonraki bitmek bilmeyen karışıklıkları da gözler önündedir.

ORTODOKSLUĞUN HAMİSİ OSMANLILAR

Osmanlı İmparatorluğu denilince herşeyiyle tarih olmuş, gitmiş; ondan günümüze bir şey kalmamış gibi düşünülür. Ancak 600 yıldan fazla bir süre dünyanın en önemli coğrafyasında hakimiyet kuran ve üç büyük imparatorluktan birisi olan Osmanlı İmparatorluğu bugünkü dünyanın oluşmasındaki en önemli aktörler arasındadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü dünyanın Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu gibi en problemli üç bölgesinin de içinde olduğu çok geniş topraklar üzerinde 600 yıl süren hakimiyetinin günümüze tesiri çok büyüktür. Osmanlılar'ın izlediği siyasi ve dini politikalar günümüz modern dünyasının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Osmanlılar, XIV. yüzyılın ortalarında Rumeli fetihlerine başladığında, Balkanlar birçok devletçikler ve feodal senyörlükler hâlinde parçalanmış durumdaydı. Duşan'ın kurduğu Sırp İmparatorluğu'nun zayıflamasından sonra kuzeyde Macaristan, batıda ve güneyde ise Venedik siyasi parçalanmadan istifade ederek Balkanlarda yayılma politikası güdüyorlardı. Bu iki devletin siyasi ve askeri hakimiyeti beraberinde Katolikliği de getiriyordu. Her ne kadar Balkanlar'ın Ortodoks halkı bu iki devletin hakimiyetini benimsemiyorsa da, direnecek siyasi ve askeri güçleri yoktu. Katolik olmaya mahkum gibiydiler. Osmanlılar'ın, Venedik ve Macaristan'ın Balkanlar'a yayılmasını engelleyip kendi hakimiyetlerini kurmaları, Balkanlarda Ortodoks mezhebinin yaşamasını sağladı. Ayrıca Osmanlılar'ın milli kiliseleri desteklemesi Ortodokslar üzerindeki Helen hakimiyetinin sona erdirdi. Örneğin Sırp Milli Kilisesi, XVI. yüzyılda Sokollu Mehmed Paşa'nın desteği ile kurulmuştu.

Balkanlar, parçalanmışlıktan kurtulup büyük bir imparatorluğun parçası hâline gelince ekonomik açıdan da gelişme gösterdi. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'da birçok şehir, huzur ortamına kavuşmaları sebebiyle büyüyüp, gelişti.

AVRUPA MİLLİ MONARŞİLERİNİ OSMANLI DESTEĞİ YAŞATTI

Osmanlı İmparatorluğu'nun Modern Avrupa'nın şekillenmesinde önemli tesiri vardır. Kanunî zamanında doğu sınırlarının fazla tehdit almaması ve Avrupa'da gelişen şartlar sebebiyle asıl hedef batı olmuştu. Bu dönemde Habsburg İmparatorluğu akrabalık bağlarıyla Avrupa'nın önemli bir kısmında hakimiyet kurmuştu. İtalya, İspanya, Avusturya, Almanya, Macaristan gibi ülkeler dolaylı olarak veya doğrudan Habsburg İmparatorluğu'na bağlıydılar. Habsburglar'ın önünde direnen tek güç Fransa ve İngiltere idi. Osmanlılar'ın Avrupa'daki bu mücadeleye karışmaları siyasi dengenin yeniden kurulmasını sağladı. Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi milli monarşiler, Osmanlılar'ın, Habsburglar'a karşı mücadeleye girmesiyle hayat hakkı bulabildi. Nitekim 1532'de Fransa Kralı Fransuva, Venedik elçisine "Şarlken'e karşı Osmanlılar sayesinde güvence altında olduğunu" söylüyordu.

Osmanlılar, Fransa'yı asker göndererek, para vererek veya ticari ilişkilerle Habsburglar'a karşı kuvvetlendirdiler. Kanunî 1533 yılında Fransa Kralı'na, Şarlken'e karşı İngiltere ve Alman prensleri ile bir ittifak yapması için 100 bin altın göndermişti. 1569'da Fransa'ya verilen ticari imtiyazlardan sonra 1580'de İngiltere ve 1612'de de Hollanda, Osmanlı İmparatorluğu tarafından verilen kapitülasyonlar ile desteklendi. Venedik'in Doğu Akdeniz'deki ticari hakimiyeti Osmanlılar'ın verdiği destek ile Fransa ve İngiltere'ye geçti. İngilizler ve Hollandalılar, Osmanlı gemilerini kullanarak, Karadeniz ticaretinde de Venedik'in yerini aldılar. Osmanlı topraklarında ve nüfuz bölgelerindeki ticaret, bu ülkelerin ekonomik açıdan kuvvetlenip, büyümesini sağladı. İngiliz ve Fransızlar'ın gerek imparatorluk topraklarından aldığı hammaddeler, gerekse ülkelerinde imal ederek Osmanlı ülkesinde sattıkları ürünler kapitalizmin gelişmesinde önemli rol oynadı. Halil İnalcık, Osmanlılar'ın farkında olmadan, modern kapitalizmin yükselmesini sağlayan Avrupa ekonomik sisteminin bir parçası olduklarını belirtir.

PROTESTAN DÜNYA'NIN TÜRKLERE UNUTTUĞU TEŞEKKÜR

Avrupa'da XVI. yüzyılda ortaya çıkan reform hareketleri, dönemin en önemli güçlerinden koyu bir Katolik devlet olan Habsburglar'a karşı gelişebilmesini, Osmanlılar'ın Şarlken'e karşı yaptığı askeri baskıya borçludur. Osmanlılar'ın, Habsburglar'ın Alman kanadını yıpratmaları sayesinde Protestanlık Almanya'da yayılabildi.

Osmanlılar, Protestan ve Kalvinistleri her fırsatta desteklediler. Kanunî Sultan Süleyman, 1552'de Protestan Alman prenslerine gönderdiği mektupta, o tarafa bir sefere çıkacağını ancak onların Osmanlı askeri harekâtından bir zarar görmeyeceğini söylüyor ve papa ile Şarlken'e karşı onları kışkırtıyordu. Osmanlılar Luther ve taraftarlarıyla ilgilendikleri ölçüde olmasa da Kalvinistler'in faaliyetlerini de takip ettiler. Kalvin'in ölümünden üç yıl sonra, Türkiye'den gönderilen bir mektupta, beyaz pelerinleri ve kazakları ile Prens Condé'nin emri altında Saint-Denis'de dövüşen Kalvinciler'in yiğitliği övülüyordu. Bu mektupta Osmanlı Sultanıı şunları söylüyordu: "Eğer bu beyazlılar benim elimde olsaydı dünyayı ele geçirirdim ve beni bundan kimse alıkoyamazdı".

Avrupa’da tehdit altında olan Protestanlar Osmanlı topraklarına sığındılar. Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Erdel, yani Transilvanya Kalvinist ve Unitarianlar’ın sığındığı en önemli yerdi. Birçok Protestan da Budin’e sığınarak dini inançlarını burada rahatça yaşayabildiler. Nitekim Macar kökenli bir Protestan olan Sigmund Torda, Almanya’daki Protestanlar’ın önde gelenlerinden birisi olan Philipp Melanchton’a Aralık 1545’te yazdığı mektupta, ülkesinde Protestanlığın hızla yayıldığını, bu yüzden de Osmanlılar’ın Macaristan’ı fethetmelerinin Allah’ın bir lütfu olduğunu söylüyordu. Alman prensliklerindeki Protestanlara, Osmanlı hakimiyeti altındaki Macar topraklarından, burada rahat bir dini hayat yaşadıklarına dair bunun gibi birçok mektup yazılmıtır. Macaristan’da yaşayan Emerius Zigerius (İmre Eszeki)’un, Almanya’daki Protestanlar’ın önde gelenlerinden Matthias Flacius lllyricus’a gönderdiği mektup, bunların en ilginçlerinden birisidir. Zigerius’un “Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Protestanların, Hristiyan Avrupa’da hiç görülmeyen bir şekilde rahatça dini hayatlarını yaşadıklarını” anlattığı mektubu Haziran 1550’de Flacius’un eline ulaştı, o da bu manzum mektubu bir önsöz ilave ederek yayınladı. Flacius önsözde, “Bizim sözde Hristiyan hükümdarlar, Türkler’in Tanrı’nın sadık kulları Hristiyanları himaye ettiklerini savunduklarını, Hristiyanlık öğretisini yaymalarına ve uygulamalarına bile izin verdiklerini duyunca utançtan yüzleri kızarsın istedim. Benim burada sözünü ettiklerim Papa veya İspanyollar değildir. Kısa bir süre önce gerçek Hristiyanlığı kabul etmelerine rağmen Katolikler’in kaba kuvvetinden korkup ya da çıkar umuduyla inkâr edenlerdir. İhanet edip Hazreti İsa’yı Almanya’dan tümüyle atmak istiyorlar. Onlar Türkler’i kendilerine örnek alsınlar. Bu sözde Hristiyanlar, gerçek Hristiyanlar’a en korkunç Türkler’den daha kötü davranmaktalar. Türkler gerçek Hristiyan öğretisine izin vermekle kalmayıp, Hristiyan olmayan Kurtlar’a (Katolikler’e) karşı da Hristiyanlığı kılıçlarıyla savunuyorlar… Ben bu mektupla huzursuzluk yaratmayı amaçlamadım. Amacım gerçek Protestanlık öğretisine inananlara Türkiye’deki Hristiyan kilisesini örnek gösterip onlara cesaret ve umut vermek. Kendilerini Hristiyan olarak niteleyen yöneticilere de Türkler’in iyi niyet ve yumuşaklığını gösterip onları belki de saldırıdan ve hışımdan vazgeçirmek” diye yazmaktadır. Bu mektup ve benzeri diğer mektuplarda Türkler’in Protestanlara, Katoliklerden daha iyi davrandığının anlatılması çok büyük bir propaganda aracı olarak kullanıldı.

Luther, yazılarında ve vaazlarında Türk tehlikesini büyüterek Katolik baskısından kurtulup dikkatlerin Osmanlılar'a çevrilmesi siyasetini gütmüştü. Bu yüzden 1545 yılında Şarlken ve Ferdinand Türkler'le barış anlaşması yapmak istediği zaman Luther büyük bir tepki göstermişti. Nitekim Osmanlılar'la bir senelik ateşkes yapan Habsburglar ilk iş olarak Protestanlar'ın üzerine yürümüşlerdi.

Şarlken, Türk saldırıları yüzünden Protestanlığın Alman prensliklerinde yayılmasını engelleyemedi. Ayrıca Habsburglar, Osmanlılar'a karşı koyabilmek için Protestan askerlerine de ihtiyaç duyuyorlardı. Protestanlar da cepheye asker göndermek için kendi dini düşüncelerinin tanınmasını şart koştular. Osmanlılar'ın, Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na her saldırısı Protestanlığın kademe kademe güçlenmesini ve sonunda da 1555'te Augsburg'da tam olarak tanınmasını sağladı.

İZLEDİĞİMİZ SİYASET RUSYA'YI BAŞIMIZA BELA YAPTI

Osmanlı İmparatorluğu'nun XV. yüzyılda izlediği bir siyaset ise ileride kendi başına büyük bir dert açtı. Bu dönemde küçük bir şehir devleti olan Moskova Knezliği, Altınordu'nun baskısı altındaydı. Altınordu'nun Lehistan-Litvanya ile olan ittifakına karşı Moskova, Osmanlı himayesinde bulunan Kırım Hanlığı ile işbirliği yaptı. Osmanlı Devleti Moldovya'daki konumlarının Lehistan-Litvanya tarafından tehdit edilmesi ve Altınordu'nun da Kırım'ı ele geçirmeye çalışmasından dolayı Moskova Knezliği-Kırım Hanlığı ittifakını desteklemişti. Kırım Hanı Mengli Giray'ın 1502'de vurduğu darbe ile Altınordu Devleti'nin sona ermesinden sonra, Moskova bağımsızlığını kazanarak ilk önce çevresindeki diğer Rus knezliklerini, daha sonra da Sibirya'ya kadar olan sahada ve Kafkaslardaki Türk hanlıklarını ele geçirdi. Moskova knezleri Osmanlılar'la yapılan kürk ticareti sayesinde de önemli gelirler elde etmişlerdi. Osmanlı-Rus dostluğu III. İvan'ın Volga havzasındaki Altınordu kalıntıları olan Kazan (1552) ve Astrahan'ı (1556) ele geçirmesine kadar sürdü. Osmanlı İmparatorluğu'nun dolaylı olarak yaptığı destek Büyük Rus İmparatorluğu'nun doğmasına yardımcı olan unsurlardan birisidir.

HAREMEYN AZ KALDI İŞGAL EDİLECEKTİ

Ümit Burnu'nun keşfinden sonra Portekizliler, Hint Okyanusu'nda hakimiyet kurmuşlardı. Memlük Devleti, Cidde'ye çıkarak Mekke ve Medine'yi tehdit eden Portekizliler'in ilerleyişini durduramıyordu. Hindistan'dan mal akışı da Portekizliler sebebiyle azalmıştı. Bu durum Mısır'ın zenginliğinin sona ermesi demekti. Memlükler, deniz gücü bakımından zayıf olduklarından Osmanlılar'dan yardım istediler. II. Bâyezid'in son dönemlerinde bir filo gönderildi. Daha sonraki yıllarda artan Portekiz tehdidi İslâmiyetin iki mukaddes şehri olan Mekke ve Medine'yi tehdit etmeye başladı. Mekke şerifleri Osmanlılar'dan yardım istemeye kalktılarsa da Memlük idaresi bunu engelledi. Memlük idarecilerinin, Portekizliler yüzünden azalan devlet gelirlerini artırmak için ek vergiler ihdası bütün ülkede karışıklığa yol açtı.

Yavuz Sultan Selim zamanında bu şartlar altında Suriye ve Mısır'ı ele geçiren Osmanlılar, Hindistan ticaret yollarının önemli bir kısmına hakim oldular. Portekizliler'in, Kızıldeniz'deki hakimiyetinin sona erdirilmesi sayesinde Hindistan'dan mal akışı Osmanlı ülkesi üzerinden Avrupa'ya yapılmaya başlandı. Osmanlılar'ın Hint Okyanusu'ndaki mücadelesi Hindistan ticaretinin, XVII. yüzyılda Hint sularında İngiltere ve Hollanda'nın faaliyetlerine kadar Akdeniz üzerinden yapılmasını sağladı. Akdeniz'deki önemli liman kentleri zenginliklerini bir müddet daha sürdürdüler.

KUZEY AFRİKA'DA MÜSLÜMANLIK NASIL AYAKTA KALDI

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyılda dünya siyasetine yön verecek bir duruma gelmesi Kuzey Afrika'nın tarihi gelişimini de yakından etkiledi. 1492 yılında Endülüs'ün son kalıntısı olan Gırnata'nın düşmesinden sonra İspanyol ve Portekizliler, Kuzey Afrika'ya yerleşmeye başlamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu, Barbaros ile birlikte denizlerde etkin bir hâle gelince Kuzey Afrika'da, Avrupalılarla hakimiyet mücadelesine girdi. Habsburglar'ın Kuzey Afrika'yı ele geçirmeleri bu bölgelerdeki Türk korsanlarıyla Osmanlılar'ın işbirliği yapması sayesinde önlendi.

1516'da Cezayir'i ele geçiren Barbaros kardeşler, İspanyollar'a karşı koyabilecek durumda değillerdi. Bu yüzden Barbaroslar, Cezayir'de

Osmanlı hakimiyetini tanıyarak kendilerini sağlama almışlardı. Nitekim Cezayir’i işgal etmek isteyen İspanyollar 1541’de bozguna uğratıldı.

1551 yılında Turgut Reis Trablusgarb’ı, yani Libya’yı Osmanlı hakimiyetine soktu. Tunus 1533’te Barbaros Hayreddin Paşa tarafından fethedilmiş fakat kısa bir süre sonra kaybedilmişti. II. Selim zamanında 1574 yılında Sinan Paşa tarafından ikinci kez fethedildi. Osmanlı hakimiyeti Fas’a kadar ilerlemişti. Fas’ta başlayan taht kavgasına müdahale edilerek burasının Portekiz himayesine girmesi önlendi. 4 Ağustos 1578’de Fas’ta yapılan Alkazar Muharebesi’nde Portekiz Kralı öldürüldü ve bu ülkede Osmanlı himayesi dönemi başladı.

Osmanlılar’ın Kuzey Afrika hakimiyeti kıtanın içlerinde bulunan, ancak sahille ilişkileri sebebiyle İspanyol ve Portekiz nüfuzu altına giren bugünkü Nijerya, Nijer, Çad, Mali devletlerinin topraklarında hüküm sürmekte olan Bornu, Songay, Timbuktu sultanlıkları gibi Müslüman devletlerini de kurtardı. Bu sultanlıklar Osmanlı Sultanı’nı halife olarak tanıyıp, tâbi oldular.

Osmanlılar’ın, Habsburglar’ın İspanyol kanadını Kuzey Afrika’dan uzaklaştırarak, burada hakimiyet kurmaları, bu bölgelerin Hristiyanlaşmasını ve sömürgeleşmesini önledi. Eğer Osmanlılar’ın müdahalesi olmayıp, İspanyol ve Portekiz hakimiyeti sürseydi bugün buralarda durum çok farklı olurdu. Akdeniz’de ve Kuzey Afrika’da hakimiyet kuramayan Habsburglar bütün dikkat ve güçlerini Atlantik ötesindeki yeni sömürgelerine kaydırdılar. Bu durum da Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesini hızlandırdı.

XV. yüzyılın sonlarından itibaren denizlerde büyük bir üstünlüğe sahip olan Portekiz, Afrika’nın doğu ve batı sahillerindeki Müslüman sultanlıklara saldırarak birçok yeri harap etmiş, bir kısmında da hakimiyet kurmuştu. Osmanlı İmparatorluğu, Kızıldeniz’de hakimiyet kurarak, Afrika’nın doğusunda Mozambik’e kadar olan bölgeyi Portekizliler’in işgalinden kurtardı. Habeşistan’a hakim olan Osmanlılar’ın nüfuzu Kenya’da Mombasa’ya kadar yayıldı. Böylece bu bölgelerin Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmesi uzun süre önlenmiş oldu.

OSMANLILAR VE TÜRKLÜK

Bazı Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde Türkler için etrâk-ı bî-idrâk, yani idrâksiz Türkler denilmesinden hareket eden bir kısım araştırmacılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk Devleti olmadığını iddia ederler. Bu tutarsız bir yaklaşımdır. Osmanlı tarihçilerinin eserleri incelendiğinde Türkler'le ilgili bu tür ifadelerin etnik kimliği değil, sosyolojik ve siyasi bir durumu belirtmek için kullanıldığı görülür. Ayrıca bu ifade ile kötülenenler, genellikle devlete karşı çeşitli hadiselere karışmış veya Şah İsmail'e katılmış olan Türkmenlerdir. Düşman olarak görülen bir devlete yapılan bu katılımları aşağılamak için Osmanlı tarihçileri bu tür ifadeler kullanmışlardır.

Türk ve Türkmen isimlerinin olumsuz ifadelerle anılması sadece Osmanlı dönemi tarihçilerine özgü bir davranış değildir. Selçuklu tarihçilerinin de Türkmenler hakkında bu şekilde olumsuz sözleri vardır.

Osmanlı döneminin bazı tarihçileri bu olumsuz ifadeleri Türk kimliğini değil köylü ve göçebeleri kötülemek için kullanırlar. Özellikle yarı göçebe hayat yaşayan Türkmenler devlet düzenine ayak uyduramamaları ve yerleşik hayata zarar vermeleri sebebiyle eleştirilmektedir. Osmanlı tarih yazarlarının eserlerinde bu tür ifadeleri başka milletler için de görmek mümkündür. Örneğin, göçebe Araplara, Arab-ı bed-fial (kötü işler yapan Arap), Arab-ı bed-rey (düşüncesi kötü Arap), Arab-ı şekavet-şiar (eşkiyalığı adet hâline getirmiş Arap) denilirdi. Buradaki millet isimleri etnik bir mana ifade etmekten ziyade bu toplulukların yaşam tarzını gösterir. Nitekim Fatih Kanunnâmesi'nin bir ceza bahsinde geçen "Türk veya şehirli olsa" ifadesi Türk kelimesinin göçebe Türkmenler ve köylüler için kullanıldığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Osmanlı tarihçilerinin eserlerindeki Türkler'le ilgili olumsuz ifadeleri gündeme getirenler, aynı kitaplardaki olumlu sözleri görmezden gelmektedirler. Aslında hiç kimsenin bir şeyi incelediği yoktur. Yıllardan beri hiçbir araştırma yapılmadan, Osmanlılar, "etrâk-ı bî-idrâk" diyerek Türkler'i aşağılarlardı, sözü tekrarlanır. Tarih kitapları incelendiğinde Türk ve Türkmen isimlerinin aleyhine olan ifadelere genellikle Osmanlı yönetimine karşı mücadelelerde rastlanır. Fetret Devri'nden, Şeyh Bedreddin ayaklanmasına, Safevi Devleti'nin Anadolu'daki faaliyetlerinden, Celali isyanlarına hadiseler anlatılırken Osmanlı tarihçileri

“Kaba Türk veya Türkmen, cahil Türkmen, hilekâr Türk (Türk-i bed-lika), çirkin Türk (Türk-i sütürk)” gibi tanımlamalarını kullanırlar.

En önemli Osmanlı tarihçilerinden olan ve uzun süre şeyhülislâmlık yapan Hoca Sadeddin, *Tacü’t-Tevârih* isimli, kendisinden sonraki tarihçilere büyük tesirlerde bulunmuş eserinde Osmanlı fetihlerini anlatırken “Türk yiğitleri”, “Zaferleri gölge edinmiş Türk askerleri” gibi ifadelerle Osmanlı ordusunu över. XVII. yüzyıl tarihçilerinden Solakzâde Mehmed Hemdemi de tarihinin birçok yerinde Türk ismini olumlu olarak kullanır ve Cem olayını anlatırken onu “Kostantiniyye’yi feth eden Türk’ün oğlu” diye anar. XVI. yüzyılın en büyük tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âli ise *Künhü’l-Ahbâr* isimli dünya tarihinde Türk boylarını anlatırken bunları “seçkin millet, güzel ümmet” olarak zikreder. Bunlardan başka pek çok Osmanlı tarihçisinin eserlerinde bu tür ifadelere rastlanılır.

OSMANLI HANEDANI TÜRK OLDUĞUNU BİLMİYOR MUYDU?

Osmanlı tarihleri incelendiğinde Orta Asya’dan geldiklerinin ve Türklüklerinin farkında oldukları görülür. Bu kitaplarda Osmanlı hanedanı Oğuz Han’a bağlanır. Osmanlılar Oğuz neslinden ve Kayı boyundandır. Osmanlı tarihi Türk tarihinin bir parçası olarak ele alınır. Nitekim Şehzâde Cem’in oğluna Oğuz Han, II. Bâyezid’in oğluna ise Korkud isimlerinin verilmesi tesadüf değil, dönemin siyasi yapısı içerisinde bilinçli bir tercihtir.

Osmanlı, bir millet ismi değildir. Osmanlı adı Selçuklu, Karahanlı, Gazneli isimleri gibi bir hanedanın adıdır. Selçuklular, Karahanlılar, Gazneliler gibi Osmanlılar da bir Türk devletidir. Ancak hiç unutulmaması gereken husus Osmanlılar’ın bir imparatorluk olduğudur.

Osmanlı İmparatorluğu’nda Fatih’ten itibaren bütün yöneticilerin Türk olmayan devşirme kökenli kişilerden olduğu, yaygın bir kanaattir. Fakat bu yanlıştır.

Fatih’in, Çandarlı Halil Paşa’yı öldürtmesinden sonra Türk kökenli idareciler bir müddet vezirliğe ve veziriazamlığa getirilmedi. Ancak bu bir denge siyasetinin sonucu idi. Nitekim devşirmelerin nüfuzunun artması üzerine Fatih, veziriazamlığa bir Türk’ü, Karamanlı Mehmed Paşa’yı tayin etmişti.

Fatih'in ölümünden sonra çıkan isyan sırasında bu veziriazamın katledilmesi yine devşirme hakimiyetini başlattı. Ancak tamamen devşirmeler veziriazam olmadı. 1498'de Çandarlı İbrahim Paşa, 1518'de Piri Mehmed Paşa, 1584'te Özdemiroğlu Osman Paşa, 1595'te Lala Mehmed Paşa, 1614'te Öküz Mehmed Paşa, 1623'te Kemankeş Ali Paşa, 1637'de Bayram Paşa, 1638'de Tayyar Mehmed Paşa, 1656'da Deli Hüseyin Paşa ve Boynueğri Mehmed Paşa gibi Türk kökenli veziriazamlar vardı. Ancak Türk kökenli veziriazamların çoğalması 1680'lerden sonra oldu. Bu tarihten itibaren veziriazamlığa gelenlerin büyük çoğunluğu Türk kökenlidir. Bütün Osmanlı veziriazamları incelenirse devşirme-Türk oranının yaklaşık olarak yüzde 56'ya yüzde 44 olduğu görülür.

Veziriazamlığa veya vezirliğe bakılırsa Türkler'in yönetimden uzak tutulduğu gibi bir sonuç çıkarılır. Devşirmelerin ağırlıklı olarak görev yaptıkları bir diğer yer de saraydır. Ancak devlet idaresi sadece bu memuriyetlerden ibaret değildir. Bunun dışında devletin diğer kademelerinde Türkler çok büyük bir ağırlıkta görev yapmışlardır.

Şeyhülislâm ve kazaskerler başta olmak üzere ulemanın hemen hemen tamamı Türk'tür. Bu görevlerde nadiren başka milletten insanlara rastlanılır. Devletin önemli sac ayaklarından birisi olan bürokraside de Türkler çoğunluktadır. Osmanlı döneminin defterdarlık, nişancılık, reisülküttâplık, defter eminliği gibi üst düzey bürokratları incelendiğinde bunların çoğunun Türk olduğu görülür. Ayrıca bu bürokratlarla beraber görev yapan kâtip, şakirt, mülazım gibi görevliler, yani memurlar da Türk'tü.

Osmanlı yönetiminin güvenilirliğin gerektiği yerlerde Türkler'i ön planda tutması, Türklüğünün farkında olduğunu açıkça gösterir. Devşirmeler, Osmanlı sistemine kazandırılmak için Türk köylülerine verilirdi. Bir köylünün yanına devşirme için birisinin verilmesine "Türk'e vermek" deniliyordu. Ayrıca tamamen güvenilir kadrolara ihtiyaç duyulan Kuzey Afrika'daki Garb Ocakları'nın, askerleri Batı Anadolulu Türkler'den seçilirdi.

OSMANLILAR'IN ANAVATANI NERESİDİR?

Sıkça dile getirilen bir iddia da Osmanlılar'ın Anadolu'yu ihmal ettikleridir. Anadolu'nun şu anda yaşadığımız vatanımız olmasından dolayı

bizim için vazgeçilmez bir önemi vardır. Ancak Anadolu, Osmanlı İmparatorluğu zamanında devletin topraklarının sadece bir kısmı idi.

Osmanlı Beyliği, Söğüt ve çevresinde kurulmuş olduğu için Anadolu kökenli kabul edilip, bu bölge imparatorluğunun ana çekirdeği olarak görülürse mesele anlaşılamaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyanın en büyük imparatorluklardan birisi olarak tarih sahnesine çıkması Anadolu sayesinde değil, zengin ve siyasi direnişlerin az olduğu Rumeli sayesinde olmuştur. Osmanlı Beyliği'nin yayılma alanı uygun fırsatlar çıkmadığı takdirde Rumeli olmuştur. Osmanlı Beyliği'nin Rumeli'de kuvvetlendikten sonra Anadolu'yu içine aldığına dikkat etmek gerekir. Devletin ana siyasi organizasyonunu sağladığı bölge de Rumeli'dir. Osmanlı İmparatorluğu Rumeli'de öylesine sağlam bir yapı kurmuştur ki, Fetret Devri'nde Anadolu toprakları çok kısa sürede elinden çıkarken, bu bölgenin büyük bir bölümü elinde kalmış ve bu saha sayesinde varlığını sürdürebilmiştir. Timur istilasından sonra Osmanlılar Rumeli'yi gerçek yurtları saymaya başladılar ve Ankara Muharebesi'ne kadar başkent Bursa iken, bu gelişmeler içerisinde Edirne de başkent oldu.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da, Osmanlı devlet teşkilatında kurulan ilk yönetim birimlerinin Rumeli adını taşıması ve bu görevlerin teşrifatta daha sonra kurulan Anadolu adlı memuriyetlerden önde gelmesidir. Örneğin, Rumeli Beylerbeyliği'nin Anadolu Beylerbeyliği'nden, Rumeli Kadıaskerliği'nin Anadolu Kadıaskerliği'nden üstün olması.

Paul Wittek, Rumeli'nin Osmanlılar için "varlık sebebi" olduğunu, Balkan Harbi sonunda Osmanlılar'ın varlık sebeplerini yitirdiklerini söyler. İlber Ortaylı da Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen 1912'de sona erdiğini belirtir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Rumeli olmasaydı, Osmanlı İmparatorluğu da olmazdı. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nun anavatanı Rumeli'dir.

Bugün Trakya hariç bütün Rumeli elimizden çıktığı için bunu tam olarak anlayamayabiliriz. Ancak Sofya'nın 1385'te, Erzurum'un 1518'de, Selanik'in 1387'de Van'ın ise 1548'de Osmanlı hakimiyetine girdiği düşünülürse durum biraz daha rahat anlaşılabilir.

Bu mevzu iyice anlaşılamadığından, Osmanlılar'ın kendi anavatanları olan Anadolu'yu ihmal ettikleri sıkça söylenen, kalıplaşmış düşüncelerden

birisidir. Osmanlılar fethettikleri bütün yerleri vatan olarak benimsemişlerdir. İlk yayıldıkları saha olduğu ve daha önce üzerinde Türk ve İslâm kültürüne ait eserler bulunmadığı için Rumeli'de Osmanlı eserine sıkça rastlamak normal bir durumdur. Ayrıca Anadolu daha önce Selçuklular ve beylikler tarafından çeşitli eserlerle donatılmıştı. Hiç Türk eseri olmayan yerler varken, Anadolu'ya yeni eserler ve alt yapının yapılması beklenemezdi. Bunların yanı sıra Anadolu'ya göre daha zengin ve daha uygun coğrafi şartlara sahip bir bölgenin hayat şartlarının da daha iyi olması çok normal bir durumdur.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA TÜRKÇE

Osmanlılar'dan önce Türkiye Selçuklularının resmî dili Farsça idi. Daha sonra kurulan beyliklerde de bu devam etti. Bunun uzun süre bu şekilde gittiğini görüyoruz. Örneğin Hamidoğlu Hüseyin Bey'in, 1377'de I. Murad'a Niş'i fethi için gönderdiği tebriknâme Farsça'dır. Karamanoğlu Mehmed Bey'in Konya'yı aldığı zaman Türkçe'yi resmî dil ilân etmesi de bir sonuç vermemişti.

Osmanlılar ise Türkçe'yi ilk dönemlerden itibaren resmî dil olarak kabul edip, yazışmalarında kullandılar. Edebi ve bilimsel eserlerdeki Arapça ve Farsça'nın hakimiyeti de Osmanlı döneminde kademe kademe azaldı. Osmanlı İmparatorluğu'nda Astronomi sahasında yazılmış eserlerin incelenmesi bu durumu açıkça gösterir. İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi'ne göre Osmanlı döneminde yazılmış 2286 Astronomi eserinin 986'sı yani yüzde 43'ü Arapça, 1058'si ise Türkçe'dir. Türkçe'nin yüzdesi 46'dır. Diğerleri ise Farsça veya üç dilin ikisi veya üçünün ortak olarak kullanılarak yazılmış olanlardır. Türkçe'nin Osmanlı döneminde bu sahadaki yükselişi asırlara göre incelendiğinde daha iyi anlaşılır: XV. yüzyılda 35 Arapça, 10 Farsça, 7 Türkçe; XVI. yüzyılda 172 Arapça, 59 Türkçe, 42 Farsça; XVII. yüzyılda 139 Arapça, 41 Türkçe, 1 Farsça; XVIII. yüzyılda 221 Arapça, 101 Türkçe, 2 Farsça; XIX. yüzyılda 137 Arapça, 123 Türkçe; XX. Asrın başlarında 41 Arapça, 173 Türkçe. Bu tasnif yazarları ve bu yazarların yaşadığı çağlar belirlenmiş eserlere göredir. Yazarı ve yazıldığı dönemi bilinmeyen 854 eserin ise 554 Türkçe, 241 Arapça, 59'u Farsça'dır. Türkçe XV. yüzyılda Astronomi sahasında yazılan eserlerde yüzde 13 oranında iken her asırda oranını artırarak önce XVI. yüzyılda

Farsça'yı, imparatorluğun sonuna doğru da Arapça'yı geçerek bu sahada hakim dil hâline gelmiştir.

Matematik sahasında yazılmış kitaplarda da aynı gelişmeyi görürüz. Osmanlı döneminde yazılmış 1114 Matematik eserinin yüzde 48'i Arapça, yüzde 50'si Türkçe'dir. Türkçe XV. yüzyılda Matematik sahasında yazılan eserlerde yüzde 18 oranında iken her asırda oranını artırarak önce XVI. yüzyılda Farsça'yı, imparatorluğun sonuna doğru da Arapça'yı geçerek bu sahada hakim dil hâline gelmiştir. Coğrafya sahasında ise imparatorluğun başından sonuna kadar Türkçe'nin hakimiyeti vardır. Osmanlılar zamanında yazılmış 1628 coğrafya eserinden 1542'si, yani yüzde 95'i Türkçe'dir. Tarihçilikte de durum coğrafya gibidir. Astronomi ve Matematik sahasındaki oranlar küçümsenmemelidir. Çünkü Araplar, bu sahalarda yaptıkları çalışmalarla dünya bilim tarihine damgalarını vurmuşlar ve güçlü bir gelenek meydana getirmişlerdir. Bu yüzden Osmanlı döneminde aynı gelenek devam etmiş, ancak Türkçe her yüzyılda bu bilim dallarında gelişmesini sürdürmüştür. Osmanlı'dan önceki Türk devletlerinde yazılan bilimsel eserlerde Türkçe'nin adı bile yoktur. Nitekim Osmanlılar'dan çok önce yaşamış iki büyük Türk alimi, İbn Sina ve Farabi'nin eserlerinin Arapça olduğunu unutmamak gerekir.

Osmanlıca, Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılan ve Arap harfleri ile yazılmış Türkçe'dir; ayrı bir dil değildir. Bazı yazarların eserlerinde aşırı derecede Arapça ve Farsça kullanarak kitaplarını anlaşılmaz hâle getirmelerinden hareket edenler Osmanlıca'yı farklı bir dil gibi takdim ederler. Devletin resmî yazışmaları incelendiği zaman elkablar çıkarıldığında kullanılan dilin anlaşılmasında fazla bir güçlük yoktur. Ancak ortaya yeni çıkan bir problem Osmanlıca'yı anlamayı iyice zorlaştırmıştır. Bu da son 30 yılda dildeki sadeleşme sonucunda günlük yaşamda kullandığımız kelime sayısının iyice azalmasıdır. 1970'li yılların başında kullanılan Türkçe ile Osmanlı döneminde kullanılan Türkçe kıyaslanırsa arada fazla bir fark olmadığı anlaşılacaktır.

OSMANLILAR VE MİLLİYETÇİLİK

Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern zamanlardaki milliyetçilik anlayışını beklemek yanlış bir düşüncedir. Bugünün kavramlarının geçmişte olmaması çok normal bir durumdur. Modern kavram ve kurumları tarihte

aramaya kalkmak ve olmayacak benzetmelerle bulmak veya bulunmadığı için Osmanlı İmparatorluğu'nu tenkit etmek son derece hatalı bir davranış şeklidir. Yine tarihteki hadise ve kurumları günümüzün mantığı açısından değerlendirmeye çalışmak da, aynı şekilde yanlış bir harekettir. Bir imparatorluktan milli bir devlet gibi davranması beklenilemez.

Osmanlı tarihçiliğinin en önemli isimlerinden İlber Ortaylı bu konuda "Türklük, İmparatorluk var oldukça doğumu zaruret nedeniyle ve ihtiyatla geciktirilmiş bir kimlikti. Yıkım anında ise derhal patladı. Kozmopolit bir "Osmanlı" eliti vardı; yeni dünya düzeninin şartlarında derhal Türk oldular. Osmanlı kimliği salt bir Müslüman kimliği olarak kalmamıştır. Sadrazam Said Paşa'nın ve benzerlerinin girişimlerinde olduğu gibi Türklüğün ağır bastığı bir Müslümanlıktır" demektedir.

AVRUPALILARIN GÖZÜNDE OSMANLILAR TÜRK'TÜ

XI. yüzyıldan itibaren kullanılan Türkiye ismi Osmanlılar zamanında daha da yaygınlaştı. Osmanlı topraklarına giren seyyahlar eserlerinde bu bahsi anlatırken "Türkiye'ye girdik" demekteydiler. Avrupa'da yazılan kitaplarda, yapılan haritalarda Osmanlı İmparatorluğu, "Türk İmparatorluğu" diye zikredilir.

Avrupalılar, Osmanlılar'a "Türk", Osmanlı İmparatorluğu'na "Türk İmparatorluğu", Osmanlı ülkesine "Türkiye" Osmanlı hükümdarına da Gran Turco, yani "Büyük Türk" dediler. Avrupalı Hristiyanlar'ın kafasında Türk=Müslüman=Doğu aynı manayı ifade ederdi.

Özellikle XVI. yüzyılda Türk korkusu sebebiyle Avrupa'da binlerce kitap kaleme alındı. Bu kitapların hepsinde Osmanlılar, Türk olarak zikredildiler. Bunların en önemlilerinden birisi olan Richard Knolles'in 1603 yılında yayınlanan eseri "The General Historie of the Turks", yani Türkler'in Genel Tarihi adını taşıyordu. Bu kitabın ilk cümlesi ise "Türkler'in Muhteşem İmparatorluğu, çağımızın dehşeti" şeklindeydi.

Osmanlılar'ın Türk kimliği Avrupa'ya o kadar tesir etmişti ki, imparatorluktan giden herşey "Türk" adını alıyordu. Meselâ, Yemen kahvesinin Türk kahvesi olarak adlandırılması gibi. Hatta Avrupalılar, Müslüman olan birisini "Türk oldu" şeklinde anmaktaydılar. Uzun süre

Osmanlı ülkesinde kalan ve buranın kültüründen etkilenen bazı seyyahlar, ülkelerine döndüklerinde “Türkleştikleri” suçlamasıyla hapse bile atılmıştı.

AVRUPA’DA TÜRK İMAJI

Yıldırım Bâyezid’in 1394’ten itibaren İstanbul’u kuşatma altına alması üzerine, Batı Avrupalı Hristiyanlar gözlerini bu tarafa çevirdiler. Nitekim ilk defa 1396’da Batı Avrupa’dan katılımların olduğu Niğbolu Haçlı Seferi düzenlendi. Daha sonra İstanbul’un 1453’teki fethi Avrupa’da büyük bir yankı yaptı. İtalya’dan Sırbistan’a herkes sıranın kendilerine geldiğine inanıyor ve korkuyordu. Yeni bir haçlı seferi düzenlenerek İstanbul geri alınmak istendiyse de Avrupa’nın iç siyaseti buna izin vermedi.

Kanunî’den itibaren Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa için gerçek bir tehlike oldu. 1522’de Rodos’un fethedilmesi Batı ve Orta Avrupa’daki devletlerin gözlerini tekrar Türkler’e çevirmelerine sebep oldu. Rodos’un Osmanlı hakimiyetine geçmesi ile ilgili 1522-1523 yıllarında 80 tane kitap ve broşür yayınlandı.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki Fransuva-Şarlken çekişmesinden dolayı yönünü iyice Avrupa’ya dönmesi ve Mohaç Muharebesi ile Macaristan’ı fethi üzerine herkes Türkler’le ilgilenmeye başladı. Bu konuda ardı ardına kitaplar basıldı. Kanunî’nin 1529’daki Birinci Viyana kuşatması ile tehlikenin nefesini iyice enselerinde hisseden Avrupalıların, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı ilgisi daha da arttı.

İstanbul’un fethinden sonra Osmanlılar’ın durdurulamaması yüzünden Avrupa’daki birçok ülkede “acaba bu yıl Türkler ülkemize gelirler mi?” diye düşünülüyordu. Nitekim Makyavel’in bir eserinde, kitabın kahramanı “Türkler gelecek yıl İtalya’ya gelirler mi?” diye soruyordu.

Ardı ardına kazanılan başarılardan dolayı ortaya çıkan “Yenilmez Türk” imajı ilk olarak 1565’te Malta kuşatmasında başarısız olunmasıyla sarsılmaya başladı. Osmanlılar’ın 7 Ekim 1571’deki İnebahtı Deniz Muharebesi’ni kaybetmeleri, Avrupalılar’ın kendilerine güvenlerini sağladı.

7 Ekim 1571, başta Venedik olmak üzere birçok Hristiyan ülkesinde bayram günü olarak ilân edildi. İtalya’da büyük kutlamalar yapıldı. Zafer anısına heykeller ve resimler yapıldı. Hristiyan Dünyası, güç birliği ve

sağlam bir iradeyle Osmanlılar'ın yüzyıllardır korku salan gücünün engellenebileceğini anlamışlardı. Yenilmez denilen Türk yenilmiş, Osmanlı'nın yenilmezlik efsanesi bitmişti. İstanbul'un fethinden sonra bir türlü durdurulamayan Osmanlı İmparatorluğu'na ilk defa büyük bir darbe vurulmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu 1632 ile 1640 yılları arasında IV. Murad'ın devleti tekrar canlandırdığı dönem hariç XVII. yüzyılın ilk yarısını otorite boşluğu yüzünden sarsıntılarla geçirdi. Halbuki XVII. yüzyılın ilk yarısında Otuz Yıl Savaşları dolayısıyla bütün Avrupa birbirini yemekteydi. Fetihleri genişletmek için uygun ortam kaçırılmıştı.

1656'da Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığından 1683'teki İkinci Viyana kuşatmasına kadar Osmanlı İmparatorluğu 27 yıl XVI. yüzyıldaki parlaklığına kavuştu. Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa, 1663'te bugün Slovokya'da bulunan Uyvar'ı, 1669'da Girit'te 25 yıldır fethedilemeyen Kandiye'yi, 1672'de de Polonya topraklarından Kamaniçe'yi fethetti. Avrupa'da "Türk gibi kuvvetli" sözü tekrar söylenmeye başlandı. Yenilmez Türk imajı geri gelmişti. Fazıl Ahmed Paşa'dan sonra 1676'da sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1681'de Ukrayna'ya girerek Çehrin'i fethetti. 1683'te Viyana'yı kuşattı.

Avusturya, Viyana kuşatması öncesinde Osmanlılar'dan korktuğundan kesinlikle savaş istemiyordu. Avusturya'nın İstanbul'daki elçisi barış antlaşması yapmak için her yolu denemişti. Merzifonlu komutasındaki Osmanlı ordusu Viyana önlerinde bozguna uğrayınca durum değişti. Venedik, Avusturya, Polonya ve Rusya birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdılar.

Osmanlı ordusunun 1683'te Viyana önlerinde yenilmesi, ardından da Macaristan'ın Avusturya tarafından işgali ve Avusturya Maraşali Prens Eugen'in başarıları uzun zamandır sanıldığı gibi Türkler'in yenilmez olmadığını bir defa daha su yüzüne çıkarmıştı. 200 yıldan fazla Avrupalılar'ın geceleri uykusunu kaçıran Türk korkusu XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren yerini küçümsenen, alaya alınan zararsız olarak telakki edilen bir Osmanlı imajına terketti.

Avrupalılar'ın tasavvurunda canlanan yeni Türk imajı artık eski zamanların korkunç hayaleti değil, tersine kahve höpürdeten, çubuk içen ve

Harem'indeki birçok kadın tarafından hizmet edilen gösterişli şişman Osmanlı'ydı. Osmanlı'nın korkulacak bir tarafı sadece asırlardır anlatılan masallarda kalmıştı.

XVIII. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın eski Yunan'ı kendi medeniyetinin temeli olarak görmesi sonucu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yeni bir düşmanlık başladı. Osmanlılar, Avrupa medeniyetinin kurulduğu topraklardaki Hristiyanları idare eden despotlardı. Hristiyanlar'ın Müslüman hakimiyeti altında yaşamaya mecbur olmaları Avrupa için ayıp olarak telakki edildi.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan gibi ülkeler İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na siyasi veya askeri baskısı sonucu birer birer imparatorluktan koparıldı.

AVRUPALILARIN GÜNAHLARININ CEZASI

Türk ismi Avrupalılar için şeytan, dinsiz ve barbar manasına gelmekteydi. Avrupalılar bu düşüncelerini kitaptan resme herşeye yansıttılar. Türk askerlerinin şeytana benzetildiği veya şeyhülislâm şeytanın kafasını okşarken gösterilen resimlere rastlanılır. Türkler Avrupa'da "Korkunç Türk", "Müthiş Türk", "dinsiz Türk", "hain Türk", "çağımızda Avrupa'nın karabasanı" gibi sıfatlarla da nitelendirildiler.

XVI. yüzyılda özellikle İtalya, Almanya ve Avusturya'da Türkler'le ilgili imaj, bitip tükenmek bilmeyen savaşlar ve Osmanlılar'ın durdurulamaz ilerleyişinin verdiği dehşetle oluştu. Türk ilerleyişinin bir türlü durdurulamaması ve savaşlarda ardı ardına başarısız olunması Avrupa'da "Türkler'in yenilmez" olduğu anlayışını doğurdu. Din adamları Türkler'in, işlenilen günahlar sebebiyle Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza, Tanrı'nın gazabı veya Tanrı'nın laneti olduğunu söylüyorlardı. Osmanlılar, Tanrı'nın kırbacıydı. Bu yüzden Avrupa'da "Türkler'e karşı savaşmak Tanrı'yla savaşmaktır" diyenler çıkmıştı. Avrupalılar üzerinde öyle bir yılgınlık havası doğmuştu ki, bu dünyanın Türkler'in, ahiretin ise Hristiyanlar'ın olduğu söyleniliyordu. Türk korkusu tam bir kâbusa dönüşmüştü. Osmanlılar'ın ilerlemesi yaklaşan kıyametin habercisiydi.

Avrupalı aydınlar yazdıkları eserlerde Türk korkusunu azaltmak için uğraştılar. Erasmus bu konuda “Osmanlı İmparatorluğu’nun büyüklüğü insanları korkutmamalıdır. Roma ve Büyük İskender’in İmparatorlukları da çok büyüktü ve yenilmez oldukları sanılırdı. Halbuki bugün yoklar. Yıkılıp gittiler” demektedir. Türkler’in yenilmez olduğu anlayışı ile ilgili çok ilginç bir örnekte şudur: XVII. yüzyılda Türkiye’ye gelen bir Alman seyyahı, bir Türk gemisiyle İskenderiye’ye gitmekteyken dört Venedik kalyonu ile karşılaşınca gemideki Türkler’in telaşlanıp, korkmalarına inanamaz ve “Türkler gibi dünyanın en cesur insanları, dört Venedik gemisinden korkuyorlar. Demek ki onlar da bizim gibi insanlarmış” der.

Osmanlılar yaydıkları korku yanında bazı Hristiyanlar içinse “ümit” anlamı taşıyorlardı. Vergi yükünden ezilen veya dini anlayışını tam olarak yaşayamayan bazı Hristiyanlar ise krallık ve prenslik idaresi altında olmaktansa Türk idaresinde yaşamayı tercih ediyorlardı.

AVRUPALI AYDININ BİRİNCİ GÖREVİ TÜRKLER ALEYHİNE BİR YAZI YAZMAKTI

Avrupalı aydınlar, bütün Hristiyanlar gibi koyu bir Türk düşmanıydılar. Birçok Avrupalı aydın Osmanlı İmparatorluğu’nu nasıl yıkmak gerektiğine dair eserler kaleme almışlardı. Bunun yanı sıra aydınların eserlerinde Osmanlı idare tarzı örnek olarak da gösterilir. XVI. yüzyılda Avrupa’da mutlakıyetçiliğin teorisyenlerinden Jean Bodin ve benzeri düşünürler Osmanlı İmparatorluğu’nun ideal bir siyasi sistemin örneği olduğunu söylüyorlardı. Giovio, Frense-Caneye, Busbecq gibi yazar ve düşünürler de Osmanlı askeri ve idari sistemini eserlerinde överler.

“Deliliğe Methiye” isimli kitabı ile büyük şöhret kazanan Avrupa’nın ünlü düşünürlerinden Erasmus, “Utilissima Consultatio de Belloo Turcis Inferendo ..” isimli eserinde karanlık kökenli barbarlar olarak nitelediği Türkler’in, Hristiyanlar arasındaki görüş farklılıkları sebebiyle Avrupa’nın önemli bir bölümünü fethetmiş olduklarını söyledikten sonra, artık esaret altında bulunan din kardeşlerinin kurtarılması gerektiğini belirtir. Erasmus, dini savaşı haklı bulmamakla birlikte, Hristiyanlığın varlığını sürdürebilmesi için Türkler’in yok edilmesi gerektiğini söyler.

Avrupa’nın bir diğer ünlü düşünür ve bilim adamı Francis Bacon, 1622’de yazdığı ve 1629 yılında Londra’da yayınlanan “An Advertisement Touching An Holly Warre” isimli eserinde Türkler’e karşı savaş açılmasının tabiat kanunları, beşeri kanunlar ve kutsal kanunlar bakımından doğru olduğunu ileri sürmektedir.

Ünlü Alman filozof Gottfried Wilhelm Leibniz 1672’de Fransa Kralı XIV. Louis’e sunduğu “Memoire de Leibnitz a Louis 14, sur la conquete de l’Egypte, publie avec une preface…” isimli eserinde Güneş Kral’a “Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması için şartların çok uygun olduğunu, sadece Mısır’ın değil bütün Doğu’nun isyan için korkmadan arkasına düşeceği bir kurtarıcıyı beklediğini” söylüyordu.

Leibniz, XIV. Louis’i savaşa ikna etmek için çok cazip fikirler ileri sürmüştü: “Fransa Hollanda ile savaşırsa ancak parasını ödeyerek müttefik bulabilir. Halbuki Türkler’e karşı savaşırsa majestelerine birçok yardım gelecektir. Papa, İtalya prensleri, Sicilya, İspanya size destek vereceklerdir. Mısır savaşından beklenen başarı kazanıldığında, Doğu ticaretinin deniz ve kara yolları ele geçecektir. Hristiyanlar’ın başkomutanlığı ve Türk İmparatorluğu’nun ortadan kaldırılması şerefi Fransa Kralı’nın olacaktır. Doğu imparatoru ünvanı, dünyanın hakemi ve Hristiyan dünyasının yönetecisi olacak olan kral şan ve şerefle anılacaktır”.

MAKYAVEL VE TÜRKLER

Siyaset bilimi üzerine yazdığı “Prens” isimli eseriyle günümüzde bile fikirleri tartışılan Nikola Makyavel eserinde Osmanlılar’dan da bahseder ve Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu’nu kıyaslar. Makyavel, fethedilen yerlerde tutunabilmek için fatihlerin o bölgelerde oturması gerektiğini söyler ve Türkler’in İstanbul’daki durumlarını bu fikrine örnek olarak gösterir. Yeni fethedilen bir ülkenin elde tutulmasıyla ilgili meselelerin iki biçimde karşımıza çıktığını söyleyen yazar, bu durumun ülkelerin idari sisteminden kaynaklandığını belirtir. Osmanlı İmparatorluğu’nu ele geçirmenin çok güç ancak işgal ettikten sonra da elde tutmanın kolay olduğunu söyler. Makyavel’e göre, Türk Devleti’ni ele geçirmenin zorluğu, işgalcileri içeriden çağıracak beyler yoktur ve halkın ayaklanması gibi bir durum da meydana gelmez. Osmanlı İmparatorluğu birlik içinde olduğundan saldırganların başarıya ulaşmak için kendi güçlerinden başka

dayanakları olmayacaktır. Ancak Türkler bir kez yenilip, ordusu tamamen yok edilirse hükümdar ailesinin dışında kimseden korkmaya gerek yoktur. Hanedan mensupları öldürüldükten sonra halk nezdinde saygı uyandırıp liderlik yapacak beyler olmadığından idari düzen kolaylıkla kurulabilir.

Makyavel, ikinci örnek olarak gösterdiği Fransa'da ise tam tersi bir durumun olduğunu belirtir. Fransa, işgali kolay ancak elde tutulması güç bir ülkedir. Bunun sebebi de feodal beylerdir.

LUTHER VE TÜRKLER

Protestanlığın kurucusu Luther'in Türkler'le ilgili birçok yazısı vardır. Osmanlılar'ın Avrupa'da ilerlemeleri üzerine Hristiyan Dünyası'nda büyük bir korku doğmasına rağmen Luther, savaşın Türkler'den önce Roma'daki papaya karşı yapılmasını istiyordu. Bütün Almanya'da olduğu gibi Luther'de de "Türk umudu" ve "Türk korkusu" iç içeydi.

Devamlı olarak Osmanlılar'a karşı savaşılması konusunda Luther'in bir şeyler yazması istenmekteydi. Katolikler her türlü kötülük gibi Türk tehdidinin de Luther'den kaynaklandığını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Martin Luther, "Türkler'e Karşı Savaşa İlişkin" isimli bir kitap yazdı. İlk baskısını Nisan 1529'da yapan kitap, aynı yıl içerisinde dokuz baskı yaptı.

Luther şöyle diyordu: "Türk Tanrı'nın öfkeli kırbacı, yakıp yıkan Şeytan'ın uşağı olduğu için, Türk'ten önce efendisi olan Şeytan'ı yenmek, Tanrı'nın kırbacını almak ve Türk'ü tek başına bırakmak gerekir. Din adamları, Tanrı'nın işlenen sayısız günah ve nankörlüklerden dolayı Şeytan Türkler'i Almanlar'ın başına musallat ettiğini" anlatmalıdır.

Hristiyanlar, papa ve yandaşlarının söylediği gibi sadece bedensel olarak Türkler'le savaşmamalıdırlar. Türkler'i Tanrı'nın gazabı ve kırbacı olarak görüp, dua, ağıt ve fedakârlıkla kendilerini korumalıdırlar. Bu öğüdü küçümseyen, Türk'ü de küçümser. Böylelerinin Türk'e ne yapabileceklerini, görmek isterim.

Türkler'e karşı savaşmak isteyenler imparatorun bayrağı altında toplanmalıdırlar. İmparator, Tanrı düzeninin temsilcisi ve ordunun komutanıdır. Böyle bir durumda imparatora bağlılık, Tanrı'ya bağlılıktır. Ayrıca imparator kâfirleri ve Hristiyanlık düşmanlarının kökünü kazımak

istiyorsa, Türkler'e karşı savaşmak yerine ilkin papaya, piskoposlara ve diğer din adamlarına karşı savaş başlatmalıdır. İmparatorluk'ta yeterince dinsizlik ve din düşmanı hareket vardır.

Gerek yaygın sapkın öğretiler, gerekse din dışı ve zararlı yaşam bakımından aramızda pek çok Türk, Yahudi ve dinsiz bulunuyor. Bırakalım Türk istediği gibi inansın ve yaşasın. Papalığa ve sahte Hristiyanlar'a bu imkânı tanımıyor muyuz?

Savaşı yalnız Türkler'e karşı değil, papaya karşı birlikte düşünmeliyiz. En az papa kadar dindardırlar. Dört kitaba, peygamberlere inanırlar ve Hazreti İsa ile annesi Hazreti Meryem'i kutsal sayarlar. Fakat Türk, kendi peygamberini, Hazreti İsa'dan üstün olduğuna ve İsa'nın Tanrı olduğuna inanmaz.

Papa eğer Türkler'in gücüne sahip olsa, Osmanlılar'ın yaptığından daha fazla kötülük yapar. Türk'ten papanın tek farkı eline kılıç almasıdır. Papa ve Türk'e karşı savaş birdir. İkisi de aynı günahları işliyor.

Türk hakimiyetini arzulamak en büyük günahlardan biridir. Bu durum gerçek idarecilerine karşı bağlılık yemininin inkârıdır. Cezasız kalamaz. İdarecisini lanetleyip Türkler'e koşanlar, Osmanlılar arasında hiçbir zaman vicdan rahatlığı içerisinde yaşayamazlar. Türkler'den kaçıp, gerçek idarecilerine geri dönmedikleri sürece, pişmanlık ve acı duyacaklar. Bedenleri, Türkler'in arasında olacak, ama ruhları hep burayı özleyecek.

Sadakatsiz ve dönekler, Türkler'in acımasızlıklarına ve kanlı eylemlerine ortak olarak günahların en korkuncunu işleyecekler. Gönüllü olarak Türkler'e katılanlar, Osmanlılar'ın dostu ve eylemlerinin ortağı olurlar.

Zorla ve istemeden böyle kanlı bir köpeğin ve şeytanın yanında olmak, acımasız eylemlerine şahit olmak korkunç bir şeydir. Hristiyanlar, Türkler arasına karışmaktansa, gerçek idarecisinin hakimiyeti altında en az iki defa ölmeyi tercih etmelidir".

OSMANLI İMPARATORLUĞU 1302'DE KURULDU

Geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığı, 1299 yılında Selçuklu hakimiyetinin sona erdiğini ve Osman Gazi'nin bu tarihte bağımsız olduğunu kabul eder. İlk büyük Osmanlı tarihini yazmış olan Hammer de, Türkiye Selçuklu

Devleti’nin yıkılış tarihi olarak 1299 yılını esas alır. Türkiye Selçukluları’nın yıkılmasıyla Osmanlı Beyliği’nin bağımsız kaldığını ileri sürerek, 1299’u imparatorluğun kuruluş tarihi olarak belirtir. Ancak Türkiye Selçuklu tarihi üzerine yapılan araştırmalar bu devletin 1318’e kadar devam ettiğini ortaya çıkarmıştır.

Aşıkpaşazâde Tarihi’ne göre 1299’da Yarhisar, Bilecik, İnegöl ve Yenişehir fethedilmişti. Rivayete göre o zaman Osman Gazi kendi adına hutbe okutarak bağımsızlık iddiasında bulundu. Bu şehirlerin fethi Osmanlı tarihi açısından önemlidir. Ancak fetih tarihleri tam olarak belli değildir. Osmanlı tarihleri, bu aşamada Osman Bey’i, Anadolu’daki diğer Türkmen beyleri gibi bağımsızlığa hak kazanmış, kendi adına hutbe okutabilecek bir İslâm hükümdarı gibi göstermeye çalışırlar. Araştırmacılar da, Osmanlı tarih yazıcılığındaki bu geleneği izleyerek, imparatorluğun kuruluş tarihi olarak 1299’u kabul etmişlerdir.

Osmanlı tarihi üzerine yazılmış birçok kitapta 1299, imparatorluğun kuruluş yılı olarak zikredilir. Ancak bu tarih bugün tartışmalıdır. 1299’da Osmanlı tarihi için çok önemli bir hadise yoktur. Alternatif olarak Osman Gazi’nin beyliğin başına geçtiği 1281 yılının kuruluş tarihi olarak kabul edilebileceği iddiaları vardır. Halil İnalcık, Osmanlı tarihinin ilk devirlerindeki dönüm noktasını, 27 Temmuz 1302’de Bizans’la, Osman Gazi komutasındaki Türkmenler arasında meydana gelen Bapheus (Koyunhisar) savaşı olarak kabul eder. Bu savaştan önce Osman Bey, Bursa ve Kocaeli bölgesindeki Türkmen beyleri arasında *primus inter pares (benzerleri arasında birinci)* konumundaydı. Ancak Koyunhisar savaşında Bizans kuvvetlerine karşı kazandığı zafer, Osman Gazi’yi bölgede karizmatik bir bey durumuna getirdi. Bu savaş Osman Gazi’ye bir hanedan kurucusu karizması kazandırdı. Bu yüzden 27 Temmuz 1302 tarihini Osmanlı hanedanının, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun kesin kuruluş tarihi olarak kabul etmek, 1299’a göre çok daha doğru olacaktır.

CA’BER KALESİ’NDE KİM YATIYOR?

20 Ekim 1921 tarihinde TBMM hükümetiyle Fransa hükümeti arasında imzalanan Ankara İtilâfnâmesi’nin dokuzuncu maddesi gereğince Ca’ber Kalesi ve kuzeybatı eteklerindeki “Türk mezarı” diye anılan türbenin bulunduğu bölge (8797m2), Anadolu Türkler’i için manevi bir önem

taşıdığı için Türkiye'ye bırakıldı. Türkiye Cumhuriyeti toprağı sayılan bu bölgede bulunan jandarma karakolu Türk bayrağını dalgalandırmaktaydı. 1974 yılında Tabya barajının suları altında kalacağı anlaşılan mezar, Suriye ile yapılan anlaşma uyarınca kuzeydeki Karakozak mevkiine nakledilerek yeni bir türbe yapıldı.

Burada yatan Süleyman Şah'ın kim olduğu belli değildir. Aşıkpaşazâde, Neşrî, Oruç gibi bir kısım Osmanlı tarihçileri Ertuğrul Gazi'nin babası Süleyman Şah'ın, Urfa tarafında bulunduktan sonra Fırat'ı geçerken boğulduğunu ve Ca'ber Kalesi'ne gömüldüğünü anlatırlar. Enverî ise bu Süleyman Şah'ın, Türkiye Selçukluları'nın kurucusu olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah olduğunu belirtir. Selçuklu tarihinin önemli uzmanlarından Osman Turan ise Ca'ber Kalesi'nde yatan kişinin Kutalmışoğlu Süleyman Şah olmadığını belirtir. Kutalmışoğlu'nun mezarı Halep Kapısı'ndadır ve o öldüğünde Caber Kalesi Selçuklular'ın eline geçmemişti. Osmanlı tarihlerindeki nehri geçerken boğulma ile ilgili rivayetler de Süleyman Şah'a değil oğlu Kılıçarslan'ın Habur ırmağında boğulmasına uygundur.

Anadolu'nun fatihleri olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve Kılıçarslan hakkındaki Anadolu Türkler'i arasında yaşayan hatıralar Osmanlılar'a intikal etmiş, bu yüzden bazı Osmanlı tarihçileri Süleyman Şah'ı kendi cedleri gibi kabul etmişlerdir. Ancak son yapılan araştırmalara göre Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah değil Gündüz Alp isimli birisidir. Enverî, Karamanlı Mehmed Paşa, Ahmedî gibi Osmanlı tarihçileri Osman Gazi'nin dedesi olarak Gündüz Alp ismini verirler.

Öyleyse Ca'ber Kalesi'nde yatan kimdir? Bu sorunun cevabını bugün için verebilecek durumda değiliz. Belki de burada yatan Süleyman Şah, Osmanlar'ın atalarından birisidir. Orhan Bey'in oğluna Süleyman adını vermesi, ataları arasında bu isimde birisinin olabileceğini düşündürtmektedir.

BEYLİKTEN İMPARATORLUĞA GİDEN YOL

Osmanlı Beyliği'nin, XIV. yüzyılın başlarında Anadolu'da mevcut olan beyliklerin içerisinde gerek toprak gerekse insan potansiyeli açısından en küçüklerinden birisi iken, onların arasından nasıl sıyrılıp büyük bir İmparatorluğa dönüştüğü devamlı tartışılan ve merak edilen konulardan

birisi olmuştur. Osmanlı tarihçileri çeşitli teorilerle bu konuyu açıklamaya çalışmaktadırlar.

XX. yüzyılın başlarında H. Adams Gibbons adlı bir tarihçi, Osmanlılar'ın Marmara bölgesinde bulunan Rumlarla karışarak yeni bir millet meydana getirdiklerini ve bu insan potansiyelinin de imparatorluğun doğuşuna sebep olduğunu ileri sürdü. Bu teori Fuad Köprülü, Paul Wittek, Friedrich Giese gibi tarihçilerden büyük tepki aldı ve reddedildi.

Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu meselesinin, XIII. ve XIV. yüzyıllar Anadolu tarihi çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgular. Paul Wittek ise Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda en önemli faktörün gazâ fikri olduğunun üzerinde durur. Wittek'e göre gazâ kavramı Osmanlı Beyliği'nin yegane varoluş sebebi, savaşçılar için de tek motivasyon kaynağıdır. Bu teoriye C. İmber, R. P. Lindner gibi tarihçiler tarafından çeşitli eleştiriler yönelttiler. Bu tarihçilere göre, Osmanlı Beyliği'nin ilk devirlerde gazâ ile uzaktan yakından ilgisi yoktu. Komşuları olan Rumlarla dostane ilişkilerini, heteredoks unsurlara müsamahalarını ve sınırdaş oldukları Müslüman beyliklerle savaşmalarını buna delil olarak gösterirler. Feridun Emecen ve Cemal Kafadar'ın yaptığı araştırmalar ise Wittek'i eleştirenlerin fikirlerinin tersine gazâ fikrinin XIV. yüzyılda var olduğunu ortaya çıkardı. Gazâ kavramı, Wittek'in ileri sürdüğü ölçüde olmasa da Osmanlı Beyliği'nin fütuhat yoluyla büyümesinin en önemli faktörlerinden birisidir.

Halil İnalcık, Osmanlı Beyliği'nin büyümesini açıklarken doğudan mütemadiyen devam eden Türkmen göçü ve gazâ fikrinin üzerinde durur. Moğol baskısı sonucu önce Kafkaslar'dan Doğu ve Orta Anadolu'ya, daha sonra da Orta Anadolu'dan batıya göç etmek zorunda kalan yüz binlerce Türkmen, Ege bölgesini ele geçirerek burada gazi Türkmen beyliklerini kurmuşlardı. Türkmenler arasında, bu devirde mevcut olan gazâ ruhunu batı Anadolu'daki Germiyan, Aydınoğlu, Menteşe, Karesi, Hamid ve Saruhan beylikleri ile Karadeniz bölgesindeki Çobanoğlu Beyliği yaşatıyorlardı. Bu beylikler hem gazâ adına Hristiyanlarla savaştılar, hem de fethettikleri bölgelere doğudan gelmeye devam eden Türkmenleri yerleştirdiler.

XIII. yüzyılın sonlarında Sakarya bölgesinde gazânın temsilcisi olan Çobanoğulları, Bizans'la barış yaparak gazâyı bıraktı. Bundan sonra ise bölgede Bizans'a karşı akınların liderliğini daha önce Çobanoğulları'na tabi

olan Osman Gazi aldı ve şiddetli bir gazâ faaliyetine başladı. Osman Gazi'nin gazâyı son derece atılgan tavırla sürdürmesi, onu gazilerin gerçek önderi durumuna yükseltti. 1302 yılında Bizans'a karşı kazandığı Koyunhisar Savaşı, onun sınır boyunda bulunan Türkmenler arasındaki gazi şöhretini artırdı. Değişik bölgelerden gelen gaziler akın akın onun bayrağı altına koştular.

Daha sonraki yıllarda Batı Anadolu'da meydana gelen gelişmeler de, Osmanlılar'ın lehine oldu. 1320'li yıllarda Batı Anadolu'da gazâyı sürdüren beyliklere karşı teşkil edilmiş haçlı donanmasının baskısı sonucu, Karesi, Menteşe gibi beylikler haçlılarla anlaşarak gazâ faaliyetlerini bıraktılar. Gazâ bayrağını taşıyan son beylik olan Aydınoğulları da, Umur Bey'in, Hristiyanlar'ın eline geçmiş olan İzmir'i geri almaya çalışırken şehit olması sonucu devre dışı kaldı. Böylece Osmanlılar, Hristiyanlar'a karşı sürdürülen gazâ faaliyetlerinde tek başına kaldılar.

Osmanlılar'ın gittikçe genişleyen gazâ faaliyetleri, doğudan gelmeye devam eden Türkmen kitlelerini, onların bayrağı altına soktu. Bu savaşçı potansiyeli de, Osmanlı Beyliği'nin fütuhat yolu ile büyümesini sağladı.

SAHTE PARA

Para bağımsızlık alâmetlerinden birisi olduğundan, ilk Osmanlı parasının kimin zamanında bastırıldığı son derece de önemlidir. İlk Osmanlı parası 1327 yılında Orhan Bey tarafından bastırılmış olarak biliniyordu. Bazı *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar* ve *Hadidî Tarihi*'nde Osman Gazi'nin para bastırdığı yönünde bilgiler mevcuttu. Ancak Osman Gazi'den daha sonraki dönemde Osmanlı tarihlerinde zikredilen para basımı ile ilgili bilgiler de bu husus için yeterli delil olamazdı. Osman Gazi'ye ait bir para da bulunamamıştı.

İbrahim Artuk, 1980 yılında *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Sempozyumu*'na sunduğu bir tebliğle, bugün İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan bir parayı ilk Osmanlı parası olarak takdim etti. Üzerinde tarih bulunmayan bu paranın, XIV. yüzyılın başlarında, Anadolu'da Moğol hakimiyetinin sarsıntıya uğradığı yıllarda darp edilmiş olabileceği tahmin edilmişti. Ancak bu para bazı tarihçiler ve nümizmatlar tarafından kabul görmedi. Halil İnalcık, bu paranın sahte olduğu, Osman Gazi'nin

Moğollar'ın daha önce Eşrefoğulları'na ve diğer beyliklere yaptıkları sert muamelelerden dolayı para bastırmaya cesaret edemeyeceğini belirtir.

Osmanlı sikkeleri üzerine sistematik bir araştırma yapan Slobadan Sreckovic de bu parayı incelemiş ve Osman Gazi tarafından bastırılmış olamayacağı neticesine varmıştır. Nümizmatik açıdan bu sikke de birçok meseleye rastlanılmaktadır. Paranın ön ve arka yüzleri iki farklı hakkakın (para kalıbı yapan kişi) elinden çıkmıştır. paranın iki tarafında da isim bulunması ve harekeli olması Bu anlaşılamayan bir husustur. Para üzerindeki "duribe (basıldı)" kelimesi, daha sonraki sikkelerde, eğer darp yerinin adı verilirse kullanılmıştır. Bunda darp yeri belirtilmemekle birlikte bu ifade vardır. Osmanlı sikkelerinde I. Murad zamanında kullanılmaya başlayan harekelemenin bu akçede de görülmesi tuhaf bir durumdur. Sreckovic'e göre bu sikke Gazan Mahmud Han'ın (1295-1304) "çift dirhem"i örnek alarak hazırlanmıştır. Ancak ağırlık ve standart açısından o paralara benzemez. 6.5 kırat olan Osman Gazi'nin parasının ağırlığı da bir meseledir. Ditrich Schnadelbach'ın İlhanlı devrindeki paraların ağırlıklarındaki değişim ile ilgili bir araştırması bu kırattaki paraların, ancak hicri 723 (1323) yılından sonra basılmaya başlandığını göstermektedir[6].

Yukarıdaki bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere elimizdeki para, tarihi durum ve devrin paralarının tarihi gelişimine uygun değildir. Bu yüzden İ. Artuk'un bulduğu akçe, Osman Gazi tarafından darp edilmemiştir sonucuna varıyoruz.

Amerika ve İngiltere'de, Osman Gazi'ye ait başka paraların olduğu da ileri sürülmektedir. Ancak bunlarla ilgili bir inceleme yapılmadığından sahte mi, gerçek mi oldukları konusunda bir bilgimiz bulunmamaktadır.

SAL EFSANESİ

Osmanlılar'ın, ilk defa 1353'te Rumeli'ye geçtiği hemen hemen her kitapta yer alan bir husustur. Ancak 1353'ten önce Osmanlı askerleri, defalarca Rumeli'ye geçmiş ve burada faaliyet göstermişlerdir. Anadolu Türkler'i, Rumeli'ye ilk defa 1261'de Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keykavus'la beraber geçerek, Dobruca'ya yerleşmişlerdi. 1308'de Halil isimli bir Türk'ün 800 süvari ve 2 bin piyade ile Rumeli'ye geçerek, burada Katalanlarla işbirliği yaptığını görüyoruz. 2 yıl burada

kalan Türkler, Anadolu'ya geri dönerken Bizans-Ceneviz işbirliği sonucu yok edildiler.

Osmanlılar, Rumeli'ye ilk defa 1322'de, Bizans'taki iç savaş sırasında geçtiler. 8 bin kişilik bir Osmanlı kuvveti, ihtiyar Andrenikos'un ordusunda yer alıyordu. Bundan sonra 1329'daki Pelekanon (Eskihisar) Muharebesi'nin ardından Orhan Bey'in gönderdiği kuvvetler Meriç'in denize döküldüğü yerin batısına çıktılarsa da, başarılı olamadılar. 1331'de 15 bin kişilik bir Osmanlı kuvvetinin Trakya'ya çıktığını görüyoruz. 1334'te Türk askerleri yine Trakya'da faaliyet gösteriyorlardı. Osmanlılar, bu örneklerde görüldüğü gibi 1353'ten önce defalarca ve büyük miktarda kuvvetlerle Rumeli'ye geçmişlerdir.

Geceleyin salla Rumeli'ye geçilip, buraların fethedildiği fikri tamamen gerçek dışıdır. Halil İnalcık, Karesi gazilerinin Rumeli'ye sallarla geçip, yağma faaliyetlerinde bulunmaları ile ilgili bilgilerin Osmanlı dönemindeki yankısından dolayı böyle bir rivayetin çıkmış olabileceğini belirtir. Gerek Süleyman Paşa'dan önce, gerekse onunla birlikte Rumeli'ye binlerce kişi ile geçilmiştir. Binlerce askerin salla geçmesi mümkün olmadığı gibi, Gelibolu'nun kısa sürede fethinin de salla geçen 30-40 kişinin başaramayacağı bir iş olduğu açıktır. Rumeli'ye geçişle ilgili ayrıntıları, çağdaş Bizans kaynaklarından takip etmek mümkündür. Bu kaynaklarda da sal hikâyesiyle ilgili bir bilgi yoktur. Bu yüzden salla geçiş efsanesi artık terk edilmelidir.

RUMELİ OLMASAYDI OSMANLI OLMAZDI

Rumeli'ye geçiş ve burada bilinçli bir şekilde tutunulması Osmanlı Beyliği'nin gelişimini sağlayan en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlılar'ın Rumeli'deki fetihler sonucu zenginleşmeleri, durgun bir ekonomik yapıya sahip Anadolu'daki diğer beyliklerin ahalilerini ve askeri zümrelerini etkilemiş ve böylece Osmanlılar'a gereken insan gücü sağlanmıştır. Osmanlılar'ın Hristiyanlar'a karşı Rumeli'de yürüttüğü, kutsal savaş yani gaza siyaseti onlara büyük bir ün ve itibar kazandırmıştı. Osmanlı Beyliği gazi yönlerini Anadolu beylikleri arasında çok iyi propaganda yaparak, saygınlık ve diğer beylikler karşısında üstünlük kazandı.

Osmanlılar’ın gaza siyaseti o kadar tesirliydi ki Selçuklular’ın mirasçılığına soyunan ve Anadolu’daki Türkmen beyliklerinin en büyüğü olan Karamanlılar dahi bunun karşısında duramamışlardı. İlhanlılar’ın zayıflaması, Germiyan Beyliği’nin de Batı Anadolu’daki Türkmen beylikleri üzerindeki denetimini kaybetmesinden sonra Karamanlılar’ın bu bölgelere nüfuz etme çabaları vardı. Ancak bu bölgelerdeki ahali ve askerlerin üzerindeki Osmanlı nüfuzunu kırmak için Karamanlıların, kendilerinin daha büyük gaziler olduklarını ispatlamaları gerekiyordu. 1367’de Karaman Beyliği’nin önderliğinde Türkmen beyliklerinin Latinlere karşı düzenlediği Gorigos seferi, bu beyliklerin bir nevi güç gösterisi idi. Memlükler tarafından da desteklenen bu sefer istenen neticeyi vermedi ve başarısızlıkla sona erdi. Bu başarısızlık Karamanlılar’ın nüfuzunu sarstı ve Osmanlıları tekrar ön plana çıkardı. 1387’de Karamanlıların, Frenkyazısı Muharebesi’ndeki mağlubiyetleri, Batı Anadolu’daki Türkmen beylikleri üzerinde izledikleri siyasetin sonunu getirdi ve bu bölgelerde Osmanlı nüfuzu bariz bir biçimde hissedilir hale geldi.

KAFESTEKİ SULTAN

Yıldırım Bâyezid esir düşünce, başlangıçta Timur tarafından iyi karşılandı. Ancak oğlu Çelebi Mehmed tarafından kaçırılmak istenmesi üzerine, güvenlik tedbirleri artırıldı ve Yıldırım demir bir kafese konuldu. Demir kafes meselesi, Timurlu, Osmanlı ve Arap tarihçilerinin verdiği bilgiler arasındaki farklılıklardan dolayı tarihçiler arasında tartışma konusu olmuştur.

Bazı tarihçiler demir bir kafesin olmadığını, bunun bir tahtırevan olduğunu iddia ederler. Daha Osmanlı döneminde yazılan tarih kitaplarında dahi (Örneğin: Hoca Sadeddin, *Tacü’t-tevârih*), yazarlar padişahın içine düştüğü gurur kırıcı durumu örtbas etmek için iki atın üzerindeki demir kafese benzer bir tahtırevana konulduğunu söylemişlerdir. Ancak Fuad Köprülü’nün araştırmalarının sonucunda tahtırevan diye bir şeyin olmadığı, Yıldırım Bâyezid’in demir bir kafese konulduğu kesinlik kazanmıştır.

Yıldırım Bâyezid esir düştükten kısa bir müddet sonra Akşehir’de ölmüştü. Nasıl öldüğü meselesi tartışmalı konulardandır. Özellikle Fuad Köprülü ve Mükrimin Halil Yinanç arasında Yıldırım’ın nasıl öldüğü meselesi hararetle tartışılmıştır. Bunun sebebi de yukarıda anlattığımız

demir kafes meselesinde olduğu gibi devrin Timurlu, Osmanlı ve Arap tarihçilerinin farklı bilgiler vermeleridir. Timurlu tarihçiler, Yıldırım'ın ölümü meselesinde sessiz kalırlar. Köprülü, onların padişahın intiharı meselesi hakkında bilgi vermemelerini Yıldırım'ın, Timur tarafından rencide edilmesini belirtmek istememelerinden kaynaklandığını söyler. Bazı Osmanlı tarihçileri ile Çelebi Mehmed'in himayesini görmüş olan Arap tarihçi İbn Arabşah da, I. Bâyezid'in eceliyle öldüğünü yazmaktadır. Bunlar da, padişahı intihar gibi İslâmiyet'te yasaklanmış olan bir işi yapmış olarak göstermek istememişlerdir. Bu konulardan bahsederken, savaşta ve esareti sırasında Yıldırım'ın yanında bulunmuş bir askerin anlattıklarını kullanan Aşıkpaşazâde, padişahın yüzüğündeki zehiri içerek intihar ettiğini açıkça yazmaktadır. Ayrıca başka Osmanlı tarihleri ile bir kısım Arap ve Bizans tarihlerinde de Yıldırım'ın intihar ettiği belirtilmektedir. Konu üzerinde geniş bir araştırma yapan Fuad Köprülü'nün vardığı sonuç da, Yıldırım Bâyezid'in ölümünün intihar neticesinde olduğudur.

OSMANLI GÖZÜYLE TİMUR

Osmanlı tarihçileri Timur'u adaletten yoksun, zalim bir şahıs olarak gösterirken, Yıldırım'ı da kibir ve gurura kapılmakla, devlet ileri gelenlerinin nasihatlerini dinlememekle suçlarlar. Tarihçiler mensup oldukları devleti yıkılmanın eşiğine getiren Timur hakkında zaman zaman ağır ifadeler kullanmakla beraber, bu hadisede Yıldırım'ı hatalı bularak, hadiseyi izlediği merkeziyetçi siyaset sebebiyle ulema ve bazı nüfuz gruplarını incittiği için ona verilmiş bir ilahi ceza olarak görmüşlerdir. Yıldırım'ı da suçlamakla beraber tarihçiler olumsuz bir Timur imajı çizmişler ve bu görüşleri daha sonraki yazarlar tarafından da benimsenmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren milliyetçi fikirlerin Türkiye'de yaygınlaşması ile Timur'a bakış biraz müspetleşmişse de, genellikle Osmanlı gözüyle bakılmaya devam edildiği için Timur'un imajı hâlâ olumsuzdur.

TİMUR HAKLIYDI

Tarihçiler genellikle Timur'u, Altınordu Devleti'ne vurduğu darbeler yüzünden Ruslar'ın güçlenmesine sebep olduğu, Osmanlılar'a vurduğu darbe sebebiyle de Anadolu birliğinin kurulmasına engel olduğu ve

İstanbul'un alınmasını 50 yıl geciktirdiği için suçlarlar. Müslüman Türk devletlerinin birbirlerini boşu boşuna yıprattığını belirtirler. Bu hadiselere Osmanlı gözü ile bakıldığından bu neticeye ulaşılması normaldir. Halbuki Türk tarihine göz atıldığında büyük savaşların çoğunun Türk devletlerinin kendi arasında meydana geldiği görülür. Göktürkler'le Türgişler arasında meydana gelen ve ilk defa iki büyük Türk devletinin karşılaşması olan Bolçu savaşlarından itibaren Türk devletleri birçok defa harp meydanlarında karşılaştılar. Gaznelilerle Selçuklular Dandanakan'da, Osmanlılar'la Akkoyunlular Otlukbeli'nde, Osmanlılar'la Safeviler Çaldıran'da, Osmanlılar'la Memlükler Mercidabık ve Reydaniye'de savaştılar.

Timur, Altınordu tahtına geçmesi için Toktamış'a yardım etmişti. Ancak Harezm ve Güney Azerbaycan bölgelerine kimin hakim olacağı meselesinden iki devlet 1391'de Kunduzca ve 1395'te Terek'te savaştı. Her iki savaşta da büyük mağlubiyet alan Altınordu eski gücünü kaybettiği için, bundan istifade eden Moskova Knezliği de yavaş yavaş büyüdü. Altınordu zayıfladıktan sonra 85 yıl daha ayakta kaldı. Yıkılmadan önce Ahmed Han'ın Moskova seferinde, bu şehri alabilecek güce sahipti. Ancak bu sıralarda Altınordu-Lehistan/Litvanya ittifakı, Moskova-Kırım Hanlığı ittifakı ile mücadele ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu da, Kırım Hanlığı sebebiyle Altınordu'yu desteklemediği gibi, karşı ittifaka yardım etmekteydi. Ahmed Han'ın 1480 Moskova seferi, Kırım Hanı'nın, o seferdeyken başkentine saldırması sebebiyle başarısız olmuş ve bu seferin ardından Altınordu Devleti, Kırım'dan yediği diğer darbelerle tarih sahnesinden çekilmiştir. Altınordu'nun bu trajik ortadan kalkışına dikkat edilirse, bunda Kırım Hanlığı ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun da rolü olduğu görülür.

İSLÂM RÖNESANSI VE TİMUR

Ankara Muharebesi'ne genellikle Osmanlı gözü ile bakıldığından ve mağlubiyetin acısı unutulmak istendiğinden, Timur'un göçebe bir imparatorluk kurduğu ve bu devletin de kısa bir süre sonra dağıldığı, ancak Osmanlılar'ın mağlup olmalarına rağmen bu savaştan sonra kendilerini toparlayıp 500 yıl daha sürecek bir cihan devletini meydana getirdikleri söylenir. Fakat Timur'un kurduğu devlet kof bir imparatorluk değildir. Ayrıca İslâm Medeniyeti'nin en parlak ürünlerini verdiği Semerkant

bölgesinde kurulduğu gözden kaçmamalıdır. Timur'un kurduğu imparatorluğun Maveraünnehir bölgesindeki kısmı XVI. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Torunlarından Babür'ün Hindistan'da kurduğu devlet de XIX. yüzyıl ortalarına kadar varlığını sürdürdü. Bugün Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'te 300 milyondan fazla Müslüman'ın bulunmasında en büyük rol Timurlularındır.

Timur İmparatorluğu sanıldığı gibi göçebe bir İmparatorluk da değildir. İslâm mimarisinin, edebiyatının en güzel eserleri bu sahada meydana gelmiş, başta astronomi olmak üzere birçok bilim dalında önemli çalışmalar yapılmıştır. En büyük şairlerden Ali Şir Nevai ve astronomi üzerine yaptığı çalışmalardan dolayı ayda bir kratere adı verilen Uluğ Bey'in bu imparatorlukta yaşadıkları hatırlanırsa durum daha iyi anlaşılır. Bazı bilim adamları Timurlular İmparatorluğu'ndaki bu faaliyetleri İslâm Rönesans'ı olarak nitelerler. Osmanlı İmparatorluğu'nun bilim adamı yönünden ihtiyacı en çok bu bölgeden karşılanmış, başta Ali Kuşçu olmak üzere birçok alimi ülkelerine çekebilmek için Osmanlı padişahları büyük miktarlarda paralar vermişlerdir.

OTORİTE VE FETİH

Fatih'in tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak neden İstanbul'un fethine yöneldiği sorusunun cevabını II. Mehmed'in ilk hükümdarlık döneminde buluyoruz. II. Murad, 1444 yılında devamlı mücadele ile geçen yılların yıpratması ve oğlu Alaeddin'in ölümünün verdiği üzüntü ile tahtan ayrılarak yerine hayattaki tek oğlu Şehzâde Mehmed'i geçirdi. Tahtan ayrılmadan önce gerek Karamanlılara, gerekse haçlılara bazı tavizler vererek barışı sağlamıştı. Ancak tahta geçen II. Mehmed'in henüz 12 yaşında olması büyük bir buhrana sebep oldu. Halil İnalcık, 1444-1446 yılları arasındaki bu buhranlı yılların II. Mehmed'in hayat ve faaliyetlerinin yönünü çizdiğini belirtir.

Fatih'in ilk hükümdarlık döneminde Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ile kul asıllı vezirleri arasında büyük bir çekişme meydana geldi. Kanlı Hurufî ayaklanması ve Edirne'yi harap eden büyük yangın buhranı iyice arttırdı. Bu sırada Avrupa'daki Osmanlı topraklarına çeşitli taarruzlar başlamış ve haçlı ordusu Tuna'yı aşmıştı. II. Mehmed'in istememesine rağmen, Çandarlı'nın baskısıyla gönderilen Kasabzâde Mehmed Bey'in ısrarlarıyla,

II. Murad, Bursa’dan gelerek ordunun başına geçti. Çandarlı ve II. Murad, genç padişahı ordunun başına geçme arzusundan zorla alıkoyabildiler. II. Murad idaresindeki Osmanlı ordusu Varna’da haçlı kuvvetlerini büyük bir mağlubiyete uğrattı. Çandarlı Halil Paşa’nın ısrarlarına rağmen, II. Murad oğlunun istikbali için tehlikeli olacağını düşündüğünden tekrar hükümdar olmadı, oğlunu tahtta bırakarak Manisa’ya gitti.

Varna’da babasının kazandığı büyük zafer, II. Mehmed’in hükümdarlığını gölgelemişti. Çandarlı, Manisa Sarayı’nı devletin en yüksek yeri olarak görüyordu. Genç padişahın kazanacağı Varna’dan daha büyük bir zafer hükümdarlığı üzerindeki gölgeyi kaldırabilirdi. Bu başarı da İstanbul’un fethi idi. II. Mehmed, Zağanos Paşa’nın etkisi ile İstanbul’un fethini otoritesini kurabileceği tek hadise olarak görmeye başladı. Ancak Balkanlar’ın tekrar karışması ve Çandarlı’nın desteği ile çıkan yeniçeri ayaklanması sonucunda babasının tekrar tahta çıkmasıyla, II. Mehmed bu teşebbüsünü bir süre için ertelenmek zorunda kaldı.

II. Mehmed’in ilk hükümdarlığı başarısız olmuş ve tahtan inmek zorunda kalmıştı. Ancak, o Manisa’da hala hükümdarmış gibi hareket ederek, kendi adına para bastırdı, Ege Denizi’ndeki Venediklilere ait adalara gazâ faaliyetlerinde bulundu. Babasının 1451’de ölümü üzerine ikinci kez tahta geçişi rahat olmadı.Tahta çıktığı sırada ayaklanan yeniçeriler Veziriazam Çandarlı Halil Paşa’nın nüfuzu ile zorla sakinleştirilebildiler. Babasının Varna’dan sonra kazandığı II. Kosova Savaşı ve Balkanlardaki diğer başarıları, batıdan gelebilecek tehlikenin önüne önemli ölçüde bir set çekmişti. Ancak, II. Mehmed’in ilk hükümdarlığındaki başarısızlığı, hala padişahlığını tehlikeye düşüren bir gölge idi ve bunu ortadan kaldırmak için yıllardır aklında olan İstanbul’un fethinin gerçekleşmesi gerekiyordu.

Onun ilk hükümdarlığındaki başarısızlığını hatırlayan gerek Anadolu’daki beylikler, gerekse Balkan devletleri ve Bizans, harekete geçerek Osmanlı Devleti’nden tavizler koparmaya çalıştılar. II. Mehmed, Sırplar’a bazı tavizler vererek babası zamanındaki barış antlaşmasını yeniledi. Venedik ve Bizans’la da antlaşmalar imzalandı. Bizans’a bazı topraklar ve İstanbul’da bulunan Orhan Çelebi için 300 bin akçe verilmesi taahhüt edilmişti. Ancak Bizans’ın istekleri bitmedi, daha sonra yeni taleplerde bulundu. Osmanlı topraklarına giren Karamanlılar’ın üzerine yürüyen genç padişah, onlara Alanya’yı bırakarak antlaşma yaptı. Dönüşünde isyan eden yeniçerileri

şiddetli bir şekilde cezalandırdı ve ağaları Kurtçu Doğan'ı azletti. II. Mehmed bu kargaşa ortamı ve yeniçerilerin üzerindeki nüfuzu yüzünden Çandarlı Halil Paşa'yı görevinden uzaklaştıramamış, ancak onun çevresini dağıtarak kendi adamlarını Divân-ı Hümâyûn'a almıştır.

Bu kargaşa ortamından çıkmanın tek yolu İstanbul'un fethi idi. II. Mehmed, Karaman seferinden döner dönmez Anadolu Hisarı'nın karşısına bir kale yapılmasını emretti. 1452 yılının yazına gelindiğinde Boğazkesen Hisarı (Rumeli Hisarı) tamamlanmıştı. Batı dünyası Osmanlılar'ın, İstanbul'a yürüyemeyeceğini düşünüyorlardı. Ancak II. Mehmed hükümdarlığının ilk şartı olan bu işi başarmaya karalıydı ve Çandarlı'nın karşı koymasına rağmen kuşatma başladı. Artık ya İstanbul onu alacaktı, ya da o İstanbul'u. Gerçekten de yapılacak en ufak bir hatada Osmanlı Devleti'nin durumu fetret devrinden daha kötü olabilirdi.

HAZMEDİLEMEYEN FETİH

Hammer'den Stefan Zweig'e kadar birçok batılı tarihçi ve edebiyatçı İstanbul'un fethinin son safhasını şu şekilde anlatırlar; Surların arasında dolaşan bir kaç Türk askeri Edirnekapı ile Eğrikapı arasında bulunan "Kerkoporta" denilen yayalara ayrılmış küçük kapılardan birisinin aklın alamayacağı bir unutkanlık yüzünden açık kaldığını görürler. Diğer askerlere de haber verilir ve Türkler bu kapıdan girerek İstanbul'u fethederler. Herkesin unuttuğu bir kapı olan Kerkoporta, küçücük bir rastlantı, dünya tarihinin gidişini değiştirmiştir.

Bu bilgi sadece *Dukas Tarihi*'nde vardır ve dönemin diğer kaynakları ile uyuşmaz. Dönemin Türk kaynakları ile Barbaro ve Dolfin incelendiğinde fethin son aşamasının hiç de bu şekilde olmadığı anlaşılmaktadır.

Açık kapı söylentilerinin gerçekle alakası yoktur. Fethin şokunu atlatmak ve şehrin Türkler'in eline geçmesini küçümsemek için çıkarılmıştır. Bu rivayet batıda çok yaygındır. Ancak yerli ve yabancı tarihlerin çoğuna göre Türk askerleri bugünkü Topkapı'ya yakın bir yerden savaşarak şehre girmişlerdir. Nitekim bu bölgenin ismi de, surların gördüğü tahribat sebebiyle, fetihten sonra Top Yıkığu Mahallesi olarak anılmıştır.

AĞIT VE FETİH

İstanbul’dan kaçanların Ege’deki adalara varmasından sonra, İstanbul’un düştüğü haberi her tarafa yayıldı. Haber adalardan papaya ve Avrupa’nın çeşitli yerlerine yazılan mektuplarla bildirilmişti. Hristiyan dünyası bugün dahi atlatamadığı bir şoka girmişti. Kimse bu duruma inanamıyordu. Kimisi Bizans’ın yardımına gidilmediği için Avrupa’daki Hristiyan devletleri suçlarken, kimisi de Bizanslılar’ın işledikleri günahların sonucunda bunların olduğunu ifade ediyordu.

Hristiyanlar İstanbul’un Türkler’in eline geçmesini Romalılar’ın Kudüs’ü yakıp yıkması, Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesi ve dünyanın sonu gibi insanlık tarihindeki büyük felaketlerden birisi olarak algıladılar.

İstanbul’un fethi üzerine birçok ağıt yakıldı. Bunlar’ın en ilginçlerinden birisi Bizanslı tarihçi Dukas’ın yazdığı şu ağıttır:

“Ey şehir, şehir, bütün şehirlerin başı! Ey şehir, şehir, dünyanın dört tarafının merkezi! Ey şehir, şehir, Hristiyanlar’ın iftihar sebebi ve barbarların hezimeti! Ey şehir, şehir, içinde manevi meyvelerle dolu ikinci bir cennet! Ey cennet şimdi güzelliğin nerede? Vücut ve ruhun, manevi zarafetlerinin, faydalı kuvvetleri nerede? Solmak bilmeyen cennet yeşillikleri arasında, çok zaman evvel dikilmiş olan Hazret-i İsa efendimin, havarilerinin gömülü bulunduğu vücutları nerede? Azizlerin, şehitlerin kalıntıları nerede? İmparatorların cesetleri nerede? Yollar, mabetlerin avluları, üç yol ağızları, tarlalar, bağların çevreleri, bunların hepsi, azizlerin, soyluların, dindar adamların, rahiplerin ve rahibelerin kalıntıları ile doluydu. Bunlar şimdi nerededirler? Ne büyük felaket!

Ya Rab! Bize olan bu halleri hatırına getir. Nazar eyle ve maruz kaldığımız hakaretleri gör! Babalarımızdan kalma mirasımız yabancılara kaldı, evlerimiz başkalarının eline geçti. Babamız yok gibi, öksüz kaldık, annelerimiz dul kadınlara döndü; Takibata uğradık, zahmetler çektik ve rahatımız kalmadı. Babalarımız günah işlediler ve öbür dünyaya gittiler. Biz ise onların günahlarının cezasını çekiyoruz. Bizi kullar, hükümleri altına aldılar. Bunların elinden kurtulan olmadı. Başımızın üzerinde bulunan taç yere düştü. Yazıklar olsun bize! Zira günah işledik.

Ya Rab! Seni ilelebed bakisin, tahtın nesilden nesile intikal ediyor, niçin bizi tamamıyla unutuyorsun? Bizi uzun müddet terk ediyorsun?

Ya Rab! Kendi tarafına dönmemizi emret ve bizde bu emrine boyun eğerek döneceğiz ve hayatımızı eskiden olduğu gibi yeniden iyiliğe çevir. Lakin bizi tamamıyla reddettin ve bize karşı şiddetli gazaba geldin.

Şimdi şehre gelen felaketi, müthiş esareti ve acı hicreti hangi kuvvetli dil tasvir edebilecek? Maruz kaldığı felaket Kudüs'ten Babil'e veye Asurya'ya hicret etmek gibi değildir.

Ey güneş titre! Ey arz, sen de titre ve adil hakim olan Cenab-ı Hakk'ın günahlarımız için neslimizi tamamen terk ettiğinden inle! Bakışlarımızı gökyüzüne çevirmeye layık değiliz, yalnız yüzümüzü yere koyarak Allah'a karşı "adilsin ve karaların adalete uygundur" diye bağırmalıyız. Günahlar işledik, dini kurallardan uzaklaştık. Her milletten fazla haksızlık yaptık ve bize her ne yaptıysan hakiki ve adil kararlarınla yaptın. Böyle olmakla beraber, ya Allah! Bize merhamet et, biz de duadan geri durmayacağız".

FATİH VE HRİSTİYANLIK

Fatih, fetihten sonra İstanbul zorla aldığı bir şehir olmasına rağmen Hristiyanlar'ın burada yaşamasına müsaade ettiği gibi, kaçanların geri dönmesi için de çaba sarf etti. Bizanslı birçok Rum da gerek Müslümanlığı kabul etsin, gerekse etmesin Osmanlı Devleti'nin hizmetine alındı. Fatih bunların yanı sıra Gennadius lakabı ile patrik seçilen Georgios Skolarios'la, Pammaharistos Manastırı'nda (Fethiye Cami) Hristiyanlık akaidi üzerine tartışmaya girişmiş ve bu münakaşanın yazılmasını istemişti. Bu hadise batıda birtakım şayialara sebep oldu ve onun Hıristiyanlığa meylettiği yönünde bir takım fikirler ileri sürüldü. Bizzat papa II. Pius, Fatih'e hitaben bir mektup yazarak (1461-1464 arası) birkaç damla su ile vaftiz edilmek suretiyle dünyanın hükümdarı olacağını belirterek, onu Hristiyanlığa davet etti. Bu mektup ve cevabı daha Fatih'in sağlığında 1475'te Treviso'da basıldı. Ancak ne bu mektup Fatih'e gönderilmiş, ne de Fatih buna cevap vermişti. Mektubu yazan papa, Fatih'in ağzından buna bir de cevap uydurmuştu.

Fatih'in İstanbul'un fethinden sonra buradaki Ortodokslar'a karşı iyi davranması, onun müsamahakâr olması ve Hristiyan dünyasındaki ikiye bölünmüşlüğü devam ettirmek içindi. Geniş bir düşünce ufkuna sahip olması sebebiyle de, Hristiyanlığı yakından tanımaya çalışmıştır.

Fatih'in annesinin Hristiyan olması yüzünden, onun da bu dine karşı ilgi duyduğu söylenir. II. Murad'ın eşlerinden birisi Sırbistan Kralı Jorj Brankoviç'in kızı Mara Despina'dır. 1435'te II. Murad'la evlenen Mara dinini değiştirmemiş ölünceye kadar Hristiyan kalmıştı. Fatih'in, Selanik'teki Küçük Ayasofya Manastırı'nı ve çevresindeki araziyi tahsis ederken ondan "*Hristiyan kadınlarının en yücelerinden anam Despina Hatun*" diye bahsetmesi sebebiyle öz annesi olduğu yorumları yapılmıştır. Ancak bu yanlıştır. Çünkü Fatih'in öz annesi Hüma Hatundur ve oğlunun hükümdarlığından önce 1449'da Bursa'da ölmüştür.

ÇANDARLI VE RÜŞVET

Fatih, İstanbul'un fethini müteakip Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'yı idam ettirdi. Halil Paşa İstanbul kuşatmasının başından beri bu işe karşı olup Bizanslılarla iyi geçinme taraftarıydı. Çandarlı'nın bu siyaseti, ona karşı olan diğer vezirler tarafından Bizans İmparatoru'ndan rüşvet aldığı şeklinde propaganda edilmişti. Ancak onun İstanbul kuşatmasına karşı olmasının asıl sebebi, Osmanlıya karşı haçlı kuvvetlerinin harekete geçme ihtimalidir. Çandarlı, II. Murad'ın barış siyasetini devam ettirmek istiyordu ve İstanbul'un fethedilemediği takdirde, Osmanlı Devleti'nin başına gelebilecek büyük tehlikelerin farkındaydı. Ayrıca Fatih'le arasındaki husumet sebebiyle İstanbul'un fethinin ona sağlayacağı sonsuz kudretin kendi sonunu getireceğini de biliyordu. İstanbul kuşatmasına karşı çıkmasının asıl sebebi bunlardır. Bizanslılar'dan rüşvet aldığı yolundaki iddialar onu yıpratmak için çıkarılmıştır ve asılsızdır.

Fatih'in ilk hükümdarlığı (1444-1446) sırasında Çandarlı Halil Paşa ile genç padişah arasında bir husumet oluşmuş ve II. Mehmed, Halil Paşa yüzünden tahtı babasına bırakmak zorunda kalmıştı. Ayrıca Fatih'in etrafındaki kapıkulu kökenli vezirler de onu Halil Paşa aleyhine kışkırtmaktaydılar. Fatih, kendi otoritesine engel olarak gördüğü Çandarlı Halil Paşa'yı, fetihten hemen sonra rüşvet dedikodularını kullanarak ortadan kaldırtmıştır.

FATİH'İ KİMLER SEVMEZDİ?

II. Bâyezid tahta geçince Fatih dönemine büyük bir tepki oluşmuştu. Fatih, ömrünün son yıllarında mülk ve vakıf topraklarının önemli bir

kısmını timar sistemine dahil etmişti. Bundan amacı bitip tükenmek bilmeyen askeri faaliyetler için kaynak sağlamaktı. Bu siyaset yüzünden mağdur olanlar ise Amasya'da Şehzâde Bâyezid'in etrafına toplanmışlardı. Amasya, Fatih'in yaptığı işlere muhalif olanların toplandığı bir mekân hâline gelmişti. Şehzâde, babasının vakıf ve mülklerle ilgili getirdiği yeni düzenlemeyi ağırdan almış, ayrıca İstanbul'a gönderilmesi istenilen bir tüccarı da teslim etmemişti. Bu yüzden de babası ile arası bozulmuştu.

Bâyezid, padişah olduktan sonra babası zamanında devletleştirilmiş toprakları sahiplerine geri verdi. Fatih'in hükümdarlık döneminde 5 defa paranın değeri düşürülerek hazinenin gelirleri artırılmış, ancak bu durum asker ve halk arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bu yüzden Fatih'in ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Bâyezid'e babasını değil, dedesi II. Murad'ı örnek alması tavsiye edilmişti. Bâyezid döneminde Fatih'in yaptığı birçok işten vazgeçildi. Avrupalı ressamlar tarafından yapılmış olan resimler saraydan çıkarılarak pazarlarda satıldı.

Fatih ile oğlu arasındaki uyumsuzluktan dolayı II. Bâyezid'in babasının ölümünde rolü olduğu iddiaları da vardır. Şehzâde Bâyezid'in, Veziriazam Karamanî Mehmed Paşa'nın, Cem Sultan lehindeki teşebbüsleri yüzünden, Hekimbaşı Acem Lari'yi kullanarak babasını zehirlettiği söylenilirse de, bu kanıtlanmamış bir iddiadır.

II. BÂYEZİD NASIL SOFU OLDU?

Fatih Sultan Mehmed, büyük oğlu Bâyezid'in ismini tesadüfen vermemişti. Bu isim Timur yenilgisine rağmen Osmanlı tarihinde gazânın ve fütuhatın en büyük temsilcisi olan dedesi Yıldırım Bâyezid'den gelmekteydi. Ancak Fatih'in büyük ümitler bağladığı ve dedesi gibi bir komutan olmasını beklediği oğlu, babasının sağlığındayken bambaşka bir yola girmişti. Bâyezid, Amasya'da sancakbeyi iken çevresinin tesiriyle aşırıya kaçan eğlence meclislerinde gününü gün ediyordu. Şehzâde iyice yoldan çıkmış, afyon türü maddeler de kullanmaya başlamıştı.

Şehzâde Bâyezid, Hızır Paşazâde Mahmud ve Müeyyedzâde Abdurrahman isimli iki kişinin tesiriyle eğlence meclislerine ve afyona alıştırılmıştı. Durumu haber alan Fatih, Bâyezid'e devlet işlerinde yardımcı olması ve danışmanlık yapması için orada bulunan Lala Fenârizâde Ahmed

Bey'i şehzâdenin bu duruma düşmesinden sorumlu tuttu. Lalaya 5 Nisan 1479 tarihli bir fermân göndererek, bu duruma niçin engel olmadığını sordu.

Feridun Bey'in, "Münşeâtü's-Selâtin" isimli eserinde yer alan mektupta Fatih, lalaya, şehzâdenin bu duruma gelmesinden dolayı suçun kendisinde olduğunu ve bunun cezasının da idam olduğunu söylüyordu. Ancak lala geçmişteki gerek kendisinin, gerekse ailesinin hizmetleri dolayısıyla affedildi ve şehzâdeyi gizlice bu durumdan kurtarması emredildi.

Gizli tutulan bu durum padişahın isteği doğrultusunda başarıyla bir sonuca bağlandı. Lalanın mektubundan sonra Fatih'e bir mektup da Şehzâde, Bâyezid'den geldi. Şehzâde kullandığı maddeleri zayıflamak amacıyla aldığını, ancak artık vazgeçtiğini belirterek af diliyordu. Babasının sert uyarısı üzerine bu alışkanlıklarından vazgeçen Şehzâde Bâyezid, tam tersine bir hayatın içine girerek sofu oldu. Osmanlı tarihinde de Veli Bâyezid diye anıldı.

YAVUZ SULTAN SELİM BABASINI NASIL TAHTTAN İNDİRDİ?

Trabzon Valisi Şehzâde Selim, II. Bâyezid'in hayatta kalan oğullarının en küçüğü olmasına rağmen en sert ve en gözü kara olanıydı. Devlet adamları arasında fazla taraftarı olmamasına rağmen, sert tabiatı yüzünden askerler tarafından beğeniliyordu. II. Bâyezid ve devlet adamlarının önemli bir kısmı ise padişahın büyük oğlu Ahmed'i tahtta görmek istiyorlardı. Ancak Şehzâde Ahmed, atak bir yapıda olmaması ve Şahkulu isyanı sırasındaki beceriksiz davranışları sebebiyle askerler arasında fazla tutulmuyordu. Şehzâde Korkud ise alim ve şair tabiatlı bir insan olmasından dolayı tahtı arzulasa da pek fazla şansa sahip değildi.

Babasının ölümü hâlinde İstanbul'a bir an evvel gelerek tahtı ele geçirme şansına sahip olmak isteyen Şehzâde Selim'in, Rumeli'de bir sancak isteği kabul edilmedi. Bunun üzerine Trabzon'dan ayrılan Şehzâde Selim, Kefe'ye geçip, burada kuvvet topladıktan sonra Rumeli'ye geldi. Baba ile oğul arasında, gidip-gelen elçilere rağmen anlaşma sağlanamayınca, ihtiyar padişah ordusunu toplayarak oğlunu Edirne yakınlarında karşıladı. Bu sırada araya giren Rumeli beyleri, şehzâdeye Rumeli'de Semendire,

Alacahisar ve İzvornik sancaklarının verilmesini sağlayınca savaşılmadı. II. Bâyezid, Şehzâde Ahmed'i veliaht yapmayacağına dair bir ahidnâme de verdi. Fakat padişah bu ahidnâmeye rağmen Ahmed'i yerine geçirmekten vazgeçmedi ve Rumeli beylerini toplayarak, onlardan Şehzâde Ahmed'in padişahlığına itiraz etmeyeceklerine dair söz aldı. Ahmed'i yerine geçirip, kendisi de saltanattan çekilmek istiyordu. Ancak yeniçeriler, II. Bâyezid'in sağlığında başkasını padişah olarak görmek istemediklerini söyleyerek, bu durumu kabul etmediler.

Bu gelişmeler üzerine tekrar harekete geçen Şehzâde Selim, Çorlu yakınlarındaki Karışdıran ovasında babasının karşısına çıktıysa da, yapılan muharebeyi kaybederek Kefe'ye geri dönmek zorunda kaldı. Onun yenilmesi ile Ahmed'in tahta çıkma şansı artmış gibi görünüyordu. İstanbul'a çağrılan Şehzâde Ahmed, Maltepe'ye kadar gelmişken, yeniçeriler ayaklanarak, taraftarlarının evlerini yağmaladılar. Saltanatın kimin olacağı artık padişahın değil, askerin elindeydi. Bu sırada İstanbul'a gelen Şehzâde Korkud da taht mücadelesine karıştı. Askerler ona hürmet göstermekle beraber, onun hükümdarlığını istemediklerini, tahta Selim'in geçmesine taraftar olduklarını belirttiler. Asker gün geçtikçe büyüyen Safevi tehlikesini Selim'in ortadan kaldıracağına inanıyordu. Yavuz, daha önce Trabzon Valisi iken Safevilere karşı babasının rızasını almadan askeri harekâtta bulunmuş ve bazı başarılar kazanmıştı.

Kefe'den tekrar hareket eden Şehzâde Selim, Rumeli'ye geldiğinde askerler tarafından İstanbul'a davet edildi. Yavuz'un İstanbul'a gelmesine rağmen II. Bâyezid saltanattan çekilmeye hâlâ rıza göstermiyordu. Bunun üzerine 25 Nisan 1512'de Şehzâde Selim yeniçeri ve sipahilerle birlikte sarayın önüne geldi. Gürültülere dışarı çıkan padişah, askerin yerini oğluna bırakmasını istemesi üzerine tahtan çekilip, Selim'in padişahlığını kabul etti. Yavuz'un babasını devirerek tahtı ele geçirmesi, bu şekilde bir taht değişikliğinin Osmanlı tarihindeki ilk ve son örneğidir.

Tahttan çekildikten sonra yirmi gün İstanbul'da kalan II. Bâyezid, ömrünün kalan kısmını geçirmek üzere Dimetoka'ya doğru yola çıktı. Ancak buraya varamadan 26 Mayıs'ta yolda öldü. Yavuz, ileride bir mesele çıkmasını önlemek için babasını zehirletmişti. Şehabettin Tekindağ, bu konuda yaptığı araştırmada II. Bâyezid'in zehirlenerek öldürüldüğü sonucuna varmıştır.

YAVUZ VE TÜRKMENLER

Yavuz'un İran seferi sırasında Anadolu'da Şah İsmail'i destekleyen 40 bin Türkmeni öldürttüğü söylenir. Ancak bu bilgi devrin kaynaklarından sadece İdris-i Bitlisi'nin *Selim Şahnâmesi*'nde vardır. Çaldıran seferini ve Safevilerle yapılan mücadeleyi anlatan Yavuz döneminde yazılmış olan diğer tarih kitaplarında Türkmenlere yönelik böyle büyük çaplı bir katliamın olduğuna dair bir bilgi bulunmaz. Dönemin kaynakları incelendiğinde, Yavuz döneminde bazı Türkmen aşiretlerinin sürgüne gönderildiği, bazı Türkmenler'in ise takibata uğratılıp öldürüldükleri görülmektedir. Ancak o günün şartlarında çok önemli bir nüfusu ifade eden 40 bin kişinin öldürüldüğü iddiaları gerçeği yansıtmaz. XVI. yüzyılın başlarında Anadolu'da Sivas, Tokat gibi şehirlerin nüfusunun 3-4 bin kişiden oluştuğu dikkate alındığında 40 bin rakamının 10-15 şehrin tamamen yok edilmesi manasına geldiği, bunun da, o dönemde bu kadar büyük nüfus eksikliğine rastlanılmaması sebebiyle doğru olamayacağı anlaşılacaktır.

Yavuz'un, Safeviler'le mücadelesi üzerine geniş araştırmalarda bulunan Jean-Louis Bacque Grammont, "Padişahın o tarihte 40 bin kişiyi kılıçtan geçirttiği iddiasını doğrulayacak hiçbir kanıtın bulunmadığını" belirtir. Yine Türkmenler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Tufan Gündüz, o dönemde bir köyün nüfusunun 10-50 haneden oluştuğu hesaba katılırsa 40 bin kişinin öldürülmesinin 1000-2 bin köyün yok edilmesi demek olacağını belirtip, Anadolu'da o tarihte bu kadar büyük bir nüfus eksilmesi olmadığını, Osmanlı vergi sayımlarında böyle bir durumun görülmediğini söyler. Ayrıca Osmanlı tarih yazarlarının padişahlarının şan ve şereflerini artırmak amacıyla rakamları abarttıklarını belirtir.

YAVUZ ÖLDÜ, VEZİRİAZAMI KURTULDU

I. Selim'in 8 yıllık hükümdarlığında 6 veziriazamı oldu. Bunlardan iki defa görev yapan Hersekzâde Ahmed Paşa, ikinci defa azlinden sonra eceliyle öldü. Hersekzâde Ahmed Paşa'nın birinci azli enteresan bir şekilde olmuştu. Veziriazama kızan padişah, onu azlettiğini çadırını başına yıkarak göstermişti. Bir diğer veziriazamı olan Sinan Paşa, Mısır'ın fethi sırasında Reydaniyye'de şehid oldu, son veziriazamı Piri Mehmed Paşa'nın haricindeki diğer üçü ise idam edildi. İlk veziriazamı olan Koca Mustafa

Paşa, Şehzâde Ahmed taraftarıydı ve ona karşı yapılacak hareketlerde çeşitli bilgileri şehzâdeye bildirmişti. Bunu öğrenen Yavuz, divan toplantısına giren vezirlere hilatlar verilirken, veziriazama siyah hilat giydirtti. Bu, veziriazamın ölüm emriydi ve cellatlar Koca Mustafa Paşa'yı boğarak öldürdüler. Yavuz, Dukaginzâde Ahmed Paşa'yı, Çaldıran dönüşünde meydana gelen yeniçeri ayaklanmasında rol oynadığı için idam ettirdi. Veziriazamlığının yanı sıra Mısır valiliğine de getirilen Yunus Paşa'yı ise Mısır'da yaptığı yolsuzluklar yüzünden öldürtmüştü.

Yavuz'un veziriazamlarını en ufak hatalarında öldürtmesi üzerine halk arasında kızılan insan için "Sultan Selim'e vezir olasın" deyişi söylenmeye başlandı. Tek Türk veziriazamı olan Piri Mehmed Paşa, seleflerinin durumuna düşme ihtimali büyük olduğundan, bir gün Yavuz'a "Kendisini ne zaman öldürteceğini sormuş", Yavuz da bu soruya şakayla karışık olarak, "Yerine uygun birini bulamadığını, bulduğu gün öldürteceği" cevabını vermişti. Yavuz döneminde kellesini kurtaran Piri Mehmed Paşa, padişahın ölümünden sonra Kanunî'ye de bir süre veziriazamlık yaptı. Yavuz bir ara 6 ay kadar veziriazam atamadan, devleti direkt olarak kendisi idare etmişti.

ESRARLI HARİTALAR

Piri Reis, Osmanlı donanmasında uzun süre hizmet etmiş, amcası Kemal Reis'in 1511'de ölümünün ardından bir süre Barbaros'un yanında çalıştıktan sonra Gelibolu'ya çekilerek, ilk eseri olan dünya haritasını hazırlamaya başlamıştı.

Yavuz, Mısır seferine çıktığında Piri Reis, Osmanlı donanmasına çağrıldı. Osmanlı donanması İskenderiye'yi ele geçirdikten sonra Piri Reis, ayrı bir filo ile Nil'den Kahire'ye gitti. Bu yolculuğu sırasında bu bölgelerin haritalarını yaptı. Hazırladığı dünya haritasını 1517'de Mısır'da Yavuz'a sundu.

Kanunî döneminde Rodos'un fethine, ardından da Sadrazam İbrahim Paşa'nın Mısır yolculuğuna katıldı. Bu yolculukta sadrazamın dikkatini çekti. Onun hazırladığı kitabın kıymetini anlayan İbrahim Paşa müsveddelerini temize çekerek kitap hâline getirmesini istemişti. Piri Reis, sadrazamın bu isteğini kısa sürede yerine getirdi ve Kitâb-ı Bahriye 1526'da Kanunî'ye takdim edildi. Eserinin padişah tarafından beğenilmesi

üzerine, Piri Reis yeni bilgiler ilave ederek hazırladığı ikinci dünya haritasını 1528'de Kanunî Sultan Süleyman'a sundu.

Piri Reis'in adının hemen hemen herkes tarafından bilinmesini sağlayan eserleri, çizdiği iki dünya haritasıdır. Bunlardan birincisi 1513 yılında yapıldı ve 1517'de Mısır'da, Yavuz'a sunuldu. Piri Reis'in haritası, ilk dünya haritası değildir. Bundan önce birçok haritacı tarafından eski dünyanın haritaları yapılmıştı ve Osmanlılar, İslâm coğrafyacıları vasıtasıyla bunlardan haberdardı. Amerika'yı da gösteren bir dünya haritası ise ilk defa 1498'de Kolomb tarafından çizilmişti. Ancak bu harita daha sonra kaybolduğu için nasıl bir şey olduğunu bilemiyoruz. Piri Reis, Kolomb'un bu haritasını ele geçirmiş ve başka haritalardan da istifade ederek kendi haritasını çizmişti. Piri Reis, Amerika kıyılarına giderek haritasını çizmemiş, daha önce yapılmış haritaları kullanarak yeni bir dünya haritası meydana getirmişti. Onun bu eseri haritacılık tekniği açısından önemlidir. Değişik ölçeklerdeki haritaları kullanarak birbirlerinin eksik yönlerini tamamlamıştı.

Piri Reis, Kolomb'un bugün elimizde bulunmayan haritasıyla, İskenderiye Kütüphanesi'nden çıkma bir haritayı kulladığı için haritasının önemi artmaktadır. Ancak Piri Reis'in Yavuz'a sunduğu dünya haritası eksiktir. Elimizdeki kısım İspanya'yı, Afrika'nın batı kıyılarını, Atlas Okyanusu'nu, Güney ve Orta Amerika ile Antil adalarını içermektedir. Kayıp kısmın akıbeti bilinmemektedir.

9 renkte boya ile renklendirilerek, deri üzerine çizilmiş olan bu harita 86 cm boyunda, üst kısmı 61 cm, alt kısmı ise 41 cm genişliğindedir. Haritada rüzgar gülleri ve çeşitli yön çizgileri bulunmaktadır. Harita üzerinde yapılan incelemeler, elimizde bulunan kısmın tam bir dünya haritasının bir parçası olduğunu ortaya çıkarmıştır. Haritanın üzerinde zikredilen yerlerin özellikleri ve kimler tarafından keşfedildiği yazılıdır. Ayrıca harita üzerinde hayali insan ve hayvan resimleri bulunmaktadır.

Piri Reis'in 1528'de Kanunî'ye sunduğu ikinci haritası ise sekiz renkte boya ile renklendirilerek, ceylan derisi üzerine çizilmiştir. Bu büyük bir dünya haritasının sadece kuzey batı köşesidir. Elimizdeki parçada Atlas Okyanusu'nun kuzeyi, Kuzey ve Orta Amerika'nın yeni keşfedilmiş kıyıları ve Grönland'dan Florida'ya uzanan kıyı şeridi vardır. Piri Reis, birinci haritasında eksik bilgilerden kaynaklanan yanlışlıklarını, burada düzeltir.

Adaları ve kıyıları son keşiflere dayalı olarak daha doğru çizer. Keşfedilmeyen yerleri ise beyaz olarak bırakarak, bilinmediği için çizilmediği belirtilir. Bu durum Piri Reis'in gelişmeleri takip ettiğini ve bilimsel hassasiyetini göstermektedir. İlk haritadan daha büyük ölçekli ve gelişmiş olan bu ikinci harita, teknik olarak döneminin en ileri örneklerindendir.

PİRİ REİS'İN HARİTALARININ YANKILARI

Piri Reis'in birinci haritası 1929 yılında Topkapı Sarayı'nda bulunmuştu. Bulunmasından sonra harita yoğun bir ilgi topladı. İlk olarak bu konuda araştırmalar yapan Alman bilim adamı Kahle'nin çeşitli akademik yayınları oldu. Türkiye'den başta İsmail Hakkı Konyalı olmak üzere bazı Türk yazarlar, haritayı ilk bulanın Kahle değil Türkler olduğunu iddia ettiler. Ancak sarayın kayıtlarının incelenmesinden Piri Reis'in haritasını ilk bulanın Kahle olduğu açıkça ortaya çıktı.

Daha sonra bu haritalar Türkiye'de tıpkı basım olarak yayınlandı, ancak Batı'nın ilgisi 1956 yılına kadar kayboldu. 1956'da bir Türk amirali bu haritanın tıpkı basımını Washington D.C.'deki U.S. Navy Hydgrophic Office'e hediye etti. Burada eski haritalar uzmanı A. H. Mallery tarafından yapılan inceleme sonucunda, Piri Reis'in haritasının güneyindeki çizilmiş yerlerin, Antartika'daki Queen Maud kıyılarının, körfezlerinin ve oraya karşı duran adaların henüz buz kaplamadığı zamana ait harita olduğu kanaatine varıldı. Bu konuda 26 Ağustos 1956'da Georgetown Üniversitesi'nin düzenlediği bir radyo tartışması yapıldı ve bu tartışmaya katılan kişiler Mallery'in fikrini desteklediler. Bu tartışmayı duyan Prof. Hapdgood, iki oğlu ve 24 öğrencisinden oluşan bir ekip kurarak araştırmalara başladı. Çeşitli kurumlardan birçok gönüllü de onlara yardımcı oldu. Piri Reis'in haritası yanında 18 haritayı daha incelediler ve sonunda 1965'te The Maps of Sea Kings (Deniz Krallarının Haritaları) isimli bir kitap yayınladılar. Kitabın genişletilmiş ikinci baskısı da 1979 yılında yapıldı.

Bu kitapta yapılan araştırmaların sonucunda tarih öncesi çağlara ait dünyayı kuşatan bir kültürün varlığı ve bu kültürün modern çağa kadar yok olmuş bir teknoloji ile dünyanın haritasını yaptığını belirten delillere ulaşılmıştı. Bu kayıp medeniyet, Antartika kıyılarının buzsuz olduğunu ve

Kuzey Avrupa'da buz örtüsünün bulunduğunu biliyorlardı. Bizim keşfettiğimiz zamandan binlerce yıl önce enlem ve boylamları ve küresel trigonometriyi bulmuşlardı. Bu sonuçların ortaya çıkmasını sağlayan haritalar, aynı zamanda yer kabuğunun geçirdiği evrelere ait delilleri de vermekteydi.

Vincent H. Gaddes isimli bir araştırmacı da Amerika yerlilerinin efsane ve gizemlerini içeren "American Indian Myths and Mysteries" isimli kitabında Piri Reis'in haritaları ile ilgili çeşitli iddialarda bulunmuştu. Piri Reis'in haritası ve ona benzeyen bazı haritalar üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda bu haritaların bilinmeyen bir çağda yapılmış haritaların kopyaları olabileceğini ileri sürmüş ve Amerika yerlilerinin efsaneleri ile bazı arkeolojik kalıntıları delil olarak göstermişti.

Prof. Hapdgood'un kitabından esinlenen Allan W. Eckert, konusu Piri Reis'in haritası etrafında geçen "The Hap Theory" isimli bir roman yazdı. Romanın sonunda dünya yok olmak üzeredir ve felaketten kurtulabilecek birkaç yerden birisi olan Kenya'daki Nqaia şehri ve civarındaki bir depoya Amerika Özgürlük Belgesi ve anayasası ile birlikte Piri Reis'in haritası da konulur.

Piri Reis'in haritaları kaybolan Atlantis uygarlığına delil olarak başka yazarlar tarafından da kullanıldı. Harita, meşhur çizgi roman Martin Mystere (Atlantis)'de bile konu edildi. Bu haritalarla ilgili olarak meşhur bilim-kurgu yazarı Erich Von Daniken'in ise başka fikirleri vardı. "Tanrıların Arabaları" isimli kitabında bu haritaların çizildiği dönemde bilinmeyen birçok yeri gösterdiğini, bu yüzden bu haritaların uzaylılar tarafından yapılmış bir haritadan kopya edildiğini iddia etti.

PİRİ REİS'İ KİM ÖLDÜRTTÜ ?

XVI. yüzyılın başlarında Hindistan ticaret yollarını Portekizliler'in ele geçirmesi Osmanlı çıkarlarını tehdit ediyordu. Osmanlı donanması arka arkaya Hindistan sularına seferler düzenlemeye başladı. Piri Reis, 1547'de Hind Kaptan-ı Deryalığı'na getirildi. 26 Şubat 1548'de Portekizliler'den Aden'i geri aldı. 1551'de Süveyş Limanı'ndan 30 kadırgalık bir donanma ile hareket ederek Portekizliler'e doğru sefere çıktı. 1552'de önemli bir Portekiz üssü olan Maskat'ı ve ardından Kişm Adası'nı alarak Hürmüz

Kalesi'ni kuşattı. Portekizliler'in aşırı direnç göstermesi sonucu Hürmüz'ü alamadı. Peçuylu Tarihi'nde bu konuda ilginç bilgiler vardır. Piri Reis'in Portekizliler'den hediye ve haraç aldığı için kuşatmayı kaldırdığı iddia edilir.

Hürmüz'ü alamayan Osmanlı donanması Basra'ya geldi. Bu sırada Portekiz donanmasının Basra'ya gelmekte olduğu haberinin gelmesi üzerine Piri Reis, Körfez'de dolaşan gemilerini toplama imkânını bulamadığı için üç kadırga ile düşman gemileri gelmeden denize açıldı. Ancak bir gemisinin Bahreyn adaları yakınında batması nedeniyle iki gemiyle Mısır'a varabildi. Basra'da bulunan donanma amiralsiz, kendi kaderine terk edilmişti.

Bu sefer sırasında kendisinden yardımını esirgeyen Basra Valisi Kubâd Paşa'nın da girişimleriyle Piri Reis'in aleyhine olumsuz bir hava yaratıldı. Mısır Valisi'nin Divân-ı Hümâyûn'a, yazdığı onu kötüleyen mektubu üzerine, İstanbul'dan Piri Reis'in idam edilmesi emri geldi. Bu büyük Türk denizcisi ve alimi 1552'de Mısır'da idam edildi.

AMERİKA'NIN ERKEN KEŞFİ

Büyük bir denizci ve haritacı olan Piri Reis, korsanlık günlerinden başlayarak gezip gördüğü yerleri, yabancı kaynaklardan da yararlanarak tarihi ve coğrafi özellikleri ve haritaları ile birlikte Kitâb-ı Bahriye isimli kitabında anlatmıştı. "Kitâb-ı Bahriye"nin şiir şeklinde yazılan ve denizcilikle ilgili tüm bilgilerin toplandığı başlangıç bölümünde, genel açıklamalardan sonra Ege ve Akdeniz adaları tanıtılır. Denizle ilgili gözlem ve tecrübelerin önemi vurgulanır. Fırtına, rüzgâr çeşitleri, pusula ve haritanın tanımından sonra, dünyayı kaplayan denizler ve karaların oranı belirtilir. Portekizliler'in denizcilikteki ilerlemeleri ve keşifleri, Çin Denizi, Hint Okyanusu, Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki rüzgârlar, Basra Körfezi, Atlas Okyanusu ayrıntılı biçimde anlatılır.

Nesir olarak anlatımın başladığı haritalı bölüm asıl kitabı oluşturur. Bu bölümde Çanakkale Boğazı'ndan başlayarak Ege Denizi kıyıları ve adaları, Adriyatik Denizi kıyıları, Batı İtalya, Güney Fransa, Doğu İspanya kıyılarıyla çevresindeki adalara ilişkin tarihi, coğrafi bilgiler verilir. Kuzey Afrika kıyıları, Filistin, Suriye, Kıbrıs ve Anadolu kıyıları izlenerek Marmaris'e gelinmek suretiyle tüm Akdeniz'in havzası anlatılır.

Piri Reis’in Kitâb-ı Bahriye isimli eserinde Amerika’nın keşfi ile ilgili çok ilginç bir bilgi vardır. Burada, Antil adalarının denizciler tarafından 1465 yılında keşfedildiğini yazmaktadır. Bu bilgi Kolomb’tan önce Amerika yakınlarındaki adalara giden denizcilerin varlığına işarettir.

OSMANLI DENİZCİLİĞİNİN SONU

Osmanlılar'ın Kıbrıs üzerine yürüyeceği anlaşılınca Venedik, Papalık başta olmak üzere Avrupa'daki diğer devletlerden yardım talep etti.

1570 yılının yazında Osmanlılar Kıbrıs'ı fethederken, Venedik hiçbir yerden yardım alamadı. Haçlı ittifakı, 25 Mayıs 1571'de kurulabildi. Ancak ittifak, başta düşünüldüğü kadar geniş olmamış, birliğe sadece Papalık, İspanya ve Venedik katılmıştı.

Hristiyanlar'ın bu tür bir faaliyete girişeceğini çok iyi bilen Osmanlı idarecileri, Kıbrıs Seferi'nden önce kurulması muhtemel ittifakı parçalamak için tedbir almışlardı. 1569'da Fransa'yla çok kapsamlı bir kapitülasyon antlaşması imzalanmıştı. Bu kapitülasyonları vermekteki amaç, Kıbrıs'a sefer açıldığında Avrupa'da Osmanlılar aleyhine yürütülecek bir ittifakın gücünü azaltmaktı.

İspanya Kralı II. Philipp'in gayrimeşru kardeşi Don Juan'ın komutasındaki, Haçlı donanması 24 Ağustos'ta Otranto'ya ulaştı.

Kaptan-ı Derya Müezzinzâde Ali Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donanması, 16 Mart 1571'de Kıbrıs'a, Magosa kuşatmasına mühimmat götürmek üzere yola çıkmıştı. Nisan sonlarında Magosa'ya varıp, mühimmatı teslim ettikten sonra, gelmesi muhtemel Haçlı donanmasının yolunu kesmek için Rodos'a gitti. Bir süre Ege Denizi'nde dolaşıp, düşman toprakları yağmalandıktan sonra 22 Eylül'de İnebahtı'ya varıldı. Dalmaçya kıyılarındaki Venedik toprakları vuruldu. Donanma İnebahtı karşısında, Balyabadra'da demir attı. Ortalıkta düşman donanması olmadığı için Osmanlı donanması Adriyatik'te kışlayacaktı.

Altı aydır denizlerde gezen Osmanlı donanması yorgun düşmüştü. Bazı gemiler ve bazı sancakbeyleri askerleriyle birlikte donanmadan ayrılmıştı. Osmanlı donanmasının asker ve kürekçi açığı vardı.

Haçlı donanması Kefalonya'ya geldiğinde Magosa'nın Türkler'in eline geçtiği haberini almışlardı. Haçlılar, kısa bir tereddütten sonra, Türkler'le "Lepanto" dedikleri İnebahtı'da karşılaşmaya karar verdiler ve Osmanlı donanmasını buna zorladılar.

Haçlılar'ın geldiği haberi üzerine Osmanlı donanmasındaki komutanlarla bir harp meclisi toplandı. Tecrübeli bir denizci olan Uluç Ali Reis, toplantıda söz alarak "İnebahtı Boğazı'nın müstahkem bir yer olduğunu ve buradan Haçlılar'ın geçemeyeceğini" söyledi. Osmanlı donanmasının eksikleri yüzünden körfezden çıkılmamasını tavsiye etti. Uluç Ali Reis, Akdeniz'de yıllarca korsanlık yapmış, tecrübeli bir denizci idi. Onun fikrine Donanma Serdarı Pertev Paşa da iştirak etti. Ancak denizcilikten gelmeyen Kaptan-ı Derya Ali Paşa, onların görüşüne karşı çıkarak, padişahın emrinin düşmanla savaşılması olduğunu söyledi. Halbuki Osmanlı donanmasının bulunduğu yer Uluç Ali Paşa'nın söylediği gibi oldukça iyi bir mevkide idi ve körfezin batısında esen poyraz rüzgârından ve boğazdaki kalelerden dolayı düşman donanmasının içeri girmesi oldukça zordu. Nitekim Haçlı donanmasında bulunanlar, "Türkler İnebahtı Körfezi'ne sığınmışsa, sefer bitti, bütün masraflar boşa gitti. Kadırgalarla Rion Boğazı'nın korkunç geçişini zorlamak mümkün değildir. Hristiyan donanması iki kalenin top ateşiyle mahvolacaktır" diye düşünüyorlardı.

Ali Paşa, deniz tecrübesi olmadığı için donanmayı stratejik bakımdan üstün bir yerden çıkarıp, 55 kilometre batıya, avantajı olmayan bir mevkiye nakletti. Uluç Ali Reis, kaptan-ı deryaya sığ sularda savaşmak yerine açık denizde savaşmanın daha avantajlı olduğunu, karaya yakın savaşılırsa askerlerin sahile kaçmaya çalışacaklarını söyledi. Fakat Ali Paşa, tecrübeli denizcinin ikinci teklifini de reddetti. Muharebenin gidişatı Uluç Ali Reis'i haklı çıkaracaktı.

Kaptan-ı deryanın görüşünün ağır basması üzerine Osmanlı donanması, Haçlıları İnebahtı açıklarındaki adalarda karşıladı. İki donanma 6 Ekim 1571'de, Curzolare Adası yakınlarında savaşa tutuştu.

Haçlı bayrakları, Meryem Ana bayrakları, Venedik, İspanya ve Papalık bayrakları altındaki Haçlı donanması 243 gemi, 37 bin asker, Osmanlı donanması ise 230 gemi ve 25 bin askerden oluşuyordu. Gemi, asker ve silah üstünlüğü Hristiyanlardaydı. Ayrıca Osmanlı donanması yorgun, Haçlı donanması ise yeni yola çıktığı için daha dinçti.

Asıl muharebe İnebahtı önlerinde 7 Ekim günü öğle vakti başladı. Don Juan, muharebeden önce askerlerine "*Evlatlarım, Tanrı'nın izniyle burada ya Fatih olacağız, veya öleceğiz*" diye seslenmişti. Haçlılar, üç saat süren çatışmaların sonunda büyük bir zafer kazandılar. Hristiyanlar, "Kale gibi"

büyük gemileri ve top üstünlüğüyle Osmanlılar'ı mağlup etmişlerdi. Osmanlı donanmasında kürek çeken Hristiyan esirler, ordumuzu içten vurup, Haçlılar'ın muharebeyi kazanmasına yardımcı olmuşlardı

İnebahtı Deniz Muharebesi'nde Osmanlı donanmasının büyük bir kısmı yok edilmişti. Sadece Uluç Ali Reis, gece karanlığından istifade edip, yaptığı manevrayla 30 gemiyle kurtulabilmişti. 190 Osmanlı gemisi ya batmış, ya da Haçlılar'ın eline geçmişti. Kaptan-ı Derya Müezzinzâde Ali Paşa ve yüzlerce Osmanlı amirali ve komutanı muharebede şehid olmuştu. Donanmamızdan 20 bin asker şehid olmuş, 3845 kişi de Haçlılar'a esir düşmüştü. Ayrıca Osmanlı donanmasında kürek çeken 15 bin Hristiyan forsa serbest kalmıştı. Haçlılar, gemilerde teslim olan veya denize düşmüş olan askerlerimizi esir almayıp, öldürmüşlerdi. Hatta kurşun harcamamak için denize düşmüş askerlerimizi kayıklardaki mızraklı Haçlı askerleri katletmişlerdi.

Haçlı donanmasının kaybı ise oldukça azdı. Sadece 15 kadırga ve 8 bin asker kaybetmişlerdi. 21 bin de yaralıları vardı.

Osmanlı donanmasının sağ kanadında yeralan gemilerdeki askerlerimizin muharebe sırasında can havliyle karaya kaçmaları savaşı kaybetmemizin önemli sebeplerinden biriydi. Bu yüzden muharebeden sonra hayatta kalan askerlere bazı yaptırımlar uygulandı. Muharebeye katıldım diye maaşlarına zam alan askerlerin zamları iptal edildi. Ebussuud Efendi'den muharebeye katılanlar hakkında "*Düşmandan kaçarken deryaya düşüp boğulanlar şehid sayılır mı? Düşmandan kurtulan gaziler hakkında hüküm nedir?*" diye fetva istendiğinde, şeyhülislâm "*Muharebede düşmandan kaçmayıp telef olanlar şehidlerdir. Fakat gerek kaçarken denize düşüp boğulanlar, gerekse de kaçıp kurtulanlar hem bu dünyada, hem öteki dünyada Allah'ın gazabına müstehaklardır*" demişti.

HAÇLILAR, OSMANLI'YI İNEBAHTI'DA NASIL MAĞLUP ETTİ?

Osmanlı donanmasının İnebahtı Deniz Muharebesi'nde mağlup olmasının önemli sebeplerinden biri de Haçlı donanmasında bulunan devasa gemilerdi. Venedik'e ait ve yeni inşa edilmiş olan altı ağır kalyon 50 topuyla geminin her tarafından ateş edebiliyordu. Venedik kalyonlarının

ikisinin komutanları Magosa’da Lala Mustafa Paşa tarafından öldürülen Marco Antonio Bragandino’nun kardeşleri Antonio ve Ambrogio idi.

Antonio ve Ambrogio, kardeşlerinin Kıbrıs’da öldürüldüğünü haber almışlardı ve intikam hırsıyla Osmanlı donanmasına saldırmışlardı. Kalyonlar 27 kiloya varan güllelerle Osmanlı kadırgalarını parçaladılar. Bu tür gemiler daha önce deniz savaşında ateş hattında denenmemişlerdi, ama İnebahtı Deniz Muharebesi’nde inanılamayacak kadar başarılıydılar. Yüzen kaleler biçimindeki kalyonlar hiç dinmeyen yüksek ateş güçleriyle, iki donanma arasında kadırga savaşı başlamadan Osmanlı gemilerinin üçte birini imha etmişlerdi.

Muharebenin en önemli safhalarından biri donanma komutanı Kaptan-ı Derya Müezzinzâde Ali Paşa’nın şehid olmasıydı. Ali Paşa, baştardesiyle Haçlı donanmasının komutanı Don Juan’ın gemisi La Real’e doğru hücum etmişti. Çok sayıda Haçlı gemisi kaptan paşanın gemisini kuşattı. Tüfekli Haçlı askerleriyle Osmanlı askerleri gemilerin güvertesinde savaşmaya başladılar. Ali Paşa, bir tüfek kurşunu ile şehid edildi ve kafası kesilip, mızrağa takılarak La Real’in direğine asıldı. Kaptan-ı deryanın şehid edilmesi ve sancağın Hristiyanlar’ın eline geçmesi Osmanlı donanmasında olumsuz etki yaptı. Venedikli Ressam Tintoretto, İnebahtı Deniz Muharebesi tablosunda Ali Paşa’nın baştardesinin elegeçirilmesini etkileyici bir şekilde resmetmiştir.

Haçlı donanmasındaki askerler zırhlıydı ve arkebüz adı verilen tüfeklerle donatılmışlardı. Ağırlıkları dokuz kiloya varan arkebüzler, 400 metreye kadar mesafede etkiliydiler. Haçlılar arkebüzleriyle yüksek güverteli gemilerinden Türk denizcilerine büyük kayıplar verdirdiler. Osmanlı donanması tüfek açısından bu kadar donanımlı değildi ve Hristiyanlar’a oklarla cevap verebilmişti. Okları tükenen askerlerimiz gemilerde ellerine geçirdikleri bütün eşyalarla kendilerini müdafaa etmişlerdi.

Don Juan ve Haçlı donanmasındaki diğer tecrübeli kaptanların taktikleri, muharebede Haçlı üstünlüğünün bir diğer sebebiydi. Donanma kaptanlarından Gian Andrea, kadırgaların mahmuzlarını aşağıya indirerek gemilerin suya daha fazla gömülmesini sağlamış ve Osmanlı donanmasındaki gemiler gövdelerinden vurulmuştu

İnebahtı Deniz Muharebesi, tarihin en kanlı deniz savaşlarından birisidir. Deniz binlerce Türk ve Hristiyan'ın kanıyla renk değiştirmişti. Dönemin tarihçilerinden Gianpietro Contarini, İnebahtı Muharebesi'nin meydana geldiği suların "kan denizi" olduğunu yazmıştı. İnebahtı, yeni silahların ve gemilerin ön plana çıktığı bir muharebeydi. Kadırgaların, yani kürekli gemi çağının sonu, kalyonların, yani yelkenli gemilerin çağının başlangıcıydı.

TÜRKLERİ YENERSEN O GÜN BAYRAM OLUR

7 Ekim 1571, başta Venedik olmak üzere birçok Hristiyan ülkesinde bayram günü olarak ilân edildi. İtalya'da bu zafer büyük törenlerle kutlandı. Zafer anısına heykeller ve resimler yapıldı. Hristiyan Dünyası, güç birliği ve sağlam bir iradeyle Osmanlılar'ın yüzyıllardır korku salan gücünün engellenebileceğini anladı. Yenilmez denilen Türk yenilmiş, Osmanlı'nın yenilmezlik efsanesi bitmişti. İstanbul'un fethinden sonra bir türlü durdurulamayan Osmanlı İmparatorluğu'na ilk defa büyük bir darbe vurulmuştu.

İnebahtı'nın galipleri, muharebede elegeçirdikleri Türk silahlarını, bayraklarını ve eşyalarını Venedik, Roma, Cenova ve Madrit'te sokak ve dükkânlarda sergilediler. "Türkler'e karşı Tanrı'nın yardımıyla kazanılan büyük zaferin anısına" yazısını taşıyan paralar bastırıldı. Ressamlar, İnebahtı Deniz Muharebesi'nin birçok tablosunu yaptılar. Avrupa'daki kilise ve saraylar, "İnebahtı" resimleri ve freskleriyle süslendi. Tablolarda Tanrı'nın ve meleklerin Hristiyanlar'a yardımı resmedildi. Heykeltıraş Andrea Clamec, Messina'da savaşın anısına Don Juan'ın heykelini yaptı. Avrupa'da İnebahtı üzerine yüzlerce destan, şiir ve kitap kaleme alındı. İnebahtı, İngiliz edebiyatının en önemli ismi Shakespeare'i de etkiledi. Shakespeare, eserlerinde İnebahtı Muharebesi'ne katılan İtalyan asillerinden hareket edip, Dük Prospero ve Kıbrıs'ı müdafaa eden Othello karakterlerini kullandı.

OSMANLI'NIN GÜCÜ

İnebahtı Muharebesi'nde yaşanan hezimetin haberi 23 Ekim'de İstanbul'a ulaştı. Hemen tedbirler alınmaya başlandı. Mora kıyılarının korunması için Vezir Ahmed Paşa ile Rumeli Beylerbeyi'ne emirler gönderildi. Savaşta ölen idarecilerin yerine yeni tayinler yapıldı. Savaştan kaçanlar olduğu için,

savaşta batan gemilerden kurtulanların dışında, donanmada yapılan tayinlerin ve maaş artışlarının geçersiz olduğu ilân edildi. Şeyhülislâm Ebussuud Efendi, “Savaştan kaçarken boğulanların ve kaçıp kurtulanların Allah’ın gazabına uğrayacaklarına” dair bir fetva yayınladı.

Sokollu Mehmed Paşa, Kıbrıs seferini Haçlı tehlikesini Osmanlı’nın üzerine çekebileceği gerekçesiyle istememişti. Nitekim veziriazamın tahmini doğru çıkmış, Kıbrıs’ın fethini engelleyemeyen Haçlı donanması İnebahtı’da Osmanlı donanmasının hemen hemen tamamını yok etmişti. Ama Avrupa bayram yaparken, Osmanlılar metanet ve cesaretlerini koruyorlardı.

İdareciler, Osmanlı Devleti’nin birkaç ay içerisinde yeni bir donanma oluşturabilecek güçte olduğunu ve zafer kazanan Hristiyanlar’ın kendi aralarında denizde ikinci bir teşebbüsde bulunamayacak derecede anlaşmazlıklar içinde olduklarını biliyorlardı.

İtalya’da kutlamalar sürerken, veziriazam mağlubiyetin yaralarını sarmak için süratle harekete geçti. Yeni bir donanmanın hazırlıkları derhal olağanüstü bir çabayla başlatıldı. İlk olarak bu mağlubiyet sırasında emrindeki gemilerini kurtarmayı başaran Uluç Ali Paşa’yı 28 Ekim 1571’de Cezayir Beylerbeyiliği ile birlikte kaptan-ı deryalığa getirdi ve dağılmış donanmayı toplamakla görevlendirdi. Ali Paşa, İstanbul’a geldiğinde hizmetlerinden dolayı onun lakabını “Kılıç”a çevirdi. Donanma Serdarı Pertev Paşa da emekli edildi.

Afrika sahillerindeki Osmanlı topraklarına İspanyollar’ın muhtemel bir saldırısına karşı destek birlikleri gönderildi. Garb Ocakları’nın idaresi Arap Ahmed Paşa’ya verildi.

Osmanlı yönetimi muharebede esir düşenleri kurtarmak için harekete geçti. Haçlı birliği komutanı Don Juan’a hediyeler gönderildi.

İnebahtı’dan sonra Mora’daki Maynotlar ile İlbasan ve Hersek’te bulunan Hristiyanlar yer yer isyan ettilerse de, alınan tedbirlerle bu ayaklanmalar bastırıldı.

Osmanlı kıyılarının muhafazası için süratle yeni bir donanmanın inşa edilmesi gerekliydi. Kılıç Ali Paşa bahara kadar hazırlanması istenen gemilerin inşası için yoğun bir gayret göstermekteydi. Ancak yapılacak işin

büyüklüğü de gözünü korkutuyordu. Bu yüzden Sokollu Mehmed Paşa'ya: "*Gemilerin teknesinin yapılması mümkündür, lakin gemi lengerlerini, yelkenleri ve sair levazımatın tekmilinin gerçekleşmesi zordur*" demesi üzerine, sadrazam tarihe geçmiş şu meşhur sözlerini söylemiştir: "*Paşa, Osmanlı Devleti'nin kuvvet ve kudreti ol mertebededir ki, donanma lengerlerini gümüşten, resenlerini (ipleri) ibrişimden, yelkenlerini atlastan temin etmek ferman olunsa müyesserdir*".

O kış İstanbul, İzmit, Sakarya, Sinop, Gelibolu, Varna, Silistre, Semendire, Burgaz, Vize, Ahyolu, İğneada, Süzebolu, Midye, Alanya, Antalya, Samsun, Kefken, Bartın, Biga, Gemlik ve Rodos'taki Osmanlı tersanelerinde, 1571 kışında yeni gemileri inşa etmek için hummalı bir faaliyete girişildi. İmparatorluk bütün ekonomik imkânlarını seferber ederek gemi yapımı için ülkenin her tarafından kendir, üstüpü, donyağı, urgan, yelken bezi, zift, kereste, gemi direği, çivi, demir toplanıp, tersanelere gönderildi. Bir taraftan da silah ve top yaptırılıp, yeni donanma için kürekçi ve asker toplandı. Gemi inşasında görevli yetkililer sık sık uyarılarak, işlerini zamanında bitiremezlerse cezalandırılacakları hatırlatıldı. İnsanüstü gayretlerin sonucunda 50 gemi Rumeli tersanelerinde, 50 gemi de Anadolu'da inşa edildi. İstanbul'da inşa edilenlerle birlikte beş altı ay içerisinde 134 yeni gemi ortaya çıkmıştı. Ayrıca mevcut hasarlı gemiler de onarılmıştı.

13 Haziran 1572'de, içine 20 bin asker konulmuş 250 kadırgadan müteşekkil Osmanlı donanması Kılıç Ali Paşa'nın komutasında denize açıldı. Osmanlı donanmasının tamamen yok olduğu İnebahtı Muharebesi'nden sonra beş altı ay içinde, 250 gemilik bir donanma ortaya çıkınca Hristiyanlar şaşkına dönmüşlerdi.

Bu tarihlerde İstanbul'da bulunan ve Venedik'le Osmanlılar arasında barış antlaşması yapılmasına çalışan Fransız elçisi Osmanlı'nın muhteşem organizasyonu ve kapasitesi karşısında büyülenmişti. Aslında Osmanlı gücünün bir hayranı olmayan Acqs Piskoposu, 8 Mayıs 1572'de Kral IX. Charles'e gönderdiği mektubunda şöyle diyordu: "*Kendi gözlerimle görüp, değerlendirmesini yapma fırsatını bulmamış olsaydım, asla bu monarşinin gücüne inanmazdım. Ama gerçekten de tek bir gün geçmiyor ki, yeni etkilerle karşılaşmayayım*".

Osmanlı donanması 250 gemiyle tekrar Akdeniz'e çıktığında, Mora'nın güney sahillerindeki Haçlı birliği liderleri arasındaki köklü anlaşmazlıklar da bariz bir şekilde su yüzüne çıktı. Birkaç önemsiz çarpışma ve Venedikliler'in Ayamavra Adası'na başarısız olan birkaç saldırısı dışında önemli bir gelişme olmadı. Bir yıl sonra da Osmanlı donanması, Tunus'u fethetti.

ÇÜRÜYEN DONANMA

Osmanlı donanması inanılmayacak kadar kısa bir sürede inşa edilmişti. Ancak gemi yapımı için normal süreç dışına çıkıldığı için daha sonra problemler yaşanacaktı.

Gemi yapımı için imparatorlukta malzemeler bolca vardı; ahşap kısımlar ve yelkenlerin de bir kusuru yoktu. Toplar da tamamdı. En önemli eksiklik ise mürettebattı. Yetenekli denizciler İnebahtı'da kaybedilmişti ve bu eksiğin telafisi yoktu. Özellikle yetenekli gemi reisleri bulmak neredeyse imkânsızdı.

Gemi yapımı sırasındaki en büyük zorluklardan biri, ağaçların kesimindeydi. Ağaçlar ne zaman gerek duyulursa o zaman sadece o anki ihtiyaç için kesilirler, asla önceden yeterli miktarda kurumuş ağaç depolanmazdı. Bu yüzden çoğunlukla henüz yaşken ve yeşilken biçilmeye ve işlenmeye başlanırsa, gemiler daha suya salındıkları gibi çürümeye ve daha limandan çıkmadan su almaya başlarlardı.

Zinkeisen'in, dönemin İtalyan gözlemcilerinden aktardığı bilgilere göre Osmanlı donanması yapıldıktan bir süre sonra kullanılamaz hâle gelmişti.

MAĞLUBİYETİ ZAFERE ÇEVİRMEK

Venedik, Türkler üzerine daha büyük bir faaliyette bulunulamayacağını görünce, Osmanlı yönetiminin niyetini anlamak ve kendi lehlerine sulh akdetmek için İstanbul'daki elçisini görevlendirmişti. Elçi Barbaro, Sokollu ile yaptığı görüşmede tarihe geçen şu cevabı aldı: "*Sizden bir krallık yer almakla, bir kolunuzu kesmiş olduk. Siz ise donanmamızı mağlup etmekle sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilmiş bir kol yerine gelmez, ama tıraş edilmiş sakal evvelkinden daha gür çıkar*". Gerçekten de o kış yapılan büyük çalışma neticesinde 200'den fazla gemi inşa edildi ve Haziran ayında bu

donanma Akdeniz'e açıldı. Bu hadisenin ardından müttefikler bir daha toparlanamadılar.

1572 Eylül'ünde Venedik Balyosu ve Sokollu Mehmed Paşa arasında görüşmeler başladı. 7 Mart 1573'de antlaşma imzalandı. Venedik, Kıbrıs ve Sopoto Kalesi'nden feragat etti, ayrıca üç yıl içinde Osmanlı İmparatorluğu'na 300 bin altın savaş tazminatı ödeyecekti. Venedik'in elindeki Zenta'nın vergisi 500 altın artırıldı. Dalmaçya'da iki tarafın birbirinden aldığı topraklar karşılıklı olarak geri verildi.

Yelken açmaya hazır bekleyen 250 kadırgalık yeni Osmanlı donanmasının yarattığı korku Venedik'i barışsever yapmıştı. Venedik antlaşmanın ardından, yapılan antlaşmanın şerefli olduğuna dair açıklamalar yaptı. Antlaşmayla Girit ve Dalmaçya'daki topraklarını güvence altına aldıklarına inanıyorlardı. Savaş Venedik'e çok pahalıya mal olmuştu. Venedik, İnebahtı Muharebesi için milyonlarca altın harcamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu lehine gelişen bu durum için Hammer, "İnebahtı Muharebesi'ni Türkler kazanmış zan olunur", yorumunu yaparken, Voltaire ise "Türkler İnebahtı Muharebesi'ni sanki kaybetmemiş de, kazanmış gibiydiler" demişti.

BİR ZAMANLAR POLONYA KRALI'NI BİZ SEÇERDİK

1572 yılında Lehistan Kralı II. Sigismund'un varissiz ölümüyle, Polonya tahtı için çekişme başlamıştı. Ruslar'ın buraya asker sevki üzerine Osmanlı İmparatorluğu harekete geçti. Klasik Osmanlı siyasetine göre Lehistan, Avusturya ve Rusya'ya karşı tampon bölge olarak görülüyordu. Lehistan tahtına Osmanlı aleyhtarı biri geçerse Eflak, Boğdan ve Erdel tehdit altına girebilirdi. Osmanlılar Leh beylerinden birisinin seçilmesini istiyordu. Ancak Fransa'nın da olaya müdahil olması ve Henry de Valois'i aday göstermesi üzerine, Sokollu Mehmed Paşa onu destekledi. Sokollu'nun Leh beylerine ve piskoposlarına tavsiyesiyle Henry, Lehistan Kralı seçildi. Böylece Leh tahtına Osmanlı taraftarı siyaset izleyecek biri çıkmıştı.

Henry'nin Fransa tahtına geçmesi üzerine Lehistan yine başsız kaldı. Bunun üzerine Sokollu, buraya tekrar Osmanlı taraftarı birini seçtirmek için harekete geçti. Avusturya ve Rusya hükümdarlarının kendilerini Leh Kralı seçtirmesi istenmiyordu. Leh soylularının bir kısmı, Osmanlı'nın tavsiye

edeceği kişiyi kral seçeceklerini belirttiler. Bunun üzerine Sokollu, kendilerine kral olarak Erdel veya İsveç Kralı’nı seçmelerini tavsiye etti. Avusturya ile Rusya’nın aleyhinde de faaliyete geçti. Bir müddet hangisinin Leh Kralı olacağını düşünen Sokollu, sonunda Erdel Voyvodası Bathory’de karar kıldı ve onu seçtirdi. Böylelikle Osmanlılar Lehistan’ın hamisi olmuşlardı.

SOKOLLU, HAİN MİYDİ?

Mustafa Müftüoğlu gibi bazı yazarlar Sokollu’nun, Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türk dünyasının kaderini değiştirecek Don-Volga (Ten-İdil) kanalı projesinin gerçekleşmesine engel olarak ihanet ettiği kanaatindedirler. Çok önemli olan bu projeye yeterli ilgiyi göstermeyerek ve bu işin altından kalkamayacak kabiliyette birisi olan Kasım Paşa’yı görevlendirmesi sebebiyle kanalın açılamadığını söylerler. Sokollu’nun bu projeyi bilinçli olarak engellediğini iddia etmektedirler. Bu projenin hazırlandığı tarihten daha sonraki yıllarda eserlerini kaleme alan Peçuylu İbrahim Efendi ve Kâtip Çelebi’nin yazdıklarını yorumlayarak bu neticeye varırlar. Ancak o dönemin kaynakları incelendiğinde bu projeye engel olmak bir tarafa, Don-Volga kanalı projesinin Sokollu’nun öncülük yaptığı bir düşünce olduğu açıkça anlaşılır.

Don ve Volga nehirleri arasındaki kanal için görevlendirilen, Kasım Paşa kışın yaklaşması üzerine geri çekilmişti. Ancak onun çabucak bu bölgeden ayrılması komutası altındaki askerlerin müthiş soğuk ve kar fırtınaları ile yok olmasını önlemiştir. Ayrıca ilk teşebbüste istenilen netice alınamasa da, ertesi yıl faaliyete devam edilecekti. Fakat başta Lala Mustafa Paşa olmak üzere Sokollu’nun rakipleri, onun muhalefetine rağmen Kıbrıs’a sefer düzenletince imparatorluğun bütün dikkat ve enerjisi Akdeniz’e çevrildi. Bu gelişmeler ve o bölgede depolanan mühimmatın infilak etmesi Don-Volga kanalı projesinin tekrar yürürlüğe sokulmasını engelledi.

Bazı tarih kitaplarında kanalın üçte birinin kazıldığı yazılıdır. Bu yüzden projenin tamamlanmaya yaklaşıldığı ve kolay bir iş olduğu zannedilir. Ancak Akdes Nimet Kurat’ın bu konudaki incelemesi, iyi bir araştırma yapılmadan, dönemin imkânlarında yapılması mümkün olmayan kanal için teşebbüs edildiyse de, bu işin olamayacağı görülünce bundan vazgeçilerek, gemilerin karadan çekilerek götürülmeye çalışıldığını ortaya çıkarmıştır.

Ruslar, bu bölgede yaklaşık 60 kilometre uzunluğundaki kanalı ancak 1952'de yapabilmişlerdir.

Ejderhan seferi Osmanlı askerlerinin hiç alışık olmadıkları ve tanımadıkları şartlar altındaki bir bölgeye yapılmıştı. Sefer başarısız olunca, bir daha teşebbüs edilmedi.

OSMANLI EŞKİYASININ ENERJİSİNİ BİLE BOŞA HARCAMAZDI

Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük iç meselelerinden birisi olan ve Anadolu'yu kasıp kavuran *"Celali İsyanları"* adı ile anılan eşkiyalık faaliyetleri, 1596-1610 yılları arasında meydana gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, 1593'de Avusturya ile 13 yıl sürecek bir savaşa girmişti. Avusturya ile yapılan 13 yıl savaşlarının asıl sebebi Eflak ve Erdel gibi Osmanlı iaşesinin önemli bir kısmını karşılayan toprakların kaybedilmemesi içindi. Ancak bu dönemde askeri sistemde meydana gelen değişiklikler Avusturya ile savaşmayı artık pahalı ve zor bir hale getirmişti. Bu savaşlar sırasında özellikle ekonomik açıdan zor durumda olan Osmanlı İmparatorluğu, piyade asker ihtiyacını Anadolu'daki işsiz gençlerden sağlamaya başladı. Yeni askeri sistem gereği ok ve kılıçla savaşan süvarinin yerini tüfekli piyade almaktaydı. Bu yüzden timarlar azaltılıp, tüfekli asker istihdamına yönelindi. Ayrıca tağşiş (paranın değerini düşürme) ve timarların zengin kişilere satılması yüzünden de birçok timarlı sipahi timarını kaybetmişti. İşsiz kalan timarlı sipahiler 25-50'şer kişilik gruplar hâlinde levend denilen haydut çeteleri oluşturup, eşkiyalığa başladılar.

Timarlı sipahilerin yerini yavaş yavaş alan sekban adlı tüfekli askerlerin sayısı savaş zamanında aşırı artıyordu. Devlet, sancakbeyi ve beylerbeyileri yeni askeri sistem gereği bu tür sekban bölükleri bulundurmaya teşvik etmekteydi. Savaş bittiğinde işsiz kalan bu gruplar eşkiyalığa başladılar. Ayrıca yeniçeriler gibi imtiyazlı olmak isteyen sekbanlar sık sık problem çıkarmışlardır.

Büyük celali isyanları Haçova Muharebesi'nden (1596) sonra meydana geldi. Bu zaferden sonra veziriazam olan Cığalazâde Sinan Paşa orduyu disiplin altına almak için çadırının önüne gelmeyecek herkesi asker kaçağı sayacağını ilân etti. Asker kaçakları yakalandıklarında idam edilecek,

malları da hazineye kaydedilecekti. Savaşa gelmelerine rağmen düzensizlik yüzünden ordudan ayrı düşmüş olan ve sayıları 25-30 bin kişiye ulaşan askerler, bu emir üzerine korkudan kaçarak Anadolu’da eşkiyalık yapan gruplara katıldılar.

Celaliler, Karayazıcı Abdülhalim gibi yetenekli bir lider bulunca oldukça tehlikeli hale geldiler. Karayazıcı, savaşa gitmek istemeyen ve asker kaçağı olan grupları etrafında topladı. 1598’den itibaren büyük celali toplulukları kasaba ve şehirlere saldırmaya başladılar. Orta Anadolu ve Maraş civarında hakimiyet kurdular. 1602’de Karayazıcı’nın öldürülmesinden sonra bütün Anadolu’ya yayıldılar.

Celali isyanları genellikle Haçova savaşından sonra askerden kaçanların cezalandırılmasına bağlanırsa da, bu doğru değildir. XVI. yüzyılın sonlarında İran (1578-1590) ve Avusturya (1593-1606) ile girişilen ve uzun süren harpler Osmanlı düzenini iyice yıpratmıştı. Ayrıca XVI. yüzyıldaki aşırı nüfus artışı ve enflasyon Osmanlı düzenini tamamıyla alt üst etti. XVI. yüzyıl sonlarında bu bahsettiğimiz sebeplerden meydana gelen buhran ortamı celaliliği ortaya çıkardı. İşsiz sekban ve leventler, timarını kaybetmiş sipahiler, geçinemediğinden köyünü terk eden gençler ve sistem çöktüğünden okullarını bırakmak zorunda kalan medrese öğrencileri (suhteler) celali oldular. Celali isyanlarının genişlemesinin önemli bir sebebi de tüfeğin yaygınlaşmasıdır. Osmanlı tarihlerinde “tüfeng eşkiya eline düşüp, celaliliğin meydana gelmesine ve memleket ihtilaline sebep oldu” ifadeleri sık sık geçer.

Bu isyanlar, yalnız Osmanlı’ya mahsus değildir. XVI. yüzyıl sonlarında Avrupa’nın birçok yerinde geleneksel düzenin ve ekonomik yapının bozulmasıyla bu tür isyanlar görülmüştür. Ayrıca dünya ikliminde meydana gelen değişiklikler, uzun süreli kuraklıklar yaşanması bu isyanların çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Safevi hükümdarı Şah Abbas’ın Osmanlıları mağlup edip, Doğu Anadolu kapılarına dayanması celali isyanlarını iyice artırmıştı. Celali isyanlarının en önemlileri Orta Anadolu’da Kalenderoğlu, Suriye’de Canbolatoğlu ayaklanmalarıydı. Ancak 1608 yazında Kuyucu Murad Paşa liderliğindeki büyük bir orduyla celali isyanları sona erdirildi. Kuyucu Murad Paşa’nın eşkiya takibi ve sonrasında celali bakiyelerini temizlemek için yaptığı teftişler esnasında binlerce insan celali oldukları gerekçesiyle öldürüldü.

Celaliler, aralarında bir birliğin olmaması, halkın kendilerine düşman olması ve meydan savaşlarında Osmanlı ordularına karşı koyacak durumda olmadıkları için yenilmişlerdi.

Osmanlı yönetimi celalileri ya kuvvet kullanarak, ya da makam, mevki vererek ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. Bazı Türk tarihçileri, Osmanlılar'ın eşkiyaları affedip, devlet kademelerinde görev vermesini acizlik olarak yorumlarken, Karen Barkey isimli bir Amerikalı sosyologun Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nu mukayese ederek yaptığı incelemede eşkiyaların affının ve bir makam verilmesinin, devletin aczini değil, kuvvetini ve idaresini sürdürme kabiliyetini gösterdiği sonucuna varılmaktadır. Fransa'da merkez-kenar dengesindeki ciddi kaymalardan dolayı isyanlar meydana gelmiş ve bu isyanlar zorla bastırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise toplumsal sınıfların çoğunu manipüle ederek, çok büyük isyanların çıkmasını engellemiştir. Eşkiyaları affederek, devlet kademelerinde görevlendirmiş, böylece kenardaki kuvvetlerin merkez içerisinde erimesini sağlamıştır. Osmanlılar'ın tarzı hem daha insanî, hem de daha devlet menfaatinedir.

Suraiya Faroqhi'nin Osmanlılar'ın hac güzergâhında eşkiyalık yapan bedevilerle anlaşmasını izahı da aynı şekildedir. Çölde eşkiyalık yapan bedevilere bazı hediyeler verilmek suretiyle, fazla bir kuvvet bulundurulmadan hac yolu emniyeti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun o topraklardaki meşruiyeti sağlanmıştır.

Celali ayaklanmalarını kimileri mezhep, kimileri ise ezilen halkın yöneticilere isyanı olarak gösterir. Bazen ise Türk kimliğinin mücadelesi olduğu iddia edilir. Ancak bunların hiçbirisinin aslı yoktur. Bazı ayaklanmaların İran'la ilişkisi varsa da, timarı elinden alınmış sipahiler ve savaş bitince işsiz kalmış sekbanlar bu isyanlarda faal rol oynayan en önemli unsurlardı. Meslekleri askerlik olan bu kişilerin işsiz kaldıklarında yapacakları bir iş yoktu. Çoğu eşkiyalıkla geçinme yolunu aradılar. Timarları iade edildiğinde veya başka bir yolla orduda istihdam edildiklerinde celalilerin çoğu devletin yanına geçmiştir.

DEVLETİN HASTALIĞINA YANLIŞ TEŞHİS

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu, büyük bir buhrana girdi ve XVI. yüzyıldaki ihişamlı görüntüsü kaybolmaya başladı. Dönemin birçok aydını imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan kurtulması için ıslahat layihaları kaleme alarak, devlet düzeninin neden bozulduğunu ve yapılması gerekenleri anlattılar. Islahat layihalarının en meşhuru Iv. Murad'a sunulmuş olan Koçi Bey risalesidir.

Osmanlı devlet düzenindeki bozuklukların düzeltilmesi için layiha kaleme alan yazarlar incelendiğinde, bunların devlet kademelerinde görevli kişiler olduğu görülür. Osmanlı sistemi içerisinde yetiştikleri için farklı bir dünya görüşüne sahip değillerdi. Bu yüzden değişen dünya şartlarının analizini yapamamışlar, Osmanlı askeri gücünün zirvede olduğu klasik döneme tekrar dönülmesini önermişlerdir. Osmanlı mali-askeri ve idari örgütlenmesinin belkemiği olan timar sisteminin değişen dünya şartlarına uygun olmadığını anlayamamışlar ve bu sistemin tekrar ihya edilmesinde ısrar etmişlerdir.

Mehmet Öz, Hasan Kâfî'nin bazı istisnai görüşleri dışında, dış dünyayı dikkate alanın olmadığını söyler. Bunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun haşmetinin kendi gözlerini kamaştırması rol oynamıştır. Kendini aşırı büyük görme, Avrupa'dan, o zamanın bakış açısıyla kâfirlerden alınıp, uygulanacak bir şey aramayı ihtiyaç olarak görmemeye sebebiyet vermiştir.

OSMANLI'NIN BUHRANI

Başta Halil İnalcık olmak üzere, Osmanlı tarihi araştırmacıları XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun düzeninin bozulmasını şu şekilde izah ederler:

a- *Nüfus artışı:* XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda şehirlerde yüzde 80-90, köylerde ise yüzde 40-60 civarında bir nüfus artışı olmuştur. Bu büyük nüfus artışı yüzünden topraksız kalan köylülerin askeri mesleklere ve medreselere koşmaları devletin dengesini alt-üst etmiştir.

b- *Askeri sistemdeki değişim:* Kanunî döneminde meydana gelen Şehzâde Bâyezid isyanından sonra İstanbul'un dışındaki şehirlere de asayişi sağlamak için yeniçeriler yerleştirilmişti. Gittikçe yaygınlaşan bu durum yeniçerilerin imtiyazından faydalanmak isteyen insanların da bu askeri zümreye akın etmelerine yol açtı.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'daki askeri sistemlerde değişim yaşanmıştı. Bu dönemde atlı askerler yerine tüfekli piyade ön plana çıktı. Osmanlılar, 1593-1606 yılları arasında Avusturya ile yaptıkları savaşlarda timarlı sipahilerin silah ve çarpışma şekilleri açısından artık uygun olmadığını fark etmeye başladılar. Devrin şartlarına cevap vermeyen timarlı sipahilerin yerlerini tüfekli askerler aldı ve bunun üzerine de yeniçeri sayısı arttı. Kanunî döneminde 24 bin olan "kapıkulu askeri" sayısı XVII. yüzyılın başlarında 40 bine ulaştı. Aynı dönemde timarlı sipahi sayısı ise 80 binden 20 bine düştü. Kapıkulu sayısını artırmanın yanı sıra saruca-sekban adı altında Anadolu'dan ücretli tüfekli asker toplandı.

c- *Celali isyanları:* Savaşların bittiği dönemlerde veya bağlı bulundukları sancakbeyi veya beylerbeylerinin azli gibi bir durumda işsiz kalan saruca-sekbanlar eşkiyalık yaparlardı. Bu grupların ve savaşlara gitmedikleri için ordudan atılan timarlı sipahilerin meydana getirdiği celali isyanları 1596-1610 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün sistemini alt-üst etti. Celali korkusundan Anadolu'da on binlerce insan köyünü, kasabasını bırakıp İstanbul'a, Kırım'a, Rumeli'ye kaçtı. Bu yüzden devletin vergi gelirleri düştü. Bu gelirleri toplayarak askerlik hizmeti veren timarlı sipahiler, vergi alacak insan bulamadıkları için seferlere gidemediler. Seferlere gitmeyince ordudan atıldılar. O zaman da celali oldular.

d- *Mali buhran:* XVI. yüzyılın son çeyreğinde Amerika'dan Avrupa'ya akan altın ve gümüş Eski Dünya'daki bütün ekonomik dengeleri alt-üst etti. Fiyatlar ihtilali denilen enflasyon her tarafı sarstı. Osmanlıları da etkiledi.

Avrupa'dan gelen bol miktarda gümüşün Osmanlı topraklarında fiyatların artmasına, Osmanlı parasının değerinin düşmesine, faizciliğin genişlemesine sebep olup, fiyatlardaki artışlar sabit gelirli askeri zümreleri yakından etkilediği ve bu yüzden birçok isyan çıktığı iddia edilir. Özellikle Barkan'ın bu durumu Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olarak göstermesi, son yıllarda yapılan çalışmalarda tenkit edilmiştir.

Hamilton'un, fiyat artışlarının Avrupa'da kapitalizmin yükselişine sebep olduğu iddiası bugün kabul görmemektedir. Şevket Pamuk da, fiyat artışlarının Osmanlı tarihine etkisinin sınırlı olduğunu, bir dönüm noktası olmadığını belirtmektedir.

Osmanlı Devleti, bu yıllarda azalan gelirlerini çoğaltmak için yeni vergiler koydu. Daha önce savaş zamanlarında alınan “avarız” vergisi daimi bir vergi hâline geldi. Merkezi idare, ayrıca mahalli yöneticilerden dolaylı makam vergileri (caize, avaid, bohça) almaya başladı. Bu yüzden bir kısım yöneticiler devletin onlardan talep ettiği bu vergileri ödeyebilmek için halktan kanunsuz olarak “nalbaha”, “selamlık”, “aylık”, “cerime”, “pişkeş” gibi adlar altında vergi toplama yoluna gittiler. Ancak bu uygulamalar halkı iyice ezdi.

e- *Dünya iktisadî sistemindeki değişiklikler:* XVI. yüzyılda dünyanın ekonomik düzeni değişti. Akdeniz bölgesinde Hindistan bağlantılı ekonomik sistem ortadan yavaş yavaş kalktı. Osmanlılar, Portekizliler’le mücadeleleri sonucunda Hindistan ticaretini bir süre daha canlı tutabilmişlerdi. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren İngiliz ve Hollandalılar’ın bu ticarete el atmaları Akdeniz ekonomilerine, dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğu’na büyük bir darbe vurdu. İran ve Rusya ticaretinde İngilizler’in oynadıkları aktif rol, bu bölgelerle yakın ilişki içerisinde olan Osmanlıları olumsuz etkiledi.

Bu dönemde dünyada ayni ekonomiden nakdi ekonomiye de geçilmeye başlanmıştı. Bu yüzden ayni ekonomiye dayanan timar sisteminin yerini zamanla gelirlerin merkez için toplandığı iltizam sistemi aldı.

DURAKLAMAYAN DEVLET

Osmanlı tarihi ile ilgili kalıplaşmış bilgilerimizin içerisinde en zararlısı imparatorluk tarihinin çağlara taksimidir. Son derece yanlış noktalardan hareket ederek “kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme, çöküş” biçiminde yapılmış olan bu dönemlendirme, Osmanlı tarihinin anlaşılmasındaki en önemli engellerden birisidir.

Osmanlı tarihinin bu şekilde çağlara taksim edilmesinde, dönemlerin ayrılma noktalarına baktığımızda, devletin bir canlı gibi doğup, gençlik ve orta yaşlılık dönemlerinden sonra ihtiyarlayarak öldüğü şeklindeki bir noktadan hareket edildiği anlaşılmaktadır. Yine bu taksimattaki dönemlendirmenin Osmanlı askeri gücünün gelişim ve zayıflamasına paralel olduğu açıkça görülmektedir. Askerî başarılar ve mağlubiyetler dönemlendirmede esas kriter olarak kabul edilmiş, Osmanlı tarihindeki

diğer cephelere dikkat edilmemiştir. Bu şemaya göre XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı tarihi devamlı bir gerilemeye şahit olmuş ve hemen hemen hiç iyi bir şey gerçekleşmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünün yanı sıra, bütün müesseseleri tefessüh etmiş gibi yorumlanmaktadır.

Osmanlı tarihinin çağlara taksimi, dolayısıyla da XVI. yüzyılın sonlarından itibaren "Duraklama Devri"ne girdiği yanlış bir tespittir.

Osmanlı tarihi hakkında son yıllarda yapılan akademik tarih çalışmalarında, imparatorluğun XVI. yüzyılın sonlarından itibaren değişen dünya şartlarına paralel olarak kendi yapısını değiştirdiği yönünde bir görüş hakim oldu. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde imparatorluğun klasik şeklinden tamamen farklı yeni bir devlet yapısı ortaya çıkmıştı. Klasik yapıda meydana gelen bu değişiklik, devrin nasihatnâme literatüründe bozulma olarak algılanmış ve bu fikir XX. yüzyıldaki tarih araştırmacılarına da intikal etmiştir. Halbuki yukarıda bahsettiğimiz gibi son 30 yılda yapılan çalışmalar, bunun böyle olmadığını açıkça ortaya çıkarmıştır. Bunlara göre, Osmanlı klasik düzenindeki değişmeler bozulma değil, yeni şartlara intibaktır. Çözülme ve gerileme terimlerinin yerine *buhran* ve *dönüşümün* kullanılması daha uygundur. Esasen Osmanlı İmparatorluğu da karşılaştığı bu buhranı atlatıp 300 yıl daha devam etmiştir.

OSMANLI TARİHİNİ YENİDEN DÖNEMLENDİRMEK

Osmanlı İmparatorluğu askeri açıdan en kuvvetli dönemini XVI. yüzyılda yaşamıştır. Ancak askeri açıdan daha sonraki yüzyıllarda da başarılar elde edilmiştir. Örneğin, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde İran'da yapılan fetihler Kanunî döneminde bile yapılamamıştı. Ayrıca devletin diğer müesseselerinde durum bu şekilde değildir. Birçok sahada en önemli eserler daha sonraki yüzyıllarda verilmiştir. Yine İmparatorluğun teşkilatlanmasında ve bunun bir düzen içerisinde yürümesinde en önemli görevi üstlenen Osmanlı bürokrasisi, XVI. yüzyılda yeni yeni gelişmeye başlamış ve XVIII. yüzyılda zirve dönemine ulaşmıştır. Osmanlı bürokrasisinde XVI. yüzyıldan sonra bir gerilemeden değil, tam tersine bir ilerlemeden söz edilebilir.

Osmanlı vesikalarının incelenmesi XVIII. yüzyılda bürokrasinin daha profesyonel ve araştırmacıları hayrete düşürecek bir mükemmeliyette çalıştığını göstermektedir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunmuş olan Avrupalı diplomatlar da, bu durumu eserlerinde zikretmişlerdir. Meselâ, 1747-1767 yıllarında İstanbul'da görev yapan İngiliz elçisi James Porter şunları söylemektedir: "Bâbıâlî'de birkaç kalemde doğru ve dikkatli olarak yapılan işlerle rekabet edebilecek hiçbir Hıristiyan güç yoktur. İşler çok büyük bir titizlikle yapılır, her bir önemli belgede kelimeler dikkatle ve anlam daima göz önünde bulundurularak kendi menfaatlerini zedelemeyecek şekilde seçilirdi. Yılı bilinmek kaydıyla en eski tarihli belgeler dahi Babıâli'de bulunabilir, çıkmış her irade ve her kanun hemen elde edilebilirdi". Nitekim 1780'li yıllarda beş sene Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmış olan Toderini'nin şu gözlemleri de dikkat çekicidir: ".. sayılar ilmine pek düşkündürler. Öyle iyi eğitilmişlerdir ki en iyi Avrupalı aritmetikçileri bile hayrete düşürürler. Yıllık geliri 2.5 milyar akçe olan devlet bütçesini, bir akçelik hataya düşmeden, ustalıkla kayıtlara geçirirler. Çok kısa ve sade bir metotla çok hızlı hesap yaparlar. Bizim 4 tabaka kâğıtla 2 saatte yaptığımız hesapları, onlar 1 tabaka kâğıt üzerinde birkaç dakikada yapıverirler". Toderini'nin bu görüşleri Osmanlılar'ın üçgenin iç açılarını bilmedikleri yönündeki bilgilere pek uymamaktadır.

Osmanlı ticarî hayatı ve üretimi de XVI. yüzyıldan sonra devamlı geriliyor ve Avrupalı devletlerle hiç rekabet edemiyor gibi algılanmıştır. Ancak durum, bu konuda da böyle değildir. Suraiya Faroqhi'nin Ankara ve Kayseri'deki ev sahipliği ile ilgili araştırması XVII. yüzyıl boyunca bu iki şehrin bir çöküş yaşamadığını ortaya çıkarmıştır. Yaşanılan büyük buhrana rağmen Anadolu'nun bazı kesimleri XVII. yüzyılın ortalarında toparlanmış, 1700 ile 1770 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok bölgesi belirgin bir ekonomik canlanma yaşamıştır. Mesela, XVII-XVIII. yüzyıllarda Tokat'ta sanayi üretimi ve ticaret altın devrini yaşamaktaydı. Üretilen mallar Avrupa'nın çeşitli yerlerine ihraç ediliyordu. Kaldı ki XIX. yüzyılda dahi Osmanlı İmparatorluğu imalat sektöründe Avrupa karşısında tamamen havlu atmamış, onunla mücadele etmiştir.

Faroqhi'nin belirttiği gibi Osmanlı tarihçileri artık Osmanlı Devleti'nin iç tutarlılığını kaybedip siyasî arenadan kaybolması ile değil, Osmanlı devlet ve toplumunun ilk büyük buhranı atlatıp 300 yıl kadar bir süre devam etmesini sağlayan mekanizmalarla ilgilenmektedirler.

Mehmet Genç'in Osmanlı tarihini siyasi sınırlarının genişleme/daralma temposuna göre yaptığı şu ayrımla ilgili yorumu da oldukça dikkat çekicidir:

1- Genişleme Dönemi (1300-1683)

2- Geri Çekilme (Daralma) Dönemi (1683-1922)

Özellikle ikinci dönem için yaygın kanaatlerin aksi bir görüştedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan geri çekilme döneminin, genişleme döneminden daha başarısız olmadığı, hatta bir bakıma daha başarılı sayılması gerektiği iddiasındadır. Zira bu dönemde sanayileşememiş Osmanlı İmparatorluğu, sanayi devrimini gerçekleştirmiş Avrupa'ya karşı yaklaşık iki asır direnebilmiştir.

Tarihte dönemlere ayırma (periodization) meselesi son derece önemlidir. Ancak Osmanlı tarihinin bugün kullanılan dönemleştirilmesi son derece anlamsızdır ve yanlış tefsirlere sebebiyet vermektedir. Osmanlı tarihinde olup bitenleri anlamaya yardımcı olmak yerine tam tersi bir duruma yol açmakta, anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu taksimatın reddedilip, yeni bir dönemleştirmenin yapılması Osmanlı tarihçiliğinin en elzem meselelerinden birisidir. Bir devletin veya milletin tarihini dönemlere ayırırken kesintiye uğramamış bir süreklilik çerçevesi içerisinde, önemli dönüm noktalarının tespiti yapılacak ilk iştir. Osmanlı tarihinde yeni bir dönemleştirmeye gidilirken de devlet, toplum ve iktisadî hayattaki değişmelerin göz önünde bulundurulması gerekir.

GENÇ OSMAN VE REFORM

II. Osman, yani Genç Osman genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısındaki zayıflamayı görerek bunu gidermek için çare ararken yeniliği istemeyenler tarafından öldürülmüş ilk reformcu olarak bilinir. Ancak onun bu imajı yapmak istedikleri sebebiyle değil, XIX. yüzyıldan itibaren tarihçilerin kendi zamanlarındaki durumu geçmişe taşımaları ile meydana gelmiştir. Halbuki Genç Osman döneminde yazılmış tarih kitaplarında yapmak istediği iddia edilen ve maddeler halinde sıralanan reform hareketlerinin çoğu zikredilmez. Ona atfedilen birçok reform düşüncesi XIX. yüzyılda Mizancı Murad Bey ile başlayıp İsmail Hami Danişmend'e varıncaya kadar bu konuyu milliyetçilik cereyanı etrafında ele alan

tarihçiler tarafından dönemin ana kaynaklarına dayanmadan kendi tasavvurları çerçevesinde ve kendi zamanlarını referans almaları sonucu oluşturulmuştur. Tarihçi Baki Tezcan'ın dönemin kaynaklarıyla, daha sonra yazılanları karşılaştırarak yaptığı araştırmalar sonucunda bu durum açıkça ortaya çıkmıştır.

İsmail Hami Danişmend, II. Osman'ın orduyu Türk unsurlara dayanarak yeniden kurmak istediğini, başkenti Anadolu'ya nakletmek niyetinde olduğunu, din adamlarına devlet işlerinden el çektirmeyi düşündüğünü, Harem-i Hümâyûnu tasfiye etmek ve Fatih ve Kanunî zamanlarından kalmış ve artık ihtiyaca cevap vermeyen kanunları kaldırarak, yenilerini yapmak istediğini, hatta kıyafette değişikliği tasarladığını iddia etmekteyse de, bunların hemen hemen hiçbirisi XVII. yüzyılın ilk yarısında yazılmış tarih kitaplarında yer almaz. Sadece II. Osman'ın ordu ile ilgili bazı düzenlemeler yapmak istediğini biliyoruz. Ancak bunun boyutları hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Başkenti de Kahire'ye taşıma niyetinde olduğu devrin kaynaklarında zikredilir.

DELİ OLAN AMCASIYDI

Osmanlı tarihinin "Deli" diye anılan tek padişahı Sultan İbrahim'dir. Ancak bu haksız bir yakıştırmadır. Onun kendi el yazısı ile fikirlerini söylediği ve çektiği ıstırapları anlattığı hatt-ı hümâyûnlarının tarihçiler ve doktorlar tarafından incelenmesi bu görüşün yanlışlığını ortaya çıkardı. Varılan sonuç onun bir psikozlu, yani deli olmadığı ve yine bir psikolojik bozukluğu yansıtan psikonevroz hastası olduğudur. Osmanlı tarihinin asıl "Deli" olarak anılması gereken padişahı I. İbrahim'in amcası I. Mustafa'dır.

Sultan İbrahim'in bu durumunun sebebi de yıllarca öldürülme korkusu içerisinde yaşamasıydı. Babası I. Ahmed'in ölümünden sonra devlet kargaşa ortamına girmişti. Ağabeyi II. Osman, yeniçeriler tarafından öldürüldü. Diğer ağabeyi IV. Murad ise tahtta durumunu sağlama aldıktan sonra üç kardeşini öldürttü, erkek çocuğunun olmaması sebebiyle İbrahim'i sağ bıraktı. Her gün kardeşleri gibi öldürülmeyi beklemek İbrahim'in akli dengesini bozdu.

HALK DEVLETİ ELEŞTİRİYOR DİYE KAHVEHANELER KAPATILDI

1633’de meydana gelen büyük İstanbul yangını, şehrin beşte dördünü yok etmişti. Bu hadise üzerine kahvehanelerde hoşnutsuzluk dile getirilmeye başlandı. IV. Murad otoritesini daha yeni kuruyordu. Bu durum karşısında padişah bir fermân yayınlayarak, kahve ve tütün içilmesini yasakladı. Kahvehaneleri kapattı. Bir yıl sonra meyhâneler de kapatıldı ve içki yasağı başladı. Bu yasaklara uyulup uyulmadığı bizzat IV. Murad tarafından sıkı ve sert bir şekilde denetlendi. Onun hükümdarlığı müddetince de bu yasaklar uygulandı. Kahve ve meyhanelerin kapatılmasının asıl sebebi buraların muhalefet odağı olup, devlet yönetiminin eleştirilmesiydi. Bu yasaklarda tutuculuğu ile tanınan devrin önde gelen ulemasından Kadızâde’nin de tesiri vardı.

HEZARFEN AHMED ÇELEBİ VE LAGARİ HASAN GERÇEK KİŞİLERDİ

IV. Murad’ın kızı Kaya Sultan’ın doğumu dolayısıyla yapılan törenlerde yapılan iki gösterinin yankıları günümüze kadar gelir. Bunlardan birincisi Galata Kulesi’nden Üsküdar’a uçan Hezarfen Ahmed Çelebi, diğeri ise füzeye benzer bir aletle havalanan Lagari Hasan’dır. Hezarfen Ahmed Çelebi ve Lagari (Lagri) Hasan hakkındaki kaynağımız ise Evliya Çelebi seyahatnâmesidir. Bu devirde ve daha sonraki tarihlerde yazılan kitaplarda Hezarfen ve Lagari hakkında bir bilgiye rastlanmaz. Bazı tarihçiler, Evliya Çelebi’ye fazla güvenilemeyeceğini, bundan dolayı bu kişilerin hayali olduğunu iddia ederler.

Evliya Çelebi, dünyanın en büyük seyyahıdır. Ancak bazı araştırmacılar, senelerdir somut bir bilgiye dayanmadan Evliya Çelebi abartır dedikodusu yaparak, bu büyük seyyahın verdiği bilgilere şüphe düşürürler. Evliya Çelebi’nin verdiği bilgileri dönemin diğer kaynakları ve arşiv belgeleriyle karşılaştıran bir araştırmacı seyyahımızın eserinin kıymetini rahatlıkla kavrar.

Evliya Çelebi’nin özellikle şehirlerle ilgili verdiği çeşitli konularda verdiği bilgiler, başka kaynaklardan tetkik edildiğinde, seyyahımızın güvenilir bilgiler verdiği anlaşılmıştır. Bu yüzden iki şahsiyet için efsanedir, böyle kişiler yoktur demek doğru olmaz.

MERZİFONLU’NUN HATALARI

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1683'de hiç beklenmedik bir zamanda Viyana'yı ikinci defa kuşatmış ve sonucu almasına da ramak kalmıştı. Viyana'ya karşı Osmanlılar'ın beş yerde kazdığı lağımlar kale duvarlarına yaklaşmıştı. Bunların patlatılmasıyla kale düşebilirdi. Şehirdeki ümitsiz bir bekleyiş, 11 Eylül'de Viyana önlerine gelen yardım ordusu görülünce bir anda büyük bir sevince dönüştü. Kiliselerin çanları çalınmaya, sevinç gösterileri yapmaya başladılar.

Jan Sobiesky idaresindeki Hristiyan birlikler, Viyana'nın kuzeybatısındaki tepeleri hiç çarpışmadan ele geçirdiler. Osmanlı kuvvetleri bu yardım ordusuna karşı vaziyet alarak savaşa hazırlandı. Ancak kuvvetlerin tamamı siperlerden çıkarılmadığı gibi, topçu tabyaları da şehre ateşe devam ediyorlardı. 12 Eylül 1683 günü Kahlenberg (Alaman Dağı) mevkiinde iki ordu savaşa başladı. Osmanlı ordusunun sol kanadında bulunan Sarı Hüseyin Paşa karşısındaki Leh kuvvetlerini bozguna uğratıp, taarruza geçti. Bu bölgeye yardıma gelen Avusturya süvarileri Hüseyin Paşa'nın birliklerine yandan saldırdılar. Kırım Hanı'nın buraya yardım etmemesi üzerine, Kara Mustafa Paşa merkezden ve sağ kanattan çektiği kuvvetleri sol tarafa kaydırdı. Ancak bu manevra sağ tarafın zayıflamasına sebep oldu. Durumu gören Sobiesky ise bu manevrayı yapan komutanın savaşı kaybetmiş olacağını sevinçle haykırıyordu

Viyana'daki Avusturya kuvvetleri de sık sık taarruzlar yaparak Türk birliklerini iki ateş arasında bırakıyordu. Bu sırada Kırım Hanı kuvvetlerini alıp gitti. İlk olarak Osmanlı Ordusunun sağ kanadı çöktü. Hüseyin Paşa'nın bütün direnişine rağmen, sol kanatta da muharebe üstünlüğü düşmanın eline geçti. Siperlerdeki askerler de çıkarıldı, ancak bozgun önlenemedi. Düşman askerlerinin Osmanlı ordusunun merkezine girmeye başlaması üzerine, Kara Mustafa Paşa iki aydan beri Viyana'yı kuşatan Türk birliklerine Budin'e çekilme emri verdi. Kendisi savaşıp, şehit olma arzusundayken Sipahi Ağası Osman Ağanın zoruyla Sancak-ı Şerifi de yanına alarak harp meydanından uzaklaştı.

İkinci Viyana kuşatmasında uğranılan hezimetin sorumlusu olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, bozgundan bir müddet sonra idam edildi.

Viyana alınsaydı belki de Türk ve Avrupa tarihinin gidişatı değişecekti, ancak bazı hatalar yüzünden Viyana fethedilememişti. Tarihçiler Merzifonlu'nun Viyana kuşatmasındaki hatalarını şöyle gösterirler:

1- Şehrin zorla alınma ihtimali varken, yağma olmaması ve Viyana'nın tahrip edilmemesi için kuşatmayı ağırdan alması.

2- Jean Sobiesky Viyana'nın imdadına yetiştiğinde, ona karşı koymak için askerin önemli bir kısmını siperlerden çıkarmaması ve kuşatmayı bozmamak için düşmana az bir kuvvet ile karşı koyması.

3- Viyana'ya zayıf tarafından değil de en kuvvetli kısımlarından hücum ettirmesi ve bunda da sonuna kadar ısrar etmesi.

4- Viyana'ya yardıma gelen orduyu küçümsemesi.

5- Büyük topların getirilmemesi.

DÖNMELER VE AVCI MEHMED

Türkiye'de son 50 yıldır bir "dönme" furyası başını almış gidiyor. Hiç alakası olmayan insanlar, dönme olarak damgalanıyor. Her taşın altında dönme aranıyor. Bu iş, neredeyse bir çılgınlık hâlini aldı. Bütün bu işlerin başlangıcı ise oldukça eski. Yaklaşık 400 yıl önce "mesih" olduğunu iddia ederek, ortaya çıkan Sabetay Sevi'ye dayanıyor. Bu hikâyeyi, Abdurrahman Küçük, Gershom Scholem ve John Freely'in eserlerinde genişçe anlatılır.

Sabetay Sevi, 7 Temmuz 1626'da İzmir'de doğdu. Doğum tarihi İbrani takvimine göre 5386 yılının Ab ayının 9. gününe rastlıyordu. 9 Ab Yahudiler için önemli bir gündü. Mabedlerinin Romalılar tarafından yıkıldığı gündü ve Yahudiler, kendilerini kurtaracak mesihin de 9 Ab'da doğacağına inanıyorlardı. Doğduğu gün Şabat, yani Cumartesi olduğu için Sabetay ismi verildi. Haftanın Yahudiler için en kutsal gününde doğmuştu.

Sabetay gençlik çağına geldiğinde Yahudiler, büyük felaketlerle karşılaştılar. Lehistan'da, yani bugünkü Polonya'da Kazak Hatmanı, yani şefi Chmielnick, büyük bir Yahudi katliamı gerçekleştirdi. Asırlardır mesihi bekleyen Yahudiler, katliam üzerine bir ümit ışığı diyerek eski kitaplarını karıştırıp, kurtarıcılarının gelme zamanını araştırdılar. Bazı Yahudi Kabalistler, Zohar'dan mesihin geliş yılı olarak 1648'i çıkardılar.

Mesih beklentilerinin had safhaya ulaştığı Yahudi toplumu içerisinde yetişen Sabetay Sevi bu fikirlerden etkileniyordu. Bir taraftan da babasının evinde toplanan haham ve papazlarla tartışmalar yapıyordu. Sabetay,

toplantıların birisinde hahamlara dinin ıslah edilmesi gerektiğini söyleyince ortalık karıştı. Hahamların dinsiz olmakla suçladıkları Sabetay'ı öldürtme çabaları, bazı Yahudilerin engellemesiyle bir sonuç vermedi. Bu arada mesihin gelmesinin beklendiği 1648 yılına gelindi. Mesih ortalıkta gözükmüyordu. Sabetay Sevi bir Cumartesi ayininde Sinagog'da Tanrı'nın adını anarak kendisini mesih ilan etti. Ancak hahamlar tarafından dışarı atıldı. Yahudi cemaatinden dışlandı.

Sahte mesih, yıllarca kendisini Yahudi toplumuna kabul ettirmeye çalıştı. Birçok defa hahamlardan sert tepki görünce mesihlik iddialarını zaman zaman gizledi. Gün geçtikçe müritlerinin sayısı da artıyordu. 1662'de Filistin ve Mısır'a gidip, buralarda çevre edindi. Daha sonra İzmir'e giderek 1666'da bir sinagogda tekrar mesihliğini ilân etti.

Sevi'nin sözleri sinagogdakiler tarafından "Kralımız, mesihimiz çok yaşa" tezahüratlarıyla karşılandı. Kısa sürede İzmir'deki Yahudilerin çoğu taraftarları arasına katıldı. İzmir'de durumunu sağlamlaştıran Sabetay, dünyanın dört bir tarafına mesihliğini bildirdi. Fransa'dan, Almanya'ya, İngiltere'den İran'a kadar birçok yerdeki Yahudiler, mesihliğini kabul ederek, mallarını satıp, İsrail'e göçe hazırlanmaya başladılar.

Mesih geldiği için azap bitmiş, eğlence dönemi başlamıştı. İddiaları büyük kabul gören Sabetay, bazı Yahudi inançlarını değiştirdi. İlk olarak Kudüs'ün işgal edildiği gün tutulan 10 Tevet orucunu, ziyafete çevirdi. Kısa bir süre önce dışlanmaktayken şimdi büyük itibar görmeye başlayan Sabetay, işi iyice çığırından çıkararak Osmanlı topraklarını taraftarları arasında taksime başladı. Osmanlı padişahının adını dualardan çıkardı. Bu yaptıkları sonun başlangıcıydı.

Muhtemelen hahamların da ihbarıyla durumdan haberdar olan İzmir kadısı, Sabetay'ı çağırttı. Kadı, neler olup bittiğini sorunca, Sabetay'dan "Sultan'ın düşmanı üç Yahudi'yi cezalandırmak için geldiği" cevabını aldı. Aslında bahsettiği kişiler kendi düşmanları olmasına rağmen, bu ifade ile durumunu kurtardı. İzmir Kadısı'nın Sabetay'a ceza vermemesini, taraftarları büyük mucize olarak yorumladılar.

Sabetay'ın mesihlik iddiasını bazı Hristiyanlar, hatta birkaç Müslüman bile kabul etmişti. Kendilerini kaybeden Sabetay taraftarları, İzmir sokaklarında çılgınca eğlenceler yaptılar. Sabetay, dünyayı 38 müridine kral

ünvanıyla dağıttı. Kralların da kardeşi Elie tarafından Sion'un başkentinden idare edileceğini ilan etti.

Sabetay Sevi, XVII. yüzyılın ikinci yarısında mesihlik iddiasıyla ortaya çıkıp, İsrail rüyası gören Yahudileri heyecanlandırmış, dünyanın dört bir tarafındaki Yahudiler, mesihlerinin kendilerini Filistin'e götüreceğine inanarak göç hazırlıklarına başlamışlardı. Ancak ortalık karışıp, olup bitenler Osmanlı yöneticilerinin kulağına gidince, durum değişti.

Sabetay Sevi, İzmir'den İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Taraftarları, mesihlerinin İstanbul'a gitmesinin ilahi bir işaret olduğunu, padişahın yerini alacağını söylüyorlardı. Sabetay, gemiyle İstanbul'a götürülürken, taraftarları da karadan yola çıkmışlardı. Sabetay, yolda giderken uğradığı yerlerde Yahudiler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanıyordu. Bu durum İstanbul'a, Osmanlı yönetimine intikal etti. Durumu haber alan dönemin sadrazamı Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa, Gümrük Emini Mahmud Ağa'ya emir göndererek Sabetay Sevi'nin yakalanıp, İstanbul'a getirilmesini emretti.

Şubat 1666'da İstanbul'a getirilen Sabetay, sorgulandı ve hapse atıldı. İstanbul Yahudileri de mesihlerinin gelişiyle heyecanlanmışlardı. Görevlilere para verilerek, Sabetay hapiste ziyarete başlandı. Sokaklarda Türkler ile Yahudiler arasında, sözlü tartışmalar oldu.

Sadrazam Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın sarrafı Mordehay Kohen, efendisine müracaat ederek, Sabetay'ın Çanakkale'ye Kilidülbahir Kalesi'ne sürülmesini sağladı. Bu sefer dünyanın dört bir tarafındaki Yahudiler, Çanakkale'ye gelmeye başladılar.

Bu yıllarda Osmanlı tahtında Avcı Mehmed diye anılan IV. Mehmed vardı. Av yüzünden genellikle Edirne'de olduğundan, Sabetay padişahın huzuruna çıkarılmak için buraya gönderildi. Dedikodular, Sabetay'dan önce Edirne'ye geldi. Mesih olduğu için Sevi'ye silah işlemez, suya atılsa boğulmazdı. Bunları duyan Edirneliler sokaklara döküldüler.

Sabetay Sevi, 16 Eylül 1666'da devlet ileri gelenlerinin önünde sorguya alındı. Sadrazam Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa, Girit'in fethi ile meşgul olduğundan Sabetay, sadaret kaymakamı, yani başbakan vekili Merzifonlu Mustafa Paşa'nın karşısına çıkarıldı. Mecliste ayrıca, Şeyhülislam

Minkarizâde Yahya Efendi ve padişahın imamı Vanî Efendi de vardı. Türkçe'yi iyi bilmeyen mesihin tercümanlığını Yahudi iken Müslüman olan Hekim Hayatizâde Mustafa Fevzi yapıyordu. IV. Mehmed de olup bitenleri bir pencere arkasından gizlice takip ediyordu.

Bir süre sorgulandıktan sonra Sabetay'ın denildiği gibi gücü varsa mucize göstermesi emredildi. Göstermesi istenilen mucize de belliydi. Mesih çırılçıplak soyulacak ve okçular tarafından ok yağmuruna tutulacaktı. Eğer oklar vücuduna işlemezse Osmanlı yöneticileri, Sabetay'ın dediklerinin doğru olduğuna inanacaklardı.

Bu teklifi duyan Sabetay, hemen mesihlikten vazgeçti. Kendisinin basit bir haham olduğunu, mesihlik işini Yahudiler'in yakıştırdığını söyledi. Bu cevap üzerine, tek kurtuluş yolunun Müslüman olmasıyla mümkün olacağı söylendi. Tercümanlığını yapan Hayatizâde'den bu teklifi duyan Sabetay, mütercimininin kulağına rezil olacağını, cemaatinin zor durumda kalacağını fısıldadı. Hayatizâde de Müslüman olmazsa başına her türlü işin gelebileceğini, ancak Müslüman oldum diyip eski faaliyetlerine yeni kimliğiyle devam edebileceği cevabını verdi. Bunun üzerine Sabetay Sevi, Kelime-yi Şehadet getirerek Müslüman oldu ve Mehmed ismini aldı. Sevi sonradan yeni ismine ruhani bir anlam katmak için "Aziz"i de ekledi. Müslüman olan Sabetay, İçoğlanlar Hamamı'na götürülüp, temizlendikten sonra, Müslüman elbiseleri ve hilat giydirildi. Kapıcıbaşı rütbesi verilerek, emekli statüsüyle 150 akçe maaş bağlandı.

Sabetay'ın Müslüman olması, kendilerini İsrail'e götüreceğini bekleyen Yahudiler arasında büyük bir şok tesiri yapmıştı. Bu haberi duyan Hristiyanlar ve mesihi kabul etmeyen Yahudiler, sokaklarda Sabetay taraftarlarına ağıza alınmayacak sözler söylediler. Küfürler ettiler.

Sabetay Sevi de durumunu, "Allah beni Müslüman yaptı. Ben sizin kardeşiniz Kapıcıbaşı Mehmed'im" diye açıkladı. Rabbi Eliezer'den gelen "Mesih, Müslümanlar arasında kaybolacak" görüşü Yahudiler arasında biliniyordu. Bu yüzden Sabetay'ın davranışı geleneğe uyuyordu. Sabetay, taraftarlarının dağılmaması için her türlü yola başvurdu. Taraftarları efendilerinin durumunu Firavun'un sarayında kalan Hazreti Musa'ya benzetiyorlardı. Ayrıca Sabetay'ın göğe çıktığı, Tanrı'nın emriyle yerini Türk kıyafetiyle dolaşan bir meleğe bıraktığı söyleniyordu.

Sabetay'ın ailesi de Müslüman olmuştu. Eşi Sara, Fatma, kardeşleri de Ahmed ve Abdullah adlarını almıştı. Oğlunun ismi de İsmail olmuştu. Osmanlı yetkililerine Yahudileri Müslüman yapacağını söyleyen Sabetay Sevi, Yahudileri görünüşte Müslüman olmaya çağırdı. İşte burada dünya tarihinde nadir görülen bir hadise gerçekleşti. Tarih boyunca birçok sahte mehdi, mesih gelip geçmişti. Ancak Sabetay Sevi ile günümüze kadar devam eden ve "avdetî", yani dönme olarak adlandırılan ve günümüze kadar gelen topluluk ortaya çıktı..

Sabetay Sevi, Eylül 1675'de Ülgün'de öldü. Müslüman olalı 10 yıl olmuştu. Ölümünden önce hayallerle yaşıyordu. Taraftarları mesihlerinin ölümünden sonra da efendilerine bağlı kalmaya devam ettiler. Dönmelere göre Sabetay ölmemiş, dünyadan çekilmişti. Mesihin ruhu Hazreti Adem'den bu yana 18 defa kalıp değiştirmişti. Yeni bedenlerde tekrar doğacaktı. Bir kısım taraftarları, Sevi'nin ruhunun kayınbiraderi Yakup'a geçtiğine inandı. Taraftarları mesihlerinin ölümünden sonra 1689'da ikiye, 1720'de de Karakaşlar, Kapanîler ve Yakubîler olma üzere üçe bölündüler. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarına kadar Ülgün'e hacca gidip, mesihlerinin mezarını ziyaret ettiler. Dönme diye adlandırılan bu gurup, uzun süre toplum içerisinde Müslüman görünürken, kendi içlerinde inançlarını muhafaza ettiler. Ancak bir kısmı zamanla tamamen eski inançlarından koparak Müslümanlaştı. Bir kısmı da Sabetay Sevi'nin bıraktığı mirası hâlâ devam ettiriyor.

DÖNMELER VE KAFA KARIŞTIRMAK

Türkiye'de dönmelerle ilgili komplo teorileri bitip tükenmek bilmiyor. Eskiden bu teorileri muhafazakâr kesim üretirdi. Şimdi modaya solcular da uydular. Bu iddialar yanlış bilgilendirme ve kafaları karıştırıp, insanları uyutmaktan ileri gitmiyor. Son olarak, televizyon proğramlarında Türkiye'de 1.5 milyon dönme olduğu iddia edildi. Zaten başka etnik gruplara ait bu tür iddiaları üst üste koyup, topladığımızda ortaya öyle bir nüfus durumu çıkıyor ki, Türkiye'de Türk bulmak imkânsız hâle geliyor. Birçok kişi de bu gülünç iddiaları ciddiye alıyor.

Osmanlı dönemine ait kayıtlar incelendiğinde, Yahudiler'in nüfus olarak imparatorluğun çok ufak bir kısmını oluşturduğu görülür. Yahudiler, Osmanlı topraklarında ticari ehemmiyete haiz şehirlerde ufak gruplar

hâlinde yaşamışlardı. Birçok şehir ve kasabadaki Yahudi nüfusu 100 kişiden azdır. En kalabalık oldukları şehirlerden Selanik’te bile Türkler’den daha azdırlar. Durum böyle iken, üstelik dönmeler de Yahudiler’in küçük bir kısmını oluştururken, 1.5 milyon dönme nereden çıkıyor.

Bugün Türkiye’de değişik etnik kökenden insanlar vardır. Ama bunlar kendilerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kabul ettikleri sürece Yahudi olsalar ne olur? Başka bir etnik kökenden olsalar ne olur?

Yazar Soner Yalçın, son kitabı “Efendi”de dönmeleri, tarihi bir süreç içerisinde ele aldı. Ancak kitap biraz incelendiğinde birçok iddianın elle tutulur bir yanının olmadığı anlaşılıyor. Yazara göre Osmanlı Sultanı II. Selim’in eşi ve III. Murad’ın annesi Nurbanu Sultan Yahudi kökenliydi ve bu yüzden kızlarını da Yahudi iken Müslüman olmuş vezirlerle evlendirmişti. Nurbanu Sultan ile ilgili Yahudi iddiaları vardır, ancak Nurbanu Sultan, İtalyan’dır.

Köprülü sülalesini inceleyen Soner Yalçın, Köprülü Mehmed Paşa’nın sadrazam olmasında Yahudiler’in etkili olduğunu söyler. Ancak her tarihçi bilir ki, Köprülü Mehmed Paşa’yı sadaret makamına getiren, paşayı sadrazam yapmak için yıllarca uğraşan Mimarbaşı ve Valide Sultan Kethüdası Kasım Ağa’dır. Soner Yalçın, binlerce insanı öldüren Köprülülerin, Sabetay Sevi’yi idam ettirmemelerini de bu tutarsız iddiasına bağlar. Ancak Sabetay Sevi hadisesini iyi incelese, Sadrazam Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa’nın Sabetay Sevi’yi öldürmesine ramak kalmışken, Sultan IV. Mehmed’in ölüm cezasını sürgüne çevirdiğini anlardı. Hadisenin bu şekilde olduğunu, o dönemde İstanbul’da bulunan Fransız seyyah Antonie Galland anlatır.

Ayrıca Soner Yalçın’ın iddia ettiği gibi bu yıllarda Osmanlı Sarayı’nda güçlü bir Yahudi nüfuzu yoktur. Tam tersine XVII. yüzyılın ortalarında Osmanlı Sarayı’na hakim olan Kadızâdeliler gibi grupların etkisiyle Yahudiler’in nüfuzu azalmış, Yeni Cami’nin yapılmasıyla Yahudiler, Eminönü’nden sürülmüşlerdi. Osmanlı Sarayı’nda Fatih döneminden beri var olan Yahudi hekimlerin sayısı da XVII. yüzyılın ikinci yarısında oldukça azalmıştı. Yani Köprülüler döneminde Osmanlı devlet idaresinde Yahudi nüfuzu çok zayıflamıştı.

Yazarın en asılsız iddiası da, “Sabetay Sevi’ye yılda 150 akçe (altın sikke) maaş verilmiştir. Saraya “kapıcıbaşı” yapılmıştır. Yani, saray kapılarında görevli olanların amiri olmuştur. Saray kapısını korumakta, ayrıca iş takipçilerinin Divân-ı Hümâyûn’a silahsız girmelerine kılavuzluk yapmaktadır” şeklindedir.

Bu iddiadaki birinci yanlışlık, akçe altın para değil, gümüş paradır. Ayrıca Sabetay Sevi’ye yıllık değil, günlük 150 akçe maaş verilmiştir. İkinci yanlışlık, yazarın Sabetay Sevi’nin saray kapılarının amiri olduğunu zannetmesidir. Topkapı Sarayı’nda yüzlerce kapıcı ve onlarca kapıcıbaşı vardır. Kapıcıların amiri de kapıcıbaşı değil, baş kapıcıbaşıdır. Sabetay Sevi bir gün bile fiilen kapıcıbaşı olmamış, kapıcıbaşı rütbesi verilerek emekli maaşı bağlanmıştır.

OSMANLI’NIN DİPLOMASİ ZAFERİ

Osmanlı İmparatorluğu, 1683’deki başarısız İkinci Viyana kuşatmasından sonra 16 yıl süren savaşlarda büyük bir hezimete uğrayarak, birçok toprak kaybetmişlerdi. Osmanlılar büyük bir hezimete uğramalarına rağmen, savaş sonunda imzalanan Karlofça Antlaşması’nda mağlubiyetlerinin zararını elden geldiği ölçüde azaltmaya çalıştılar. Görüşmelerde Osmanlıları temsil eden heyetin reisi olan Rami Mehmed Efendi, müzakerelerin bütün safhalarında soğukkanlılığı, ikna kabiliyeti, sabrı ve konulara olan vukufu ile barış antlaşmasında Osmanlı zararlarını asgariye indirdi. Bunda, onun barış antlaşmasının görüşmelerine her meseleyi iyice araştırarak gelmesinin de önemli bir payı vardır. Rami Mehmed Efendi, Karlofça’ya gelmeden önceki antlaşmaları incelemiş, uzmanlardan gerekli tavsiye ve raporları almıştı.

Antlaşmaya müttefikler ellerine geçen yerlerin tanınması şartı ile razı olmuşlarsa da, müzakerelerin sonunda Osmanlı heyeti önemli bir kısmı Avusturyalılar’ın eline geçmiş Tımışvar ile sınırlardaki bazı kaleleri geri almaya muvaffak olmuştu. Aynı şekilde Lehistan işgal ettiği Boğdan’ı boşaltmış, Venedik de bazı kaleleri geri verdiği gibi, Ragüza’nın Osmanlı toprakları ile çevrili kalmasını kabul etmişti. Ayrıca bu ülkeler ile olan sınırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nun güvenliğini tehdit eden bazı kalelerin yıkılması da sağlanmıştır.

Rami Mehmed Efendi'nin, Karlofça görüşmelerindeki başarısı, bulunduğu görevin (reisülküttaplık) önemini artırdı. Devrin kaynakları onun reisülküttaplığın şanına şan kattığını belirtirler. Rami Mehmed Efendi, bu başarısı sayesinde birkaç yıl sonra sadrazamlığa yükseldi.

ÇÖKÜŞ EDEBİYATI

İkinci Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmeye başladığı genel bir kanaattir. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin 1683'de Viyana önlerinde mağlup olmalarının yanısıra daha sonraki savaşların çoğunu kaybetmesinin üzerinde durmak, hadiseleri anlamak açısından önemlidir. Avrupa'nın dört büyük devletine karşı birçok cephede savaş vermek zorunda kalınması mağlubiyetlerin asıl sebebidir. Bir diğer önemli sebep ise Osmanlı ordusunun XVI. yüzyıldan itibaren Avusturya'ya karşı çıktığı seferlerde devamlı olarak kale kuşatmasıyla uğraşması ve meydan savaşında karşılarına çıkılmaması sonucunda askeri yapısının değişmesidir. Kale kuşatmalarında uzmanlaşan Osmanlı ordusu, Otuz Yıl savaşları döneminde askeri sahada büyük gelişme sağlayan Avusturya karşısında 1683-1699 yılları arasında yaptığı 15 meydan muharebesinin 12'sinde mağlup oldu. Zaten XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da meydana gelen ve "askeri devrim" diye nitelendirilen gelişmeler sonucunda ordu yapısı değişen Avusturya ordusu, 1596 yılında yapılan Haçova (Mezőkeresztes) Meydan Muharebesi'ni kazanmak üzereyken disiplinlerini kaybetmeleri sebebiyle yenilmişti. 1593-1596 yılları arasındaki 13 yıl savaşlarında dikdörtgen halinde oluşturulmuş ve kontra marş taktiğini izleyen tüfekli Avusturya piyadeleri karşısında Osmanlı timarlı sipahileri fazla dayanamamışlardı.

XVII. yüzyıl ortalarında Mareşal Montecuccoli Avusturya ordusunu paralı askeri sistemden düzenli birliklere geçirerek, ordunun disiplin gücünün artmasını sağladı. Nitekim yeni askeri gelişmeleri takip eden ve meydan muharebeleri konusunda tecrübeli komutanlara sahip Avusturya ordusu, 1664'te Sengotar Muharebesi'nde kendisinden daha büyük Osmanlı kuvvetlerini mağlup etti. Aslında bu savaş gelecekteki olayların bir habercisiydi, ancak iyi değerlendirilemedi.

Osmanlı İmparatorluğu II. Viyana Kuşatması'nda uğradığı bozgunun ardından Avusturya-Lehistan-Venedik ve Rusya tarafından kurulan

Mukaddes İttifak'a karşı 16 yıl savaşmış, ancak 1699'da o zamana kadarki tarihinde ilk defa görülen en ağır toprak kayıplarını içeren Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşe geçtiği ve devamlı mağlubiyetlere uğradığı genel bir kanaattir. Fakat Osmanlılar, Karlofça'dan sonra kendilerini toparlayarak rövanşa geçmişler, 1739'a gelindiğinde Avusturya'ya bırakılmış bir kısım Macar toprakları ile Lehistan'ın aldığı Podolya haricinde kaybedilmiş bütün topraklar geri alınmıştı.

Viyana sonrası Avrupa'nın dört büyük devletiyle 16 yıl dişe diş mücadele etmesi bile Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün o tarihlerde bitmediğini açıkça gösterir. Ayrıca 1697'den sonra Osmanlılar'ın karşısına dünya harp tarihinin en önemli isimlerinden birisinin çıkması, dengeleri bozan bir unsur olmuştu. Bu Savoylu Prens Eugen'dir. Osmanlılar, bu tarihlerde böyle bir komutan çıkaramamıştı. Eugen'in ölümünden sonra Avusturya ve Rusya arasında meydana gelen 1736-1739 savaşında ise galibiyet Osmanlı İmparatorluğu'nun olmuştu. Bu dönemde Osmanlılar'ın ordularını belirli bir ölçüde yenileyebilmeleri de Avusturya karşısında tekrar başarılı olmalarının bir sebebidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yılları 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra başlar. Osmanlılar ilk defa bu savaşta bir ülkeye karşı ağır bir mağlubiyete uğramış ve bundan sonra bir daha belini doğrultamamıştır. Bunda da en önemli sebeplerden birisi 1739'daki başarıdan sonra tehlike geçti diye yapılmakta olan askeri yeniliklerin terk edilerek, rehavet ortamına girilmesidir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren sanayi inkılabının meydana getirdiği gelişmeler sebebiyle Avrupalı devletlerle ara gittikçe açılmaya başlamış ve olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine gelişmiştir.

PRUT'TA NE KAÇTI?

Osmanlı İmparatorluğu, II. Viyana Kuşatması sonrasında büyük bir hezimete uğramışsa da, bunun dört devlete karşı olduğu unutulmamalıdır. Prut seferi sırasında Osmanlılar'ın askeri organizasyonları mükemmel işledi. Ancak diplomatik görüşme safhasında Ruslar, Osmanlılar'a göre daha ustaca hareket ettiler. Rus Ordusu tamamıyla imha edilmekten, Modern Rusya'nın kurucusu Çar Petro da esir düşmekten veya ölmekten

kurtuldu. Osmanlı ordusunun başında Baltacı Mehmed Paşa yerine daha dirayetli birisi olsaydı, antlaşma farklı olurdu. Ancak burada önemli bir noktaya dikkat etmek gerekir. Osmanlılar, Viyana sendromunu daha atlatamamışlardı. Viyana önlerindeki gibi bir yenilgi alındığı takdirde birkaç devlete karşı savaşacakları ve tekrar bozgun yıllarının yaşanacağından korkuyorlardı. Baltacı Mehmed Paşa'nın, yeniçerilerin isyan etmelerinden korktuğu için barışa yaklaşması iddiasının aslı yoktur.

23 Temmuz 1711'de imzalanan Prut Antlaşması, aslında Osmanlılar açısından çok da kötü değildi. Prut Antlaşması'na göre Azak Kalesi Ruslar'dan geri alınacak, Osmanlı sınırındaki Rus kaleleri yıkılacak, Rusya Lehistan'a müdahale etmeyecek, İsveç Kralı'nın ülkesine dönmesine müsaade edilecek ve Rusya eskiden olduğu gibi Kırım Hanlığı'na vergi verecekti. Ancak bu antlaşmadaki taahhütler kâğıt üzerinde idi. Antlaşmanın yerine getirileceğine dair ciddi bir garanti alınmadığı gibi, ne kadar süreceği de tespit edilmemişti. Bu yüzden antlaşmanın uygulamaya girmesi mesele oldu. Prut Antlaşması'nın şartlarının yerine getirilmesi için iki defa Rusya'ya savaş açıldı. Savaş tehdidi ile antlaşmanın ancak bir kısım maddeleri uygulatılabildi. 27 Haziran 1713 tarihinde Edirne'de yapılan görüşmeler sonucunda gerçek antlaşma yapıldı. Çar Petro'nun Karadeniz'e ve Balkanlar'a inme hayali suya düşmüştü. Ancak büyük bir askeri hezimete uğrayacakken, Prut Antlaşması ile kurtulmaları Rusya için diplomatik bir zaferdi. Eğer Prut'ta Rus ordusu yok edilseydi, Modern Rusya'nın kurucusu ortadan kalkacaktı. Bu da başta Rusya olmak üzere Lehistan, İsveç, Ukrayna ve Osmanlı tarihinin gelişiminin daha farklı olması demekti.

Sadrazam, Prut'tan sonra İstanbul'a dönmeden aleyhinde dedikodu kazanı kaynamaya başlamıştı. Sultan III. Ahmed, sadrazam aleyhindeki dedikoduları ve Ruslar'ın antlaşmayı uygulamadıklarını duyunca öfkelendi. Savaşa katılanlardan durumu araştırdı. Büyük bir fırsatın kaçırıldığını anladı. Bu sırada sadrazam ve adamlarının aldıkları rüşvetler sebebiyle Rus ordusunun bırakıldığı rivayetleri dolaşıyordu. Padişah, sadrazamı 20 Kasım 1711'de görevden alarak, Midilli'ye sürdü. Antlaşmanın imzalanmasında baş rolü oynayan ve Ruslar'dan büyük miktarlarda para alan Osman Ağa ile Ömer Efendi'yi de öldürttü.

BALTACI VE KATERİNA

Baltacı Mehmed Paşa ve Katerina arasında hayali olarak kurulmuş ilişki üzerine birçok roman, hatta şarkılar yazıldı. Bunlardan birisi H. Albrecht takma adıyla yazan XX. yüzyılın önemli şairlerinden Börries Freiherr von Münchhausen tarafından yazılan ve dilimize Prof. Dr. Selçuk Ünlü'nün tenkit ederek aktardığı baladdır. İtalyanca bir kelime olan balad, dans eşliğinde söylenen şarkı manasına gelir. Münchhausen, 1912 yılında kaleme aldığı bu baladda bir çobandan naklen 1711'deki Prut Muharebesi'ni anlatır. Savaşın gidişatını Katerina'nın gözyaşları ve fiziki güzelliğinin değiştirdiğini anlatır. Münchhausen'in yaptığı en önemli yanlışlıklardan birisi, savaşta bulunmayan III. Ahmed'i Prut'ta göstermesidir. Baltacı Mehmed Paşa ve Katerina efsanesi bu balad gibi sonradan yazılan eserlerden doğdu.

Çariçe Katerina'nın bütün mücevherlerini alarak sadrazamın çadırına gittiği ve onu ağlayarak, yalvararak hatta cinselliğini kullanarak barışa ikna ettiği genel bir kanaattir. Yani bu kanaate göre paşanın uçkuruna düşkünlüğü Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecekte en büyük düşmanı olacak Rusya'nın başının tehlike daha küçükken ezilmesini önlemişti. Ancak bu tamamıyla uydurmadır. Bu savaşa şahit olan Türk ve Rus tarihçilerinin eserlerinde böyle bir bilgiye rastlanılmaz. Prut seferi üzerine kaynakların önemli bir kısmını inceleyerek iki ciltlik bir eser kaleme alan büyük tarihçi Akdes Nimet Kurat, bu dedikoduların uydurma olduğunu belirtir.

Katerina'nın barış antlaşmasının imzalanmasında büyük rolü olmuştu. Ruslar'ın elindeki cephane azalınca, Petro bir yarma hareketi ile Osmanlı ordusunu püskürtüp, Transilvanya yolu ile Macaristan'a gitmeyi planlamıştı. Ancak bu, bir tür intihar girişimiydi. Bu planın sonları olacağını anlayan Katerina, orduda ne kadar mücevherat, altın, gümüş ve para varsa hepsini toplattı. Bunların sahiplerine de sonra karşılığını ödeyeceğine dair senet verdi. Diğer taraftan da Ruslar, Katerina'nın Avusturya hükümdarının kardeşi olduğu haberini yaydılar. Avusturya İmparatoru'nun kız kardeşinin başına bir şey gelirse Viyana'nın harekete geçeceği ve Osmanlılar'la sulhu bozacağı şayiaları kulaktan kulağa dolaşmaya başladı.

Katerina'nın hazır ettiği yedi araba dolusu para ve hediyeler, Başbakan Şafirov tarafından Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'ya ve yanındaki diğer

devlet ileri gelenlerine gönderildi. Sadrazamın yanı sıra, Sadaret Kethüdası Osman Ağa ve Sadaret Mektupçusu Ömer Efendi bu paraları almışlardı. Çar Petro, Prut seferi dönüşünde barışı nasıl elde ettiğini soran Danimarka elçisine, "Sadrazamı para vermek suretiyle barışa razı ederek, feci durumdan kurtuldukları" cevabını vermişti. Yani Prut'ta Baltacı Mehmed Paşa'yı ikna eden Katerina'nın dişiliği değil, çil çil paralar ve üstün durumdayken işlerin tersine dönmesiyle alınacak bir mağlubiyet korkusuydu. Baltacı Mehmed Paşa, Valide Sultan'a yazdığı mektupta kendisini müdafaa ederken Karlofça Antlaşması'nın imzalamak zorunda kaldıkları 1697'deki Zenta hezimeti gibi bir mağlubiyet almaları ihtimalinden bahsetmiş ve Osmanlı tarihinde böyle bir zaferin kazanılmadığını söylemişti.

RUS ÇARI PETRO DELİ MİYDİ?

Petro. 1682'da tahtına geçtiğinde Rusya, Avrupa siyasetinde hiçbir ağırlığı olmayan sıradan bir devletti. Onun reformları ile Rus modernleşmesi başladı. Petro dönemi, milletlerin gelişimde liderlerin oynadığı role örnek olarak gösterilir.

Petro 1682'de tek başına hükümdar olmuştu. Ancak üvey kız kardeşi Sofiya'nın, o dönemin sürekli ordusu olan "strelitzleri" ayaklandırmasıyla tahtı hem bedenen hem de aklen sakat olan kardeşi İvan ile paylaşmak zorunda kaldı. İvan birinci çar, Petro ikinci çar, Sofiya da naibe ilân edildi. Ülkeyi Sofiya idare ediyordu. Petro ve annesi Nataliya Narıyşkin'i başkent yakınlarındaki Preobrajenskoye köyüne sürdü. Petro bu dönemde Latince, Almanca, Felemenkçe öğrendi. Sürekli okudu. Rusya'ya gelen Avrupalılarla yakınlık kurarak uygarlıkları hakkında bilgi sahibi oldu. En büyük tutkusu denizcilikti. Çocukluğunda kayıklardan oluşan bir filo kurmuştu ve bunlara Peresvavl Gölü üzerinde manevralar yaptırtırdı. 1689'da Petro'dan tamamen kurtulmak isteyen Sofiya ve yandaşlarının hazırladığı komplonun başarısız olmasıyla tahtı üzerindeki gölge kalktı.

1697 yılında 270 kişilik bir toplulukla kendisini gizleyerek Avrupa'ya gitti. Almanya'yı, Hollanda'yı gezdi. Amsterdam ve Zaandam tersanelerinde birkaç ay kaldı. Buralarda bir isçi gibi çalıştı. Avrupa'da kaldığı sürece gördüğü herşeyi inceledi. Örnek modeller hazırlattı. Cevdet Paşa, onun Avrupa'da kalmasını "Büyük Petro Avrupa'yı gören, orada

yaşayan, ilim ve fenni orada öğrenen bir adamdı. Bizimkilerin böyle bir gezme ve görme imkânı olmadığı için tecrübesizliklerimiz oldu” sözleriyle değerlendirir.

Petro’dan önce düzenli bir Rus ordusu yoktu. Soyluların beslediği askerler, Kazaklar, strelitz muhafızları ve ordunun yarısını meydana getiren yabancı paralı askerler Rus ordusunu oluşturuyordu. Rusya’nın ilk milli ordusu onun zamanında kuruldu. Askerliği zorunlu hale getirerek, paralı askerlere olan ihtiyacın ortadan kalkmasını sağladı. Ateşli silahların kullanılmasını yaygınlaştırdı, askeri eğitime önem verdi. Kara ordusunda ve donanmada ağır silahları kullanacak insanların eğitimi için akademiler kurdu. Daha önce Rusya’nın Baltık Denizi’nde ve Karadeniz’de limanı olmadığı için donanması da yoktu. İlk Rus donanmasını kurdu ve ülkesinin denizlerde de bir güç olarak boy göstermesini sağladı. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yeniçerilere benzeyen ve yapılacak işleri engelleyen strelitzleri yok etti.

Petro’nun iktidarının ilk yılları Rusya’nın ekonomik açıdan en geri olduğu döneme rastlamıştı. Bu durumu düzeltmek için geniş çaplı bir reform hareketi başlattı. Kentlerin gelişmesini sağlamak için tüccar ve zanaatkârlara kendi belediyelerini kurma imkânını sağladı, lonca sistemini geliştirdi, sanayinin gelişmesine çalıştı. Ondan önce Rusya’da sanayi fazla gelişmemişti ve olanlar da yabancılar tarafından işletiliyordu. En önemli sanayi sektörlerini devlet tekeline alan Petro, sübvansiyonlarla yeni sektörlerin de doğmasını sağladı. Tahta çıktığında 21 olan mal çeşidi öldüğünde 200’e çıkmıştı.

Ülkesinin dış ticaret hacmini yedi kat artırdı, toprak mülkiyetini yeniden düzenledi ve serflerin sanayi işlerinde çalışmalarını sağladı. Rus takvimini Avrupa’nın kullandığı takvime uygun hale getirdi. Slav alfabesini modernleştirdi. İlk Rus gazetesi *Vedemosti*’yi yayınlattı. 1724’te Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi’ni kurdu. Eğitim sistemini laikleştirdi, Avrupa’ya çok sayıda öğrenci gönderdi, soylular dışındakilere eğitim olanaklarını açtı. Batı dillerinde yayımlanan kitapları Rusça’ya çevirtti. Kiliseyi bir devlet dairesi statüsüne soktu. Dünyadaki bütün Ortodoksları Rus Ortodoks Kilise’sine bağlamaya gayret etti. Moskova’nın yerini alacak Petersburg şehrini kurdu. Bütün bunları yaparak Rusya’yı kapalı bir yapıdan kurtarıp, Avrupa’nın büyük güçleri arasına sokan birisi deli olabilir mi?

Bizlere tarih derslerinde “Deli Petro” olarak tanıtılan Rus Çarı I. Pyotr Aleksiyeviç’i tüm dünya ‘Büyük’ Petro olarak tanıyor. Döneminin Osmanlı kaynaklarında da kendisinden “Koca” ve “Akbıyık” Petro olarak söz edilirdi. Sonradan herhalde küçümsemek için “Deli” olarak anmaya başladık. I. Petro, aslına bakarsanız fiziki yapısıyla devasa bir insandı. 2 metreyi geçen boyuyla bu unvanı fiziksel olarak da hak ediyordu ama onu tüm dünyanın “büyük” olarak tanıması yaptığı işlerin büyüklüğündendir. Keşke Osmanlı İmparatorluğu’nda da böyle bir deli olsaydı!

Hemen hemen herkesin bildiği, Ruslar’ın sıcak denizlere inmesi ile ilgili ve izlenecek daha birçok politikalarını belirleyen bir “Petro Vasiyetnamesi” vardır. Ancak bu vasiyetname ona ait değildir. Ondan sonraki dönemlerde Alman asıllı olmasına rağmen Rusya’ya büyük hizmetlerde bulunmuş olan Başbakan Christoph von Münnich ve taraftarlarının kaleme aldıkları bir protokoldür. İlber Ortaylı, Ahmed Cevdet Paşa’nın belirli bir Rus fobisi oluşturmak için bu vasiyetnameyi tarihine aldığını ve “Büyük Petro Vasiyetnamesi” diye takdim ettiğini belirtir. Cevdet Paşa’dan sonra da bu protokol “Petro Vasiyetnamesi” olarak anılmıştır.

İLK TÜRK MATBAASI NASIL FAALİYETE GEÇTİ?

İlk Türk matbaasının kurucularından İbrahim Müteferrika, asıl matbaayı kurmadan önce 1718’de bir harita matbaası kurmak için izin almış ve burada birkaç tane harita basmıştı. 1719 tarihli Marmara Denizi haritası bunlardan birisidir.

İbrahim Müteferrika, bir matbaa kurmak için uğraşıyordu ancak bunu başarabilecek ne maddi, ne de manevi gücü vardı. İbrahim Müteferrika’ya matbaa kurması için fırsat onunla aynı düşüncede olan bir başka devlet görevlisinin destek vermesiyle doğdu. Babası Yirmisekiz Mehmed Çelebi ile Paris’e giden sadâret mektubi halifelerinden, yani başbakanlık bürokratlarından Mehmed Said Efendi Fransa’da bir matbaayı ziyaret etmiş ve Türkiye’ye döndüğünde bir matbaa açmayı tasarlamıştı. İbrahim Müteferrika ile Mehmed Said Efendi’nin işbirliği yapması sonucu 1727 Temmuz’unun başlarında dönemin padişahı III. Ahmed’in fermânı ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi’nin fetvâsı ile ilk Türk matbaasını kurma izni alındı.

MATBAA NİÇİN GEÇ GELDİ?

Osmanlı tarihinde üzerinde düşünülmeden tartışılan konuların en başta geleni, matbaanın Türkiye'ye geç gelmesi meselesidir. Türkiye'ye matbaanın geç gelişi bitip tükenmek bilmeyen bir tartışma konusudur. Kimi günah diye matbaanın gelişine engel olundu derken, kimi de hattatların boykotundan gelmedi der. Ancak gerçek çok basittir; matbaa okumadığımız için gelmedi.

Matbaanın geç gelmesi meselesi tartışılırken İstanbul'da bulunan 90 bin hattatın buna engel olduğu anlatılır. Bu bilgi üzerinde araştırma bile yapılmadan bir an düşünülse, böyle bir şeyin mümkün olamayacağı rahatlıkla anlaşılır. Bırakın 90 bin hattatı, İstanbul'da bu kadar esnaf yoktu. Ayrıca bu kadar hattatımız olsa, kütüphanelerde milyonlarca cilt yazma eserimizin olması gerekir.

Matbaanın geç gelmesiyle ilgili bir diğer yorum da Osmanlılar'ın matbaayı günah diye geç kabul ettiğidir. Halbuki böyle bir sebeple matbaanın geç geldiğine dair elde hiçbir delil yoktur. Tamamen ideolojik bir yorumdur.

Matbaanın gelmemesi tartışılırken, "geldi de ne oldu?" sorusu meseleyi rahatlıkla çözüme kavuşturur. Türkiye'ye matbaanın geç girişi hep tartışıldı, fakat matbaanın gelişinden sonra, ne olduğu üzerinde fazlaca durulmadı. Matbaanın kurulmasından İbrahim Müteferrika'nın ölümüne kadar geçen yaklaşık 20 yıllık dönemde Müteferrika'nın gayretleriyle 17 kitap basılabildi. Müteferrika'nın ölümünden sonra ise yalnızca bir kitap basıldı ve ondan sonra matbaa 27 yıl faaliyetine ara verdi. Bu durum matbaanın kurulmasının yanı sıra faaliyetinin de tamamen İbrahim Müteferrika'nın gayretleri ile yürüdüğünü, ancak buna karşılık toplumda kitap basımına fazla bir rağbetin olmadığını açıkça gösterir.

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda basılan kitap çeşidi elliyi bulmazken, aynı asırda Japon kalkınması henüz başlamamışken Japonya'da 10 bin çeşit kitap basılmıştı. Üstelik bu yüzyılda Avrupa'da basılan kitap çeşidi de Japonya'dan çok daha fazladır. Bırakın XVIII. yüzyılı, matbaanın yeni icat edildiği XV. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da basılan kitap sayısı 30-35 bindi.

İbrahim Müteferrika ilk iki kitabı 1000, üçüncüsünü 1200 adet basmıştı. Daha sonra bastığı kitaplarda ise, birisi hariç baskı sayısını 500’e düşürdü. Bunun sebebi bastığı kitapların satılmamasıydı. Nitekim günümüzde de bazı popüler kitaplar dışında baskı sayısı 1000’dir. Matbaanın gelişi üzerinden yaklaşık üç asır geçmiş olmasına ve nüfusumuzun kat be kat artmasına rağmen Türk toplumu kitap okuma alışkanlığını hâlâ kazanamadı. Zaten kitapla aramız iyi olsaydı, bugün kütüphanelerimizde matbaadan önceki dönemde yazılmış her eserin, yüzlerce, binlerce nüshası bulunurdu.

Türkiye’ye matbaanın gelişi ele alınırken toplumsal talebin ve altyapının ne ölçüde olduğunun iyice incelenmesi ve bunun gecikmeye ne kadar tesir ettiğinin belirlenmesi, bu konuyu daha iyi açıklar. Yoksa matbaanın açılmasına, üzerinde düşünülmeden hiçbir zaman olmamış 90 bin hattatın veya din anlayışının engel olduğunun iddia edilmesi bu konuyu izah etmediği gibi boş tartışmalara sebep olur. Matbaa, Türkiye’ye okumayı ve kitabı sevmediğimizden geç geldi.

MATBAANIN BİLİNMEYEN KURUCUSU

İlk Türk matbaasının kurulmasında ve işletilmesinde İbrahim Müteferrika’nın rolü büyüktür. Ancak Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Efendi’nin bu işteki payı da gözden kaçırılmamalıdır.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin oğlu olan Mehmed Said Efendi İstanbul’da doğdu. Sadaret mektubi kaleminde memuriyet hayatına başladı ve burada halifeliğe, yani büro şefliğine kadar yükseldi. Babasının Paris elçiliği sırasında onun kethüdâsı olarak beraber Fransa’ya gitti. Fransa’dayken bu ülkeyi inceledi ve Fransızca öğrendi.

Said Efendi, babası Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin elçiliği sırasında Fransa’da matbaayı yakından görüp, inceledi ve Osmanlı İmparatorluğu’na geri döndüğünde babasının devlet nezdindeki nüfuzunu da kullanarak ilk Türk matbaasının kurulmasını sağladı. Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin elçiliği sırasında Paris’te yanlarında bulunan Saint Simon hatıratında Mehmed Said Efendi’nin Paris’te bir matbaayı ziyaret ettiğini ve İstanbul’a dönüşünde bir matbaa açmayı düşündüğünü yazmaktadır. Bu bilgi matbaaanın tesisinde onun rolünü açıkça ortaya koyar. Ayrıca matbaanın kurulması için izin alınmasında Mehmed Said Efendi’nin ve babasının

devlet nezdindeki itibarları önemli rol oynamıştı. Mehmed Said Efendi'nin matbaayı kurduktan sonra memuriyet hayatında yükselmesi sebebiyle matbaacılıktan erken ayrılması ve İbrahim Müteferrika'nın bu sahada fedakârane çalışmaları sebebiyle ilk Türk matbaasının kurulmasındaki rolü unutuldu.

Matbaacılıktan ayrıldıktan sonra Osmanlı bürokrasisinde üst düzey birçok görevde bulunan ve Fransa ile İsveç'te elçilik yapan Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Efendi, 25 Ekim 1755'de sadrazamlığa tayin edildi, ancak beş ay sonra 1 Nisan 1756'da azledilerek İstanköy'e sürüldü. Daha sonra Hanya, Adana, Mısır, Konya valilikleri yaptı ve Maraş Valisi'yken 1761 Kasım'ının sonlarında öldü.

KARDEŞ KATLİ VE İMPARATORLUĞA GİDEN YOL

Kardeş katli, özellikle de küçük yaştaki şehzâdelerin öldürülmesi bugün bize vahşet gibi geliyor. Ancak herşeyi döneminin şartları içerisinde değerlendirmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan kardeş katli bütün Türk tarihinin meselesidir. Bunun temelinde de devlet başkanının seçiminde bir sistemin olmayışı, veliahtlık kurumunun oluşturulmayışı yatar. Günümüzün siyasi partilerinde bile bunun tesirleri görülür. Siyasi partilerde de mevcut parti başkanından sonra yerine kimin geçeceği belli değildir. Bu durum Türk tarihindeki devlet başkanlığı geleneğiyle yakından alâkalıdır

Kardeş katlini ortadan kaldırmak için veraset sisteminin oluşturulması gerekliydi. Bu, uzun süre yapılamamış, ancak XVII. yüzyılın başlarından itibaren ekberiyyet, yani hanedanın en büyüğünün tahta geçmesi sağlanabilmiştir. Ancak şehzâdelerin sarayda "şimşirlik" adı verilen dairede hapis tutulması olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Hayatı ve devlet idaresini tanımadan sarayda hapis hayatı yaşayarak yetişen padişahların önemli bir kısmı silik şahsiyetler olmuşlardır.

Kardeş katlinin meşrulaştırılıp, şehzâdelerin isyan etmeden öldürülmeleri, Osmanlıları bütün Türk tarihi içerisinde farklı bir konuma taşımıştır. Bu sayede, önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar'da bölünme yaşanmamıştır. Türk tarihi incelendiğinde devletlerin taht kavgaları sonucunda birçok parçaya ayrıldığı görülür. Birliğini sağlayıp, tek

hükümdar otoritesini sağlayan Osmanlılar, bu sayede de Avrupa'ya karşı üstünlük kurmuşlardır. Olumsuz bir hadise, yani kardeş katli, 600 yıl devam edecek büyük bir imparatorluğun gerçekleşmesindeki en önemli köşe taşlarından birisidir.

OSMANLILAR, EŞKİYALAR VE HAC

Osmanlılar, 400 yıl İslâm dünyasının hac organizasyonunu yaptılar. Bu dönemde karşılaştıkları en büyük zorluk, Arabistan çöllerinde yaşayan bedevilerin hacı kafilelerine saldırmalarıydı. Osmanlı idarecileri, bu meseleyi hac kervanlarında asker bulundurarak tamamen halledemeyeceklerini anladıkları için hac zamanlarında Arap eşkiyalara "urban surresi" adı altında para ve çeşitli hediyeler gönderirlerdi. Ancak bedevilere yapılacak ödeme biraz gecikirse hac kervanlarına saldırılar başlar, yüzlerce hacı canını ve malını kaybederdi. Suraiya Faroqhi, çölde eşkiyalık yapan bedevilere bazı hediyeler verilmek suretiyle, fazla bir kuvvet bulundurulmadan hac yolunun emniyetinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun o topraklardaki meşruiyetinin sağlandığını söyler.

Hac yolunun güvenliği için bedevilerle müzakereler, hac mevsiminin bitişinden hemen sonra, Şam'da başlardı. Bedevilerle müzakereyi Osmanlı idaresi tarafından gelecek yılın emir-i haclığına, yani hac kervanı komutanlığına tayin edilen kişi yapardı. Bazen kervanın güvenliğini garanti altına almak için bedevilerden rehine alınır, bazen de bedevilerin kervana belli bir noktaya kadar eşlik etmeleri istenirdi.

Osmanlı idarecileri, hac kervanında eşkiya Arap aşiretlerinin saldırılarının önlenmesi için asker, hatta bazen top bile bulundururlardı. Belli mevkilere de güvenliği sağlamak için kaleler inşa edilirdi. Ancak alınan tüm bu tedbirlere karşı zaman zaman hacı kafilelerinin soyulduğu ve birçok hacının öldüğü de olurdu. Bu saldırılar sadece yolda değil, Mekke ve Medine'de bile olabilirdi. Evliya Çelebi 1670'li yıllarda bedevilerin hacılara Mescid-i Haram'da bulundukları sırada silahsız ve ihramlı iken saldırdıklarını söyler.

Bedevilerin en ilginç saldırılarından biri 1625'de meydana gelmişti. Bir bedevi kadın Muazzama Kalesi'ndeki askerlere, ailesinden ölen biri için yaptığını söylediği ve içine uyku veren bir madde koyduğu tatlıyı dağıtmış, bunu yiyen askerler derin bir uykuya dalınca bedeviler kaleyi

yağmalamışlardı. Tarihçi Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 1691'deki hac dönüşü sırasında kafileye saldıran bedevilerin birçok hacıyı şehid ettiklerini, yüzlercesini rehin aldıklarını ve yüzlerce hacıyı da soyduklarını söyler. Kervana saldıran bedeviler, yaşlı kadınları bile anadan doğma bir hâlde bırakıp gitmişlerdi. Bedeviler gittikten sonra utançlarından ne yapacaklarını şaşıran hacılar birer keçe parçası ile mahrem yerlerini kapatarak, bir sonraki menzilde bulunan hacıların yanına yüzleri kızararak gitmişlerdi. Kervan idarecileri rehin alınan hacıları da bedevilere büyük miktarda para vererek kurtarabilmişlerdi.

Bedeviler, yapılacak ödeme geciktiğinde veya kendilerine verilen surreden tatmin olmadıklarında, yine hac kervanlarına saldırırlardı. Paralarını alamadıkları için hacı kafilesine saldırma tehdidinde bulunan bedevilere ödemenin garantisi için hac kervanında görev yapan memurların rehin verildiği de olmuştur. Özellikle emir-i hacların bedevilere para vermekten kaçınmaları, birçok kez kanlı hadiselere yol açmıştı. 1701'de, hac dönüşünde binlerce Arap eşkiyası hac kervanına saldırmış, on gün süren çatışma sonrasında binlerce hacı şehid olmuş, binlercesi rehin alınmış, binlercesi de açlıktan ölmüştü. Kaçabilen hacılar da çırılçıplak denilebilecek bir durumda Şam'a varmışlardı. Bedevilerin bu saldırısına Emir-i Hac Hasan Paşa'nın para isteyen aşiretleri kılıçla terbiye ederim tavrı sebep olmuştu. Arap eşkiyasına mağlup olan Hasan Paşa, kılık değiştirerek zorla Şam'a kaçtı ve tarihe "Hacıkırdıran Hasan Paşa" olarak geçti.

Hac kervanına en kanlı saldırılardan biri de 1757'de meydana geldi. Bedeviler'in 1757'de hacdan dönen Şam kervanına saldırıları binlerce hacının ölümüne sebep oldu.

KÂBE'NİN YENİDEN İNŞASI

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kâbe çeşitli zamanlarda tamir gördü. IV. Murad devrinde neredeyse baştan aşağı yeniden inşa edildi. Gerek Mekke'de, gerekse Medine'de hacıların rahat edebilmesi için birçok tesis ve ibadethane yapıldı. Babürlüler ve İran şahları da kutsal topraklarda, hacılar için tesisler yaptırarak kendilerini göstermek istemişlerdi. Ancak Osmanlılar kendi siyasi meşruiyetlerini göstermek için hiçbir maddi fedakârlıktan kaçınmamışlardı. Meselâ, I. Ahmed Kâbe'nin örtüsünü

atlastan yaptırmış, üzerindeki yazıları altınla yazdırmış, ayrıca köşelere de altın sütunlar diktirmişti.

Osmanlı İmparatorluğu hac organizasyonu için her yıl yaklaşık olarak 400 bin altın civarında bir para harcardı. Bu miktar imparatorluğun büyük bir savaşta harcadığı meblağın yarısından fazladır. Üstelik Cidde'den elde edilen az miktardaki gümrük geliri haricinde Haremeyn bölgesinden Osmanlı hazinesine başka bir gelir de girmemekteydi.

OSMANLI PADİŞAHLARI NİÇİN HACCA GİTMEDİLER?

Osmanlı hanedanından hacca giden tek şahsiyet Cem Sultan'dır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, ne ondan önce, ne de sonra Osmanlı hanedanının erkek üyelerinden hiçbir kimse hacca gitmemiştir. İmparatorluğun sona ermesinden sonra son Osmanlı Padişahı Vahdeddin, hacca gitti. Ancak eşkiya saldırısı sebebiyle haccını tamamlayamadan, umre yapıp dönmek zorunda kaldı.

Cem Sultan, Mısır'a sığındığında Memlük Sultanı Kayıtbay'dan hacca gitmek için müsaade istemişti. Sultanın bu hareketini onaylaması üzerine genç şehzâde yanına annesini ve eşini alarak hacca giden kafileye katıldı. Cem Sultan hacca gittiği için o yılın hac kafilesi daha ihtişamlı olarak hazırlandı. Mekke ve Medine'yi ziyaret eden Şehzâde Cem, haccını tamamlayarak 1482 Mart'ının başlarında Kahire'ye geri döndü.

Osmanlı padişahlarının niçin hacca gitmediği yıllardan beri tartışılan bir konudur. Ancak bir husus gözden kaçmaktadır. Osmanlılar'dan önceki Türk devletlerinin, yani Gazneli, Karahanlı, Büyük Selçuklu, Türkiye Selçukluları gibi Osmanlılar'dan önce hüküm sürmüş Türk devletlerini yöneten hanedanların erkek üyeleri de hacca gitmemişlerdir. Osmanlılar'dan önce de hükümdar ailelerinin hacca gitmesi gibi bir gelenek yoktu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ile çağdaş Babür, Safevi ve İran Avşar devletlerinin hükümdar ailelerinin erkek üyelerini de hacda göremiyoruz. Osmanlılar'dan önceki Türk devletleri ile Babür Devleti'ni yöneten hanedanların kadın mensuplarından hacca gidenler olmuştu. Bu durum Osmanlılar'da da vardır. Osmanlı hanedanına mensup kadınların bir kısmının hacca gittikleri bilinmektedir. Osmanlı ve diğer devletlerin hanedanlarını, hacda bu kadın üyeler temsil ederdi.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim sistemi, yaklaşık dokuz ay süren hac yolculuğu sebebiyle merkezden bir hükümdarın ayrı kalmasına müsaade etmemekteydi. XIX. yüzyıldan önce böyle bir yolculuğa çıkan bir padişahın döndüğünde tahtını kaybetmiş olması ihtimali oldukça yüksekti. Ayrıca İran ve Habsburglar gibi iki büyük düşmandan dolayı, imparatorluğun siyasi merkezinden uzaklaşmaması da gerekiyordu. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında ulaşım imkânlarının artmasıyla hac seyahatinin kısalmasına ve Osmanlı hükümdarlığının bir sisteme bağlanmış olmasına rağmen padişahların niçin hacca gitmediği hususu hâlâ bir soru işareti olarak durmaktadır. Bu dönemde Sultan Abdülaziz, Avrupa’ya seyahat ederken, Sultan Reşad da Kosova bölgesine uzun süren bir geziye çıkmıştı. Ancak hacca gitmek gibi bir niyetlerinin olduğu yönünde bir bilgi yoktur.

Osmanlı padişahları hacca gitmek yerine, kendi yerlerine birden fazla vekil göndermişlerdir. Hanedan mensubu şehzâdelere de denetimden uzak kalacakları ve siyasi bir etkinlik fırsatı bulabilecekleri endişesiyle hacca gitmelerine izin verilmemişti. Osmanlı hanım sultanları hanedanın siyasi olarak en az mesele çıkarabilecek temsilcileri olduğundan onların gidişleri bir mesele olmamıştı. Birçok hanedan mensubu kadın hacca gitmişti. Örneğin 1573 yılında hacda Osmanlı hanedanını II. Selim’in kızı Şah Sultan temsil etmekteydi.

Padişahlar hacca gitmezlerdi, ancak kesilmiş saçları götürülürdü. Berberbaşı tarafından padişahın saçları kesilir, gümüş leğende yıkandıktan sonra, buhurla tütsülenip, bir çekmeceye konularak, surreyi götüren kervana verilirdi. Mühürlenmiş çekmece Medine’ye götürülerek, Hazreti Peygamber’in mezarının civarında bir yere gömülürdü.

VERİLMEYEN KAPİTÜLASYON

Kapitülasyon, “savunulan bir mevkinin düşmana teslim şartlarını ihtiva eden sözleşme” demektir. Ancak genellikle “Müslüman ülkelerde Hristiyanların haklarını belirleyen antlaşmalar” için kullanılır. Kapitülasyon karşılığında İslâm ülkelerinde kullanılan karşılık ise “ayrıcalık, üstünlük” manasına gelen “imtiyaz”dır. İmtiyaz ve bunun çoğulu olan “imtiyazât” yabancılara verilen iktisadi ayrıcalıklar için kullanılırdı.

Osmanlılar'dan önce Türkiye Selçuklu sultanları, 1207'de Kıbrıs Krallığı'na ve Venedik'e ticari imtiyazlar vermişlerdi. Daha sonra Anadolu beylikleri de Anadolu'da ticaret yapan Avrupalılarla ticari antlaşmalar imzaladılar. Aydınoğlu Hızır Bey, Haçlılarla 1348'de bir antlaşma yapmıştı.

Osmanlı tarihinde ilk ticari imtiyaz, Rumeli geçiş sırasında, Orhan Gazi döneminde Cenova'ya verildi. Osmanlılar, Batı Anadolu beyliklerini ilhak edince, Batılılara daha önce verilmiş ticari imtiyazları devam ettirdiler. Prof. Dr. Halli İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılara, kapitülasyon verirken daima İslâm hukuku, özelikle de Hanefi mezhebinin esaslarına riayet ettiğini ve yeni bir kapitülasyonun verilmesinin düşünüldüğü zaman şeyhülislâmdan fetva istendiğini söyler.

Akdeniz'in en önemli devletlerinden olan ve Anadolu ile sıkı ticari ilişkilerde bulunan Venedik, I. Murad döneminde ticari imtiyaz kazanmıştı. Yıldırım Bâyezid, Venedik'e hububat ihracatını yasaklayarak, ticareti Osmanlı çıkarları için kullandı. Venedik, Fetret devri'ndeki kargaşadan istifade ederek, Osmanlılar'dan yeni imtiyazlar aldı. Fatih Sultan Mehmed, Venedik'le savaştayken Napoli ve Floransa gibi Venedik'in düşmanlarına ticari imtiyazlar vererek, düşmanının sıkıştırdı. Venedik, savaşın bitmesinden sonra 25 Haziran 1479 tarihli antlaşmayla ticari imtiyazlarını geri aldı. II. Bâyezid döneminde, 1481'de Venedik'le antlaşma yenilendi ancak 1498'de iki devlet arasında savaş çıkınca, Osmanlı yönetimi, Napoli'ye kapitülasyon verdi. Venedik, 24 Mart 1503'te barış antlaşması imzalayınca imtiyazlarını genişleterek geri aldı.

İlk kapitülasyonların 1535'te Fransızlara verildiğini hemen hemen herkes bilir. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Venedik, Ceneviz gibi Avrupalı devletlere ticari imtiyazlar verildiyse de, bunlar Kanunî döneminde Fransa'ya verildiği iddia edilen kapitülasyon gibi çok kapsamlı değildi. Ancak Kanunî döneminde bu kapitülasyonlar verilmemiştir. Prof. Dr. Halil İnalcık'a göre, Fransız elçisi De la Forest ile Sadrazam Makbul ve Maktul İbrahim Paşa arasında yapılan müzakereler esnasında bir kapitülasyon taslağı hazırlanmıştı. Fakat bu işin mimarı Sadrazam İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine kapitülasyon antlaşması yürürlüğe girmedi, taslak hâlinde kaldı. Bu antlaşmanın Türkçe metni de mevcut değildir. Prof. İnalcık, ilk gerçek Osmanlı kapitülasyonun 18 Ekim 1569'da II. Selim tarafından Fransızlar'a verildiğini belirtir. Bazı yazarlar ise Fransızlarla daha sonraki

yıllarda yapılan kapitülasyon antlaşmalarında “Kanunî dönemine” atıf yapılmasından hareketle bu kapitülasyonun verildiği kanaatindedirler.

TÜRKLER VE TİCARET

Eksik ve eski bilgilerimizle sık sık tekrarladığımız hususlardan birisi de Türkler’in ticaretle uğraşmadığıdır. Bazı teorik ahlak kitaplarında ticaretin kötülenmesinden hareketle Osmanlılar döneminde Türkler’in ticaretle uğraşmadığı, bu sahanın gayri müslim Osmanlı tebaasının elinde bulunduğu devamlı olarak yazılıp, çizilir. Ancak Osmanlı ve Avrupa arşivlerine dayanılarak yapılan araştırmalar birden fazla gemiye sahip, “Hoca” adı verilen birçok Türk kökenli tüccarın Venedik’ten Hindistan’a, Rusya’dan Avusturya’ya büyük miktarlı ticaret faaliyetinde bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı tüccarları Avrupa’nın her yerinde faaliyet göstermişlerdi. 1718 Pasarofça Antlaşması’ndan sonra bu antlaşmanın ticaret ile ilgili hükümlerinden istifade eden Osmanlı tüccarlarının Avusturya’ya sattığı mallar bu ülkenin iç ticaretine büyük bir darbe vurmuş, bu yüzden Türk tüccarlar Avusturya Kraliçesine şikâyet edilmişti.

Avusturya’da güçlü bir tüccar sınıfının bulunmayışı, buna karşılık Osmanlı tüccarlarının daha aktif hareket etmeleri sebebiyle XVIII. yüzyılda ticaret ilişkileri Avusturya’nın aleyhine oldu. Avusturya, 1740-1780 yılları arasında tahtta bulunan Maria Theresia döneminden itibaren durumu lehine çevirmek için çok uğraştı, ancak muvaffak olamadı.

Bütün bunlar Türkler’in ticaretten anlamadığı, bu işin sadece gayri müslimlere bırakıldığı gibi yanlış ve yaygın bir kanaatin terk edilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Osmanlı tebaası olan gayri müslimlerin ticarette üstünlüğü ele geçirmeleri, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletlerin, Osmanlı ticaretinde hakim bir unsur hâline gelmesiyle olmuştur.

Osmanlı döneminde bazı teorik kitaplarda ticaret, yapılacak en son meslek olarak gösterilir. Ancak bu genel bir kanaat değildir. Birçok kitapta da tam tersi bir durum olarak tüccarlığın Hazreti Peygamber’in mesleği olması dolayısıyla en şerefli meslek olduğu zikredilir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda faaliyet gösteren her esnaf birliğinin bir piri vardı. Hazreti İdris terzilerin, Hazreti Yusuf saatçilerin, Hazreti Davud demirci ve zırhçıların, Hazreti Adem çiftçilerin, Hazreti Muhammed ise tüccarların piri sayılırdı.

OSMANLI TOPRAKLARINDA SANAYİ CASUSLUĞU

Osmanlı İmparatorluğu yalnız askerî sahada değil, o devrin imalat sektöründe de söz sahibiydi. Osmanlı döneminde dokuma, dericilik ve bunlarla bağlantılı olarak boyacılık oldukça gelişmişti. Bursa’da dokunan kumaşlar Çin’den Mısır’a, İran’dan İsveç’e kadar her yerde aranan ürünlerdi.

XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu’na İngiltere tarafından elçi olarak gönderilen Harborne’nın sanayi casusluğu görevi de vardı. İngiliz elçisine şu talimatlar verilmişti;

1- Kumaşları maviye boyamakta kullanılan çivit otunun tohumu veya fidanı İngiltere’ye getirilecek.

2- Türklerin kumaşlarını boyadıkları boyanın nasıl hazırlandığı öğrenilecek.

3- Boyacılıkta kullanılan otlar tespit edilerek, İngiltere’ye getirilecek.

4- Boyacılıkta kullanılan topraklar ve bunların bulunduğu yerler incelenecek.

5- Boyacılık sanatı öğrenilecek.

Osmanlı kumaş boyaları ile Fransızlar da ilgilenmiş, hatta XVIII. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu’ndan işçi götürerek ülkelerinde bir fabrika kurmuşlardı. Ancak muvaffak olamayınca Osmanlı boyacılığında kullanılan temel maddeyi, hükümet olarak bizzat müracaat ederek sormuşlardı. Fransızlar’ın XVIII. yüzyıl ortalarında ilgilendikleri bir diğer üretim alanı da Osmanlı kumaşlarıydı. Fransız yönetimine sunulan bir raporda Osmanlı kumaşları ve üretildikleri yerler hakkında uzun uzun bilgi verilip, altın ve gümüş işlemeli kumaşların nasıl dokunduğu ve tellerin nasıl çekildiği anlatılmaktadır.

YANLIŞ BİLİNEN ANTLAŞMA

Osmanlı İmparatorluğu, 1768’de hazırlıksız olarak büyük bir savaşa girmiş ve 1774’e kadar süren savaş sonucunda büyük bir mağlubiyete uğramıştı. Savaşın sonunda, XVIII. yüzyılın en önemli bürokrat ve tarihçilerinden biri olan Sadaret Kethüdası Ahmed Resmi Efendi barış görüşmelerine Osmanlı İmparatorluğu’nun birinci murahhas olarak tayin edildi. 12 Temmuz 1774’te Osmanlı ordugâhından ayrılan heyet, Ruslar’ın barış görüşmelerini yapmak üzere tespit ettikleri, Silistre’ye dört saat uzaklıkta bulunan Balya Boğazı civarındaki Küçük Kaynarca Kasabası’na doğru hareket etti. Burada Mareşal Romanzov’un karargâhı bulunuyordu. Ruslar’ın Küçük Kaynarca’yı seçmelerinin sebebinin bir yıl önce burada öldürülen General Weisman’ın hatırasını anmak olduğu sadece bir rivayettir.

Rus temsilcisi General Repnin’di. Ruslar daha önce yapılan ateşkeslerin bir netice vermediğini ileri sürerek Osmanlı murahhaslarının ateşkes önerisini reddettiler. Bu gelişme üzerine hemen barış antlaşması görüşmelerine geçildi ve 7 saat süren müzakerelerin sonunda daha önce Bükreş’te kararlaştırılan esaslara göre antlaşmaya varıldı. Ancak Rus temsilcisi Repnin, Mareşal Romanzov’un emri ile antlaşmayı imzalamayı dört gün sonraya bıraktı. 21 Temmuz’un Çar Petro’nun, Prut mağlubiyetine rastlayan bir tarih olması ve böylelikle Ruslar’ın tarihlerindeki bir lekeyi temizlediklerine inandıkları söylenir. Ancak bu rivayetin bir dayanağı yoktur. Sadrazamın onayı bu tarihte geldiği için, antlaşma 21 Temmuz’da imzalanmıştır.

Küçük Kaynarca Antlaşması’nın en ağır maddesi Kırım’ın bağımsız bir statüye sokulmasıydı. Bu durum gelecekteki bir Rus işgalinin de habercisiydi. Ruslara, İstanbul’da bir kilise inşası, Boğazlar’dan ticaret gemilerini serbestçe geçirme, İstanbul’da daimi bir elçi bulundurma gibi haklar da verilmişti. Ayrıca kapitülasyonlardan istifadeye başlayacak olan Rusya’ya üç sene içerisinde 4.5 milyon Ruble savaş tazminatı da ödenecekti. Bu tazminat meselesinin İbrahim Münib adlı Osmanlı murahhasının, görüşmeler sırasında, bir ara dirseğine dayanarak şekerleme yapması ve uyandığı zaman da görüşmeleri takip ettiği intibaını vermek için “Gelelim tazminat meselesine” demesinden kaynaklandığı söylenir. Daha önce yapılan Bükreş görüşmelerinde kararlaştırılan esaslar arasında

tazminat hususunun olmadığı, bu yüzden de Kaynarca'da bu mesele açılmamışken İbrahim Münib'in gafleti yüzünden savaş tazminatı verildiği, bazı kitaplarda yer almaktaysa da, bu bilgi doğru değildir.

Yaklaşık 225 yıldır, Küçük Kaynarca Antlaşması, Rus hüneri ve Osmanlı beceriksizliği olarak anlatılır. Roderic H. Davison, bu görüşleri değiştirecek araştırmalar yaptıysa da, bunlar anlaşılamamış, bu yüzden de getirdiği yeni bilgiler yaygınlaşmamıştır.

Bu antlaşmayla Ruislar'ın, Osmanlı ülkesindeki Ortodoksları himaye hakkını elde ettiği hemen hemen bütün kitaplarda zikredilir. Ancak Davison'un yaptığı araştırmalar, bu durumun böyle olmadığını, Ruslar'ın sadece İstanbul'da, Galata semtinde Rus elçisinin himayesinde bir kilise kurma hakkını kazandıklarını ortaya çıkarmıştır.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Rus hüneri ve Osmanlı beceriksizliği yaşandığı hakkındaki kanaat, yaklaşık 225 yıl önce bu konuda bir rapor yazan Franz Thugut'tan ve ondan 100 yıl sonra onun görüşlerini paylaşarak Şark Meselesi üzerine bir eser kaleme alan Albert Sorel'den kaynaklanmaktadır. Roderic Davison'un antlaşma üzerinde yıllarca süren araştırmaları bu iki araştırmacıdan kaynaklanan fikirlerin artık terk edilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Antlaşmada bu kilisenin Greko-Rus inancına sahip olacağı belirtilmişti. Ancak Türkçe metni kaleme alan Bâbıâlî kâtibi "Rusogrek" yazacağı yerde, yanlışlıkla "Dosografa" yazmıştır. Davison, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan bahseden Cevdet Paşa ve Akdes Nimet Kurat gibi Türk tarihçilerinin bu yanlışlığı fark edemediklerini ve eserlerinde bu antlaşmayla Rusya himayesinde "Dosografa" diye anılacak bir kilisenin kurulacağını zikrettiklerini belirtir.

Aslında İstanbul'da yeni bir kilise kurma ve himayesi hakkı dahi Ruslar açısından önemli bir başarıydı. İstanbul'un fethinden sonra mevcut kiliselerin çoğu devam etmiş, ancak yeni bir kilise inşasına Osmanlı Devleti izin vermemişti. Beyoğlu'nun ana caddesi üzerinde, halka açık olacak bir kilise Osmanlı Rumları üzerinde Rusya'nın nüfuzunu artıracaktı. Fakat Rusya'ya Küçük Kaynarca Antlaşması ile verilen bir Rus-Grek kiliseyi inşa ve himaye hakkı Ruslar'ın vazgeçmeleri sebebiyle gerçekleşmedi.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Ruslar'ın savaştaki başarılarına göre beceriksizlik gösterdikleri yerler de olmuştur. Kırım halkının Osmanlı padişahını halife olarak tanıması Rus diplomatlarının beceriksizliğidir. Bu mesele Ruslar'ın yıllarca başını ağrıtmış ve ancak 21 Mart 1779 tarihli Aynalıkavak Tenkihnâmesi ile durumu lehlerine çevirebilmişlerdir.

AVRUPA'NIN ZORUYLA REFORM

1853 ile 1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı sırasında Tanzimat Fermanı'nı yeterli bulmayan Avrupalı devletler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman olmayan ahaliye yeni haklar verilmesi için Bâbıâli'ye devamlı baskı yaptılar. Kırım Savaşı'nı bitiren Paris Antlaşması'ndan önce barış şartlarını belirlemek için Viyana'da toplanan konferansta gayri müslimlere yeni haklar verilmesi ve bu durumun Avrupa devletlerinin teminatı altına alınması için antlaşmaya ilave edilmesi üzerinde duruldu. Osmanlı İmparatorluğu bunu kendi iç işlerine karışmak olarak gördüğü için kabul etmedi. Ancak baskılar sonucu, Fransa'nın tavsiyesi ile cizye vergisini kaldıracağını, gayri müslimlerin orduda ve idari görevlerde yer alabileceklerini, izin almadan kiliselerini inşa ve tamir edebileceklerini ilân etmek zorunda kaldı. Bu duruma en büyük tepki ise askerlik yapmak istemeyen gayri müslimlerden geldi.

Yeniden toplanan Viyana Konferansı'nda, Müslüman olmayan Osmanlı tebaasına verilen imtiyazların genişletilmesi ve barış antlaşmasından önce ilân etmesi kararlaştırıldı. 1 Şubat 1856'da imzalanan Viyana Protokolü'nün ardından İstanbul'da Osmanlı devlet adamları ile İngiliz, Fransız ve Avusturya elçileri bir araya gelerek ıslahat programının hazırlıklarına başladılar. İngiliz elçisi Stanford Canning, İslâmiyet'ten ayrılmayı yasaklayan şer'i kanunların da değiştirilmesini istemiş, ancak Osmanlı delegeleri gayri müslimlerin haklarının görüşüldüğünü İslâmiyet'in tartışılmadığı belirterek bu tür mevzuları gündeme aldırmamışlardır. Çok sert geçen görüşmelerden sonra ortaya çıkan Islahat programının bir beyanname gibi ilânına karar verildi.

Bu ıslahat programının barış antlaşmasında zikredilmesi ve Avrupalı devletlerin teminatı altına alınması istendiyse de, Osmanlı İmparatorluğu bunu kabul etmedi. Sonunda bu durumun padişahın kendi isteği ile gayri müslim tebaasına verdiği yeni haklar olduğu intibaını uyandırmak için

ıslahatın bir ferman ile duyurulması kararlaştırıldı ve 18 Şubat 1856'da Bâbıâlî'de törenle ilân edildi. Fermanın birer kopyası barış antlaşmasına katılan devletlere de verildi. Paris Kongresi sırasında Avrupalı devletler, Islahat Fermanı'nın, antlaşmada zikredilmesi için tekrar baskı yaptılar. Osmanlı devlet adamlarının bütün direnmelerine rağmen, Paris Antlaşması'nın 9. maddesinde Islahat Fermanı'ndan söz edildi.

Islahat Fermanı tamamen Müslüman olmayan tebaa ve Avrupalı devletlerin vatandaşları ile ilgili hükümleri içeriyordu. Bu ferman Tanzimat'ın aksine dışarının zorlaması ile hazırlanmıştı. Gayri müslimlerin imparatorluktaki statüsünü değiştirdi ve onların cemaat yapısını da yeniden düzenledi. Islahat Fermanı'nın uygulanmaya konulması üzerine İmparatorluğun çeşitli yerlerinde olaylar meydana geldi. Maraş, Halep, Şam, Cidde gibi yerlerde Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasında çatışmalar oldu ve bu kargaşa sırasında bazı Avrupalı görevliler öldürüldü. Karışıklıkların artması üzerine Avrupalı devletler Osmanlı topraklarına çeşitli müdahalelerde bulundular.

KIRIM HARBİ'YLE BATILILAŞTIK

1711'deki Prut Muharebesi'nden sonra Ruslar karşısında kazanılan en büyük askeri başarı olan Kırım Savaşı'nın, Osmanlı İmparatorluğu'na büyük tesiri oldu. Savaşın maliyetini karşılamak için 1854 yılında harp esnasında, Osmanlı tarihinde ilk defa dışarıdan borç para alındı. Ancak alınan ilk borç savaş için harcandığından, bir müddet sonra hem borcu ödemek, hem de diğer ihtiyaçlar için yeniden borç alınmak zorunda kalındı. Bu durum da Düyûn-ı Umûmiye'ye giden yolun, yani İmparatorluğun maddi iflasının başlangıcı oldu.

Kırım Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nu birçok teknolojik yenilikle tanıştırdı. Savaş sırasında haberleşmeyi temin için İngilizler, İstanbul ile Varna ve Varna ile Kırım arasında telgraf hattı çektiler. Fransızlar ise Varna'dan Avusturya'ya kadar bir hat uzatmışlardı. Böylece icadından üzerinden çok geçmeden telgraf, Osmanlı ülkesine gelmiş oldu. Karaköy limanına müttefik gemileri yaklaşamayınca, burada büyük bir rıhtım inşa edildi. İngiliz ve Fransızlar'ın dikkat çekmeleri üzerine, Çanakkale ve Karadeniz boğazı ile kıyılarında 18 adet fener inşa edildi. Fenerbahçe ile Haydarpaşa arasında askeri amaçlarla 3 kilometrelik bir demiryolu yapıldı.

Bu İmparatorlukta kurulan ilk demiryoludur. Savaş esnasında İstanbul'da, Avrupalılar'ın bulunması, yerli ahalinin Avrupalılar'ın ileri sürdüğü gibi uygun yol ve kaldırımlar, sokakların daha iyi temizlenmesi ve ışıklandırılması, lağım kanalları ve su boruları döşenmesi isteklerine yol açtı. Bu harp sırasında İngiliz askeri doktor P. Pincoffs'un tavsiyesi ile batı tarzında ilk Osmanlı mesleki örgütü, *Societe Medicale de Constantinople* adıyla kuruldu.

İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız ve Sardunyalı askerlerin harcamaları esnafın önemli ölçüde zenginleştirdi. Zenginleşen esnaf ise lükse yöneldi. Cevdet Paşa, harem kadınlarının müsrifleşmelerinin ve mesire yerlerinde sık sık görünmelerinin Kırım Savaşı yıllarında meydana geldiğini belirtir. Halk ise savaş yüzünden daha da yoksullaştı. Osmanlı İmparatorluğu savaşın yanı sıra, bir de göçlerle uğraşmak zorunda kaldı. Savaştan sonra Kırım ve Kafkasya'dan göçen yüz binlerce muhacir ülkenin değişik yerlerine (Sivas, Adana vs.) yerleştirildi.

Osmanlı İmparatorluğu ilk defa Avrupa devletleri içerisinde yer aldı ve toprak bütünlüğü ile bağımsızlığı Avrupa'nın en büyük devletlerinin garantisi altına girdi. Tanzimat ile başlayan ıslahat süreci, dışarıdan bir saldırı korkusu olmadan devam ettirilebildi. Âli ve Fuad Paşalar kafalarındaki reformları rahatlıkla yapabildiler. Avrupa tarzı devlet yönetimi yavaş yavaş imparatorlukta uygulanmaya başlandı

İstanbul'da savaş müddetince çok sayıda Avrupalı asker, subay ve onların aileleri yaşamıştı. Avrupalıların, İstanbul sokaklarında görülmesi, Osmanlıları onların yaşam tarzlarına alıştırdı ve Avrupa modası İstanbul'a girdi. Bütün Avrupalılar'a düşman gözüyle bakma azaldı. İngiliz ve Fransız elçilerinin Osmanlı yönetimi üzerinde etkisi arttı. Bu savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazam ve nazır olabilmede, bu iki elçiliğin desteğini temin etmek önemli bir unsur haline geldi.

Savaş sürerken Abdülmecid, daha sonra da Sadrazam Reşid Paşa, Fransız elçiliğini ziyarete gitmiştir. Osmanlı tarihinde ilk defa padişah ve sadrazam bir elçiyi ziyaret etmiştir. Savaş sonrasında Sultan Abdülmecid, Fransız Elçiliği'nde tertip edilen baloya Lejyön Dönor nişanını takarak katılmıştır. İlk defa bir Osmanlı padişahı bir baloya katılıyordu. Abdülmecid'in amacı Rusya ile yakınlaşan Fransa'yı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanına

çekmekti. Paris Antlaşması’ndan sonra ise Paris’teki Osmanlı Elçiliği’nde Fransa İmparatoru III. Napolyon’un da katıldığı bir balo düzenlenmiştir.

Bu savaş sebebiyle oluşan yakınlıktan istifade eden Osmanlı devlet adamları Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu’nu kıyaslamışlardır. Örneğin Cevdet Paşa o yıllarda bir şehirde çıkan yangın sonrasında İngilizler’in olayın mağdurlarına daha çabuk ulaştıklarını belirtmektedir.

CAHİL CESUR OLUR

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, miladî takvimle 24 Nisan 1877’de başlamıştı. Hicri takvimle ise savaşın başlangıcı 1294 yılıdır. Ancak bu dönemde mali işler için kullanılan Rumî takvime göre savaşın başlangıcı 1293 yılına rastladığı için bu savaş *Doksanüç Harbi* olarak adlandırıldı

Rusya, 1856’da imzalanan Paris Antlaşması’nın aleyhinde olan hükümlerinden Almanya’nın Fransa’yı mağlup etmesi üzerine değişen Avrupa dengelerinden faydalanarak kurtulmuştu. Osmanlılar’a karşı Balkanlardaki milletleri silahlandırıyor ve isyana teşvik ediyordu. Kırım Savaşı’ndan sonra barış politikası takip eden Osmanlı İmparatorluğu’nu savaşa sokup Kırım yenilgisinin intikamını almak isteyen Rusya, bu amacını gerçekleştirmek için Slavları kışkırtma yolunu seçmişti. Hersek ve Bulgar isyanlarında, Osmanlı İmparatorluğu’nu yalnız bırakmak için uğraştı. 1876 Bulgar isyanında binlerce Bulgar’ı, Türkler’in katlettiği propagandasını yayarak, dış borçlarını ödemediği için Avrupa kamuoyunda aleyhinde olumsuz hava esen Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa siyasetinde iyice yalnız kalmasını sağladı.

Rusya, Sırbistan ve Karadağ’ı Osmanlılar’a karşı savaşa teşvik etti. Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşı kazanması üzerine, hadiselere bir çözüm bulmak üzere İstanbul’da İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun iştirakiyle bir konferans düzenlendiyse de, imparatorluğun bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı istekler sebebiyle bir anlaşma sağlanamadı. İstanbul Konferansı (Tersane Konferansı)’nın toplandığı sırada I. Meşrutiyet ilan edilerek, bu toplantıdan Osmanlı lehine bir sonuç çıkarılmak istenilmişti. Ancak Avrupa devletleri bu duruma itibar etmediler.

Konferansa katılan devletler, İstanbul’da bir çözüm yolu bulunamaması üzerine Londra’da toplanarak, 31 mart 1877’de Londra Protokolü’nü imzaladılar. İstanbul Konferansı’ndaki tekliflerin hemen hemen aynısı olan bu kararları, Osmanlı İmparatorluğu reddetti. Belki Karadağ’a biraz toprak verilip, ıslahat çalışmaları yapılarak barış sağlanabilirdi. Ancak Osmanlı hükümeti ve Meclis-i Mebusan arazi vermeyi kabul etmemişti. Bunun üzerine harekete geçen Rusya, Avrupa hukukunu ve imparatorluktaki Hristiyanları savunma iddiasıyla 24 Nisan 1877’de Osmanlı İmparatorluğu’na savaş açtı.

İngiltere baş delegesi Salisbury, II. Abdulhamid’e bir defasında mektupla, bir defasında da huzuruna çıkarak Ruslar’ın savaşacaklarını, Osmanlılar’ın hazırlıksız ve müttefiksiz olduğunu, bu durumu dikkate alarak hareket etmelerini söylemiş ve kongre kararları kabul edilmezse delegelerin İstanbul’u terk edeceklerini de bildirmişti. Bu hadise üzerine devlet adamlarını saraya çağıran padişah durumu müzakere etmelerini istedi. Müzakerenin sonunda Midhat Paşa, “Bu tekliflere karşı savaşmak için askerin gücüne bakılmaz. Biz Anadolu’ya 400 kişi ile geldik. Yine 400 kişi kalıncaya kadar savaşırız” dedi. Sadrazam Mithat Paşa’nın yanı sıra Serasker Redif Paşa ve Mahmud Celaleddin Paşa da savaş taraftarıydılar. Cevdet Paşa, bu hadiseyi “Midhat Paşa tüfeği doldurdu. Mahmud Celaleddin Paşa üst tetiği çıkardı. Redif Paşa ateş etti” şeklinde anlatır

İSTANBUL’UN TARİHİ DOKUSU NE ZAMAN KAYBOLMAYA BAŞLADI

Osmanlı İmparatorluğu, 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde ağır bir yenilgiye uğramıştı. Savaştan sonra imzalanan antlaşmada önemli miktarda toprak kaybının yanı sıra, Rusya’ya ödemek zorunda kaldığı savaş tazminatı sebebiyle büyük bir maddi yük altına girdi. Ayastefanos Antlaşması’nın ağır hükümlerinden kurtulmak için Kıbrıs’ı İngiltere’ye bırakmak zorunda kaldı. Bir süre sonra da durumdan istifade eden Fransa, Tunus’u işgal etti (1881).

Meclis-i Mebusan’ın kapatılmasıyla, her ne kadar resmi olarak kaldırılmamış olsa dahi, Meşrutiyet filizlenmeden sona ermiş oldu. Bu sıralarda Ali Suavi, V. Murad’ı yeniden tahta geçirmek için Çırağan Sarayı’na bir baskın düzenlemişse de başarıya ulaşamamıştı. Bu baskın II.

Abdülhamid’in ömür boyu tahttan indirilme korkusuna girmesine ve her şeyi kontrol etmek istemesine yol açtı.

93 Harbi’nin buhranlı yılları ve acı deneyimleri II. Abdülhamid’in siyasi fikirlerinin olgunlaşmasına önemli tesirler de bulundu. Savaşın başlangıcında ve sonrasında II. Abdülhamid karar mekanizmasına hakim değildi ve gerçek diplomatik bilgiler hakkında da yeterince bilgi sahibi olamamıştı. Bir daha benzer yanılgılara düşmemek için dahili ve harici bütün işleri Yıldız Sarayı’na taşıdı.

Balkanlardaki Türk nüfusunun önemli bir bölümü asırlardır yaşadığı toprakları terk ederek Anadolu’ya yerleşmek zorunda kalmıştı. Ruslar planlı olarak Tuna bölgesindeki Türk ahaliyi, bu bölgelerden göç ettirmek için baskı ve katliamlar yaptılar. Bunun sonucu olarak da Tulca, Ruscuk, Tırnova, Eski Cuma, Filibe, Kızanlık, Eski Zağra, Yeni Zağra, Lofca gibi yerlerde bulunan Türkler yaşadıkları yerleri terk ederek Edirne, İstanbul, Çanakkale, İzmir gibi şehir ve bölgelere yerleşmek zorunda kaldılar. Ruslar’ın Bulgar çetelerini silahlandırarak Türkler’in üzerine salmaları sonucunda yapılan katliamlar yüzünden Burgos, Ahyolu, Yanbolu ve İslimiye gibi bölgelerin ahalisi de göç etti. Bu göç dalgası vatanlarını terk eden insanların perişan bir şekilde yolculuk etmelerine ve devletin ekonomik açıdan daha da sıkışmasına sebep oldu. Muhacirler, Anadolu’da yerleştikleri yerlerde büyük sıkıntı çektiler, ayrıca o bölgelerin eski ahalileri ile de aralarında çeşitli ihtilaflar meydana geldi. İstanbul’a gelen aşırı göç, buradaki şehir yozlaşmasının da başlangıcını hazırlayan unsur oldu.

İLK MECLİSİMİZ NİÇİN KAPATILDI

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın sonlarında Rus ordusunun ilerleyişi karşısında ne yapılacağını tartışmak üzere Yıldız’da, padişahın da katıldığı fevkalade bir meclis toplandı. Bu toplantıda devletin içinde bulunduğu buhrana çare olabilecek herhangi bir karar alınamadığı gibi, bazı üyelerin yenilginin sorumluluğunu II. Abdülhamid’e yıkmaları yüzünden meclis kapatıldı.

Ruslar’ın barış teklifleri görüşülürken toplantıya katılan Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi ayağa kalkarak olanlardan meclisin değil, padişahın sorumlu ve suçlu olduğunu belirtmesi üzerine, padişah bizzat

cevap verdi, daha sonra sözü bıraktığı Hazine-i hassa nazırı Said Paşa savaşa nasıl girildiğini anlattı. Ancak Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi'nin, padişahı suçlamayı sürdürmesi üzerine, II. Abdülhamid, "Ben artık Sultan Mahmud'un izinden gitmeye mecbur olacağım" diyerek, toplantıdan ayrıldı. Ardından da anayasadaki yetkisine dayanarak 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı süresiz olarak tatil etti.

Meclis tatil edilmiş, ancak Kanun-i Esasi resmen yürürlükten kaldırılmamıştır. Kanun-ı Esasi her yıl çıkan devlet salnâmesinin başında zikredilmiştir. Çıkarılan kanunlar da Meclis-i Mebusan tekrar toplandığı zaman onaylanmak üzere muvakkaten çıkarılmıştır. Hatta meclis fiilen dağıtılmadığı gibi, daha sonraki tarihlerde ayan meclisine atamalar bile yapılmıştır. Örneğin 1879'da padişahın başhekimi Mavroyani Efendi ile Kostantin Efendi Meclis-i Ayan'a tayin edilmişlerdi.

Meclisin resmen kapatılmasa da aynı manaya gelecek şekilde süresiz tatil edilmesi, yeni filizlenmeye başlayan parlamento rejimi açısından önemli bir yaraydı. Bu kapatma hadisesini bir kısım yazarlar, II. Abdülhamid'in despot yönetimini oluşturmak için gerçekleştirdiğini belirtirler. Birkısım tarihçiler ise Meclisin buhrana sebep olduğunu ve Müslüman olmayan mebusların kendi milletlerinin menfaatleri için İmparatorluğun aleyhine çalıştıklarını, tek bir milletten oluşmayan devletlerde meclisin faydadan çok zarar getireceğini, bu yüzden kapatıldığını ifade ederler. İlber Ortaylı bu fikre karşı çıkmaktadır. Ona göre ilk Osmanlı meclisi azınlıkların geniş şekilde temsil edildiği, ancak milliyetçilik sorununun en az görüldüğü bir parlamentoydu. Ortaylı, parlamentonun milliyetçiliği körüklediği bir durumun 1866'dan sonraki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda söz konusu olduğunu, II. Abdülhamid'in buradaki gelişmeleri dikkate almış olabileceğini belirtmektedir.

I. Meşrutiyet'in ilanını II. Abdülhamid taraftar olduğundan değil, emr-i vaki karşısında kaldığından kabul etmişti. Osmanlı devlet adamları ve padişah zihinleri itibarıyla bu durumu hazmedebilecek durumda değildi. Engin Akarlı, meclisin kapatılmasının gerçek sebebinin "Osmanlı devlet adamlarının halkın siyasete karışmalarından duydukları rahatsızlık" olduğunu söyler. Akarlı, ilk Osmanlı parlamentosunun ömrünün kısalığını bir padişahın eğilimine bağlamamak gerektiğini, sorunun sebebinin II. Mahmud döneminde yeniden canlandırılan devleti toplumun üstünde ve

dışında bir yönetim-yönlendirme mekanizması olarak görmede yattığını belirtmektedir.

İlk Türk anayasası olan Kanun-ı Esasi, özgürlükler yönünden cılız olmasına rağmen, aydınlar tarafından özgürlüğün sembolü olarak görülmüş ve tekrar yürürlüğe sokulması için yıllarca uğraşılmıştır. 1908'de Makedonya'daki Türk subaylarının Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konulması için faaliyete geçmeleri üzerine II. Abdülhamid, anayasayı tekrar yürürlüğe koydu. II. Meşrutiyet döneminde üzerinde çeşitli defalar (9 kez) düzeltmeler yapılarak, Kanun-ı Esasi kullanıldı. İlk Türk anayasası daha sonra da TBMM tarafından Milli Mücadele döneminde değişiklikler ve düzeltmeler yapılarak uygulandı. 1924 anayasasının kabulü ile tamamen yürürlükten kalktı.

ZORLA BORÇLANDIRDILAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumu XVII. yüzyılın sonlarından itibaren kötüleşmişse de, halktan olağanüstü vergiler yolu ile toplanan paralar sayesinde bir müddet daha vaziyet idare edilmişti. Ancak XVIII. yüzyılın son çeyreğinde arka arkaya alınan büyük mağlubiyetler ve ödenen harp tazminatları sebebiyle ekonomik durum iyice kötüleşti. 1787 yılında Rusya ile savaşa girişildiğinde sefer masrafları için gerekli para hazinede yoktu. Savaşın sonraki yıllarında nakit para ihtiyacı iyice arttı. Yabancı bir devletten borç almanın Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumunun dışarıya teşhir edilmesi olacağı ve düşmanlarının cesareti artırmaya yarayacağı düşünüldüğü için başlangıçta bu yolun üzerinde fazla durulmadıysa da, ülke içinden gerekli para temin edilemeyince borç alacak yabancı bir devlet aranmaya başlandı. İlk olarak Hollanda (Felemenk) ile temasa geçildi. Fakat iki ülkenin birbirine uzaklığı, para birimleri arasındaki fark ve borca karşılık verilecek tarım ürünlerinin ayanların elinde olması sebebiyle problemler yaşanacağı görülünce vazgeçildi. Daha sonra İspanya elçisine müracaat edildiyse de, elçi ülkesinin bu savaşta tarafsız olduğunu söyleyerek hükümetinin bu işe sıcak bakmayacağı cevabını verdi. Son bir ümitle Fas Sultanı'na başvuruldu, ancak buradan da müspet bir cevap alınamadı. Bunun üzerine devletin ve halkın elindeki altın ve gümüş eşyalar toplanarak, darphanede para bastırılmak suretiyle savaş ihtiyaçlarının bir kısmı karşılanabildi.

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomisi iyice kötüleşti. Ekonomik durumu düzeltmek için bir çıkış arandığı esnada İngiltere elçisi Canning’in, Abdülmecid’e sunduğu reform planında, dışarıdan borçlanma hararetle tavsiye ediliyordu. Avrupa’da bu sıralarda sermaye fazlası vardı ve bunu kullanacak yer arıyorlardı. Sermaye çevreleri yayınladıkları çeşitli broşürlerle bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu’nun reform hareketlerini överek Avrupa kamuoyunun güvenini artırmaya, diğer taraftan ise Osmanlı maliyesinin düzeltilmesi için borç alınması gerektiği konusunda İmparatorluk yetkililerini iknaya çalıyorlardı. Osmanlı devlet adamları bu tuzağa düşmekte gecikmediler. 1850 yılında Osmanlı maliyesi aylıkları ödeyemeyecek duruma gelince, Sadrazam Reşid Paşa ve diğer devlet ileri gelenleri dışarıdan borç almak için harekete geçtiler. Bu duruma karşı çıkan padişahın eniştesi Fethi Paşa, Abdülmecid’i borç almaktan vazgeçirdiyse de, borç antlaşması imzalandığı için Osmanlı İmparatorluğu mukavelenin feshi için 2 milyon 200 bin frank tazminat ödedi.

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ile Kırım Savaşı’na girdiğinde bu harbin getirdiği parasal yükü karşılamak için 1854 yılında savaş esnasında, tarihinde ilk defa dışarıdan borç para almak zorunda kaldı. Londra ve Paris’teki Palmer ve Goldschimid isimli iki banka grubundan 3 milyon sterlin borç alındı. Bu paranın 700 bin sterlinine bankacılık masrafları ve borcun ilk taksiti olarak el konulmuştu. Kalan miktarın tamamına yakını ise Kırım Savaşı için harcandı.

İlk borcu alan Abdülmecid, bu konuda şunları söylemiştir; “Borç almamak için çok çalıştım. Lakin durum bizi borç almaya mecbur etti. Bunun ödenmesi gelirlerin artması ile bu da ülkenin imarı ile olur”.

DEVLETİN İFLASI

Alınan ilk borç savaş için harcandığından, bir müddet sonra hem borcu ödemek hem de diğer ihtiyaçlar için yeniden borç alınmak zorunda kalındı. 1855 yılındaki 5 milyon sterlinlik bu borç oldukça olumlu şartlar altında alınmıştı. Muhtemelen İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu’nu borçlanmaya alıştırmaya çalışıyorlardı. Alınan bu borçları bir müddet sonra İngiltere ve Fransa’nın, Osmanlı maliyesini denetleme istekleri izledi. Osmanlılar denetlemeye uyar gibi görünseler de, bu iki devletin memurlarının işlerini engellemek için ellerinden geleni yaptılar.

Takip eden yıllarda borçlanma artarak devam etti. Artık dışarıdan borç alma Osmanlı devlet adamlarına hem kolay bir yol olarak görünüyor, hem de alışkanlık haline geliyordu. 1858’de alınan borcun ardından 1860’ta yeniden borç alma ihtiyacı doğmuştu. Ancak daha önce kolaylıkla borç veren Avrupalılar bu defa birçok şart ileri sürdüler. Osmanlı İmparatorluğu’ndan istenilenler şunlardı; Yabancılar devlet emlakını satın alma veya kiralama hakkına sahip olacaklar, devlet emlakı rehin gösterilmek suretiyle tahvil çıkarılacak, vakıf sistemi kaldırılacak, Osmanlı maliyesi uluslararası bir komisyonun denetimine girecek, devletin sahip olduğu orman, maden ve araziler özelleştirilerek bir komisyon tarafından işletilecek.

Avrupalılar baştan beri hedeflemiş oldukları Osmanlı İmparatorluğu’nun denetlenmesi zamanının geldiğine kanaat getirerek harekete geçmişlerdi. Ancak şartları inceleyen Osmanlı devlet adamları bu isteklerin kabulünün yabancı devletlerin vesayeti altına girmek olacağını düşünerek reddettiler. Para ihtiyacı ise Mires isimli bir Fransız bankerden daha fazla faiz ve emisyonla alınan borç ile karşılandı. Abdülaziz zamanında da borçlanma artarak devam etti. Abdülmecid döneminde 16,5 milyon Osmanlı lirası borç alınmışken, Abdülaziz zamanında bu miktar 97 milyon 708 bin Osmanlı lirası gibi oldukça yüksek bir meblağa ulaştı.

Alınan borçların yarısı emisyon kaybına uğradığından devletin eline yukarıda zikredilen miktarların sadece yarısı ulaşmıştı. Faiz ödemeleri ve diğer masraflar çıktıktan sonra devlet kasasına ulaşan miktar borç alınan paranın yüzde otuz üçüdür. Ayrıca alınan borçlar verimli olarak kullanılamamış, önemli bir kısmı savaş masraflarına, bir kısmı ise saray vs. yapımına harcanmıştır. Bu yüzden vadesi gelen borçları ödemek için yeni kaynaklar meydana getirilemediğinden dolayı tekrar tekrar borç alınmış ve borçlar artarak devam etmiştir.

İmparatorluk, bu borç yükünü daha fazla taşıyamadı ve sonunda ilk borç alışından 21 yıl sonra, 1875’de resmi bir bildiri yayınlayarak 5 yıl süre ile borç taksitlerinin sadece yarısını ödeyebileceğini ilan etti. Bu aynı zamanda devletin iflasının da ilanıydı. Bu karar Avrupa’da, şiddetli protestolarla karşılandı. Ancak Osmanlı hükümeti vaat ettiği yarım ödemeleri de yapamadı ve 1876 Nisanı’nda borçların ödenmesini tamamen durdurdu. Bu hadisenin akabinde çıkan 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında ise Avrupa

kamuoyu, borçlarını ödememesi sebebiyle Osmanlı'ya karşı bir tavır alarak Rusya karşısında yalnız bıraktı. Savaş bitene kadar borç meselesi bir müddet gündem dışında kalmıştı. Savaşın ardından toplanan Berlin Kongresi'nde, Osmanlı maliyesinin kontrolü için uluslararası bir kurul teşkil edilmesi yönünde tavsiye kararı alındı.

İflasın ilan edildiği 1875 yılında, Osmanlı hükümetinin iki üyesi olan Sadrazam Mahmud Nedim Paşa ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nazırı Midhat Paşa, kendi aldıkları karar gereği piyasadaki devlet tahvillerinin değerinin düşeceğini bildikleri için, bu karar açıklanmadan ellerinde bulunan tahvilleri satarak haksız kazanç sağlamışlardı. Maliye Nazırı Yusuf Paşa ise elinde tahvil bulunmasına rağmen bu yola tenezzül etmemişti.

1877-1878 savaşı, zaten iyi durumda olmayan mali durumu daha da kötüleştirdi. Yeni tahta çıkan II. Abdülhamid saray ve devlet giderlerini kısmışsa da, devlet gelirlerinin yaklaşık yüzde 80'i dış borçlara gittiği için bu tür önlemler yeterli olmuyordu.

1879'da Osmanlı hükümeti, Osmanlı Bankası ve İstanbul'daki diğer bankerlere olan borcunu ödemek üzere bir antlaşma yaparak, borcunu onlara 10 yılda ödemeyi taahhüt etti. Teminat olarak da tütün, tuz, pul, balık, bazı yerlerin ipek vergisi ile alkolden sağlanan gelirleri gösterdi. Teşkil edilecek komisyon, bu altı gelirin yönetimini üstlenecekti. Bu idareye Rüsum-ı Sitte (Altı vergi) denilmiştir.

Bu idare kurulunca dış alacaklılar, Galata bankerlerine imtiyazlı davranıldığını ileri sürerek protestolarda bulunurken, İngiltere ve Fransa da elçileri vasıtasıyla durumu resmî olarak protesto etti. Dış borçların durumu artık siyasi bir vaziyet kazanmıştı. Osmanlı hükümeti yabancı devletlere borçlar konsolide edilmediği takdirde hiç kimsenin eline bir şey geçmeyeceğini, elinde tahvil bulunan binlerce Avrupalının her şeyini kaybedeceğini söyledi. Bu durum üzerine ilgili devletler, Osmanlı gelirleri yalnızca kendi temsilcileri tarafından denetlendiği takdirde konsolidasyonu kabul edeceklerini bildirdiler.

Görüşmeler sonucunda 1881 yılında *Düyûn-ı Umûmiye* kuruldu. Komisyon İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer üye ile Galata bankerlerinin bir temsilcisinden oluştu. Bu komisyon, Osmanlı

maliyesinden ayrı olarak dış borçların ve Rusya'ya olan savaş tazminatının ödenmesi işini üstleniyordu. Komisyonun kurulması hicri takvimle Muharrem ayına geldiği için, bu olay *Muharrem Kararnamesi* olarak da bilinir.

ŞEYTAN İCADI

Yeniçerilerin, Osmanlı İmparatorluğu'na en büyük katkısı, Türk aristokrasisinin gücünün kırılıp merkezi idarenin kurulmasına vesile teşkil etmiş olmalarıdır. Daha önceki Türk devletlerinde, bu çapta merkezi bir askeri teşkilat kurulamadığı için aşiretler ve nüfuz sahibi olmuş komutanlar taht kavgalarına ve devletlerin bölünüp yok olmasına sebep oluyorlardı. Merkezin güçlendirilememesinden dolayı Osmanlılar'dan önceki birçok Türk devleti devamlı olamayıp, kısa sürede parçalanmıştı.

Yeniçerilerin sayıları XVI. yüzyılın sonlarına kadar 15 bini geçmemişti. İmparatorluğun en iyi eğitimli askeri gücü olmalarına rağmen, sayılarının az olması sebebiyle Osmanlı zaferlerinde oynadıkları rol sınırlı olmuştur. İddia edildiği gibi XVI. yüzyılın sonlarına kadar kazanılan büyük zaferler tamamen onların sayesinde kazanılmış değildir. Ayrıca Kapıkulu Ocaklarının tamamı yeniçerilerden müteşekkil değildi. Ocağın diğer kısımlarının (Kapıkulu süvarileri, topçular, humbaracılar, top arabacıları, lağımcılar, cebeciler) Osmanlı İmparatorluğu'na katkısı ihmal edilmemelidir. Bu dönemde imparatorluğun en büyük askeri gücü, sayıları 80 bine kadar çıkan timarlı sipahilerdi. Kazanılan askeri başarılarda timarlı sipahilerin rolü oldukça önemlidir.

Düşmanın en yetenekli insanları alınıp, tekrar ona karşı kullanıldığı için devşirme sistemi bazı Avrupalı yazarlar tarafından *şeytan icadı* olarak tanımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, I-V, İstanbul 2001-2005.

———, “Ders Kitaplarında Osmanlı Tarihinin Dönemlere Ayrılması Meselesi”, *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı: 4 (İstanbul 2001), s. 113-124.

———, “İbrahim Müteferrika”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 324-327.

Recep Ahıshalı, Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl), İstanbul 2001.

Engin Akarlı, “II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı”, *Osmanlı*, II, Ankara 1999, s. 253-265.

Mehmet Akman, Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli Meselesi, İstanbul 1995.

M. Münir Atalar, Osmanlı Devleti’nde Surre-i Hümâyun ve Surre Alayları, Ankara 1991.

Ali Akyıldız, Mümin ve Müsrif Padişah Kızı, Refia Sultan, İstanbul 1998.

———, “II. Abdülhamid’in Çalışma Sistemi”, *Osmanlı*, II (Ankara 1999), s. 286-297.

Taha Akyol, Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet, İstanbul 1999.

Altan Araslı, *Avrupa’da Tük İzleri*, I, Ankara 2001.

Zeki Arıkan, “Avrupa’da Türk İmgesi”, *Osmanlı*, IX, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 81-93.

Mahir Aydın, “Doksanüç Harbi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, 498-499.

Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ankara 1973.

Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994.

———, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, *XX*VI, 524-527.

Karen Barkey, Eşkiyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi, çev. Zeynep Altok, İstanbul 1999.

İdris Bostan, “İnebahtı Deniz Savaşı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*,

Mustafa Cezar-Midhat Sertoğlu vd., *Mufassal Osmanlı Tarihi*, I-VI, İstanbul 1958-1972.

Muazzez İlmiye Çığ, “Piri Reis Haritası Üzerine Amerika’da yapılan Geniş ve Derin Çalışmaları İçeren The Maps of the Ancient Sea Kings (Eski Deniz Krallarının Haritaları)”, *Belleten*, sayı: 216 (Ankara 1992), s. 405-436.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-V, İstanbul 1971.

Roderic Davison, “Küçük Kaynarca Andlaşması’nın Yeniden Tenkidi”, çev. Erol Aköğretmen, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 10-11 (İstanbul 1981), s. 343-368.

———, “Küçük Kaynarca Antlaşması’nda ‘Dosorofa’ Kilisesi”, çev. M. Durdu Burak, *Belleten*, sayı: 239 (Ankara 2000), s. 213-222.

Hamit Dereli, Kraliçe Elizabet Devrinde Türkler ve İngilizler, İstanbul 1951.

Trandafir G. Djuvara, *Türkiye’nin Paylaşılması İçin Yüz Proje*, çev. Pulat Tatar, Ankara 1999.

Muzaffer Doğan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Makam Vergisi: Caize”, *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı: 7 (İstanbul 2002), s. 35-74.

Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul 1956.

Feridun M. Emecen, “İbrahim”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 274-281.

———, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, İstanbul 2001.

———, “Kuruluş’tan Küçük Kaynarca’ya”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994.

———, İstanbul’un Fethi Olayı ve Meseleleri, İstanbul 2003.

Nedim İpek, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler, XIII*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 15-24.

Vahdettin Engin, “Alınışından 135 Yıl Sonra Dış Borçlar Tarihine Bir Bakış”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, V (İzmir 1990), s. 263-271.

Ahmet Ö. Evin, “1600-1700 Yılları Arası Batılıların Türkiye’yi Görüşlerinde Değişim”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, ed. Osman Okyar, Ankara 1975, s. 169-196.

Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1995.

———, “Osmanlı Tarihini Ararken”, *Defter*, sayı 20 (İstanbul 1993), s. 60-90.

Fatih Sultan Mehmed, *Kanunnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2003.

Mustafa Fayda-Mübahat S. Kütükoğlu, “Ahidname”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I, 535-540.

John Freely, *Kayıp Mesih: Sabetay Sevi’nin İzini Sürerken*, çev. Ayşegül Çetin Tekçe, İstanbul 2002.

Ali İhsan Gencer, “Ayastefanos Antlaşması”, “Berlin Antlaşması”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV, 225; V, 516-517.

Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2000.

Nejat Göyünç, “Bazı Osmanlı Tarihî Eserlerine ve Arşiv Belgelerine Göre Türk, Kürt ve Arap Deyimleri Hakkında”, *Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1 (Afyon 1996), s. 1-5.

———, “Osmanlı Devleti Hakkında”, *Cogito*, sayı: 19 (İstanbul 1999), s. 86-92.

Jean-Louis Bacque Grammont, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Safeviler”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul , s. 205-220.

Tufan Gündüz, “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı”, *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 92-97.

Ufuk Gülsoy, “Islahat Fermanı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIX, 185-190.

Mücteba İlgürel, “Celâlî İsyanları”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, 252-257.

Halil İnalcık, “Türkler (Osmanlılar: Başlangıçtan XVI. asrın sonuna kadar)”, *İslâm Ansiklopedisi*, XII/2, 286-290.

———, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV/1 (Ankara 1959).

———, “Osmanlı Devletinin Kuruluşu”, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, çev. Hulusi Yavuz, İstanbul 1988, s. 271-281.

———, “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 37-132.

Fatih Devri Üzerine Tetkikler, Vesikalar, I, Ankara 1987.

———, “İstanbul’un Fethinin Yakın Sebepleri”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI (Ankara 1953), s.345-354.

———, “Mehmed II”, *İslâm Ansiklopedisi*, VII, 506-535.

———, “Osmanlı-Rus Rekabetini Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü”, *Belleten*, sayı: 46 (Ankara 1972), s. 349-402.

———, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”, *Türkler, IX*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 66-88.

———, Osmanlı İmparatorluğu, Klâsik Çağ (1300-1600), çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003.

———, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, *Osmanlı-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, 1491-1992*, Ankara 1999.

———, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, 1300-1600, çev. Halil Berktay, İstanbul 2000.

Cengiz Kallek-Halil İnalcık, "İmtiyazât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXII, 242-252.

S. Faroghi-B. McGowan-D. Quataert-Ş. Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, II, ed. H. İnalcık-D. Quataert, çev. Ayşe Berktay, İstanbul 2004.

Afet İnan, Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri, Amerika'nın En Eski Haritaları, Ankara 1974.

Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, I-V, İstanbul 2005.

Kemal Karpat-Robert W. Zens, "I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit'in Saltanatı", *Türkler, XII*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 873-898.

Ahmet Kavas, "Osmanlı Devleti'nin Afrika Kıtasında Hakimiyeti ve Nüfuzu", *Osmanlı*, I, ed. Gülay Eren, Ankara 1999, s. 421-430.

Oskar Kolling, "XVIII. Asırda Veba Salgını Devirlerinde Ticaret Münasebetleri", *Ülkü*, XVII/99 (Ankara 1941).

Orhan Koloğlu, "Türk'ün Türk'ten Başka Dostu Yok mu?", *Tarih ve Toplum*, sayı: 191 (İstanbul 1991), s. 58-59.

Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi*, I, Ankara 1992 II, Ankara 1993 III,Ankara 1997.

Akdes Nimet Kurat, Türk İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610), Ankara 1953.

———, Türkiye ve İdil Boyu, Ankara 1966.

———, *Prut Seferi ve Barışı*, I, Ankara 1951; II, Ankara 1953.

Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Ankara 1990.

———, "Dönme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, 518-520.

Machiavelli, *Hükümdar (İl Principe)*, çev. İstanbul 1985.

Osmanlı ve Dünya, Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri, ed. Kemal Karpat, çev. Mustafa Armağan vd., İstanbul 2000.

İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler, I, Ankara 2000.

Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi, I-II, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd., İstanbul 1997.

Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi, I-II, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd., İstanbul 2000.

Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi, I-II, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd., İstanbul 1999.

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I, ed. Robert Mantran, çev. Server Tanili, İstanbul 1992.

Rifat Önsoy, Mali tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçlar (1854-1894), Ankara 1999.

Cemil Öztürk, *Türkiye'de Dış Borçlanma ve Malî Bağımsızlık Sorunu, (1854-1923)*, Basılmamış Doçentlik Çalışması, Marmara Üniversitesi 1996.

Mehmet Öz, Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları, İstanbul 1997.

———, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Türkiye Günlüğü*, sayı 58 (Ankara 1999), s. 48-53.

Abdülkadir Özcan, "300. Yılında Karlofça Antlaşması", *Akademik Araştırmalar*, sayı: 4-5 (İstanbul 2000), s. 237-256.

Orlin Sabev (Orhan Salih), Parvoto Osmansko Pateshestvie v Sveta Pechatnata Kniga, (1726-1746), Nov Pogled (Matbu Kitap Dünyasına İlk Osmanlı Seyahati, (1726-1746), Yeniden Değerlendirme), Sofya 2004.

Halil Sahillioğlu, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Sırmakeşlik ve Altın-Gümüş İşlemeli Kumaşlarımız", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 16, s.

48-53.

Fikret Sarıcaoğlu, “Harita”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI, 210-216.

Gülden Sarıyıldız, Hicaz Karantina Teşkilatı, Ankara 1996.

Gershom Scholem, *Sabetay Sevi: Mesih mi Sahte Peygamber mi?*, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul 2001.

Klaus Schwarz, “16. Yüzyılın Ortalarında Protestanların Umudu Türkler”, *Tarih ve Toplum*, X/59 (İstanbul 1988), s. 9-13.

Stanford J. Shaw-Ezel K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I-II, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.

Söğütten İstanbul’a, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, Derleyenler: Oktay Özel - Mehmet Öz, Ankara 2000.

Faruk Sümer, Safevî Devleti’nin Kurulmasında Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1976.

Mahmut Şakiroğlu, “Venedik’teki Türk Ticaret Merkezi (Fondaco dei Turchi) Hakkında Yeni Bilgiler ve Bunun Ticaret Tarihimizdeki Yeri”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, III. Türk Tarihi, II (İstanbul 1989), s. 615-620.

Şehabettin Tekindağ, Fatih’den III. Murad’a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574), Ders Notları, İstanbul 1977.

———, “II. Bâyezid’in Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul’da Vukua Gelen Hadiseler”, *Tarih Dergisi*, sayı: 14 (İstanbul 1959), s. 85-96.

———, “II. Bâyezid’in Ölümü Meselesi”, *Tarih Dergisi*, sayı: 24 (İstanbul 1970), s. 1-16.

Şerafettin Turan, “Venedik’te Türk Ticaret Merkezi. Fondaco dei Turchi”, *Belleten*, sayı: 126

Ahmet Nezihi Turan, “Rumeli Nedir?”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bilim Yolu*, sayı: 2 (Kırıkkale 1999), s. 151-160.

Çağatay Uluçay, “Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?”, *Tarih Dünyası*, I/6-9; II/10-17, 20-21, (İstanbul 1950-1951).

———, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, sayı: 6-8.

Selçuk Ünlü, “Prut Savaşıyla İlgili Almanca Bir Balad: Katerina’nın Rüşveti” *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 20 (İstanbul 1982), s. 115-122.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I-IV, Ankara 1988.

Coşkun Üçok, “1876 Tarihli Osmanlı Anayasasının 1878-1908 Yılları Arasında Uygulanıp Uygulanmadığı Konusu”, *IX. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1988, s. 1171-1173.

Soner Yalçın, *Efendi*, İstanbul 2004.

Faruk Yılmaz, Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar, İstanbul 1996.

Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, II-III, Hamburg 1840-1843.

1876-1976 Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı, Ankara tarihsiz.

“Kanun-ı Esasi”, “Meşrutiyet”, “Heyet-i Mebusan”, “Heyet-i Ayan” maddeleri, *Ana Britanica*, cilt. 11-12, 15.

[1] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu, Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 19.

[2] Bruce W. McGowan, “Food Supply and Taxation on the Middle Danube, 1568-1579”, *Archivum Ottomanicum*, I (1969), s. 139-196.

[3] Michael Palariet, *Balkan Ekonomileri: 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, çev. Ayşe Edirne, İstanbul 2000.

[4] Kaldy Nagy, “The Cash Book of the Ottoman Treasury in Buda in the Years 1558-1560”, *Acta Orientalia Hungarica*, XV, s. 173-182; “Türk-Macar Tarihî Münasebetleri Hakkında Türkolog ve Üniversite Doçenti Nagy Gyula Kaldy’nin “Nepszabatsag” Gazetesinin 15 Kasım 1970 Nüshasında Çıkan Beyanatı”, tanıtan: Hamit Zübeyr Koşay, *Belleten*, sayı: 136 (Ankara 1970), s. 696-697.

[5] M. Tayyib Gökbilgin, “İki Bulgar Tarihçisinin İddiaları ile İlgili Mülâhazalar”, *Tarih Dergisi*, sayı: 14 (İstanbul 1964), s. 15-40.

[6] Bu kitabın tanıtımı için bk. Esko Naskali, “Slobadan Sreckovic, *Akches*, I, Osman Gazi-Murad II (699-848 AH), Belgrade 1999”, *Tarih Dergisi*, sayı: 39.